

**T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**EKONOMİK KRİZLERİN KOCAELİ İMALAT SANAYİNE ETKİLERİ
(1990 SONRASI DÖNEM)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASAN ALİ ARPACI

**ANABİLİM DALI : İKTİSAT
PROGRAMI : İKTİSAT POLİTİKASI**

KOCAELİ, 2010

**T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**EKONOMİK KRİZLERİN KOCAELİ İMALAT SANAYİNE ETKİLERİ
(1990 SONRASI DÖNEM)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASAN ALİ ARPACI

**ANABİLİM DALI : İKTİSAT
PROGRAMI : İKTİSAT POLİTİKASI**

DANIŞMAN : PROF.DR. RECEP TARI

KOCAELİ, 2010

T.C.

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

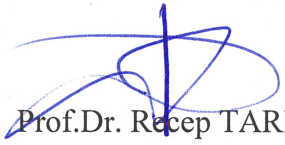
EKONOMİK KRİZLERİN KOCAELİ İMALAT SANAYİNE ETKİLERİ

(1990 SONRASI DÖNEM)

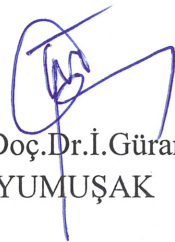
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Hasan Ali ARPACI

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Kurulu Tarihi ve No: 12/05/2010-2010/12

Prof. Dr. Recep TARI

Doç. Dr. Yusuf
BAYRAKTUTAN

Yrd. Doç. Dr. İ. Güran
YUMUŞAK

KOCAELİ-2010

ÖNSÖZ

Türkiye’de 1980 yılında ekonomik liberalizasyona geçildikten sonraki dönemde izlenen ekonomi politikaları sonunda yaşanan krizlerin ,1990 sonrası ekonomiye verdiği zararları ve bu zararların tamiri için izlenen politikaları, istikrar programlarının finansal ve reel sektördeki etkilerini, teorik ve istatistikî verilerle analiz edilmeye ,1990 sonrası yaşanan ekonomik krizlerin reel sektör üzerine etkileri ülke bazından, kent bazına indirgenerek ekonomik krizlerin imalat sanayindeki yansımaları incelenmeye çalışılmıştır.

Özellikle 1994, 2000–2001 ve 2008 küresel ekonomik krizlerinin Kocaeli imalat sanayiine etkileri incelenmeye çalışılmıştır. Bu tez çalışmasında engin hoşgörüsü ile yardımlarını esirgemeyen, değerli katkılarından dolayı tez danışmanım sayın Prof. Dr. Recep TARI hocama , manevi desteğini esirgemeyen aziz dostum İsmail ŞAHİN’e ve kardeşim Nevin ARPACI’ya şükranlarımı ve teşekkürlerimi arz ederim.

Kocaeli, Mayıs 2010

Hasan Ali ARPACI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR	vii
TABLolar	viii
GRAFİKLER	ix
ŞEKİLLER	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Ekonomik Kriz Kavramı	2
1.2. Ekonomik Krizin Nedenleri ve Özellikleri	3
1.3. Ekonomik Krize Karşı Ortaya Çıkan Kuramsal Yaklaşımlar	5
1.3.1. Klasik Ekonomi Okulunda Kriz Kavramı	5
1.3.2. Marksist Ekonomi Okulunda Kriz Kavramı	6
1.3.3. Keynes Ekonomi Okulunda Kriz Kavramı	7
1.3.4. Monetarist Ekonomi Okulunda Kriz Kavramı	8
1.4. Ekonomik Kriz Uyarı Sinyalleri	9
1.5. Ekonomik Kriz Türleri	12
1.5.1. Reel Sektör Krizleri	13
1.5.2. Finansal Krizler ve Nedenleri	14
1.5.2.1. Bankacılık Krizleri	16
1.5.2.2. Döviz Krizleri.....	18
1.5.2.3. Ödemeler Dengesi Krizleri	19

1.5.3.Finansal Krizlerin Reel Sektör Üzerindeki Etkileri.....	20
1.6. Ekonomik Krizden Çıkış Yolları	22
1.6.1 Ekonomik İstikrarın Tanımı	22
1.6.2 İstikrar Politikaları	22
1.6.2.1. Ortodoks İstikrar Politikaları.....	23
1.6.2.2. Heterodoks İstikrar Politikaları	25
1.6.2.3. IMF İstikrar Politikaları	26

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

2.1. 1994 Krizi	28
2.2. 5 Nisan Kararları	31
2.2.1. Finansal Tedbirler	33
2.2.1.1. Kamu Maliyesi, Kamu Kesimi Borçlanma Gereği	33
2.2.1.2. Döviz Kuru Politikası.....	33
2.2.1.3. MB ve Bankacılık kesimine Yönelik Tedbirler	34
2.2.1.4. Dış Ticaret	34
2.2.1.5. Üretim-Tüketim ve İstihdam.....	35
2.2.2. Yapısal Tedbirler	36
2.2.2.1. Vergiler	36
2.2.2.2. Özelleştirme	36
2.2.2.3. Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT).....	37
2.2.2.4. Tarımsal Destekler	37
2.3. 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı.....	37
2.4. 2000 Kasım Krizi	40
2.4.1. Kasım 2000 Krizinin Nedenleri.....	42
2.5. 2001 Şubat Krizi	46
2.6. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı	48
2.7. 2000–2001 Ekonomik Krizlerin Türkiye Ekonomisine Etkileri.....	50
2.8. 2008 Küresel Finansal Kriz.....	55
2.8.1. 2008 Finansal Krizin Nedenleri.....	56
2.8.1.1. Likidite Bolluğu ve Özensiz Krediler	56
2.8.1.2. Menkul Kıymetleştirme	56

2.8.1.3. Saydamlık Eksikliği	57
2.8.1.4. Derecelendirme Kuruluşları	58
2.8.1.5. Düzenleyici ve Denetleyici Kuruluşlar	59
2.8.2. 2008 Finansal Krizin Türkiye'ye Etkileri	59
2.8.3. 2008 Finansal Krizde Türkiye'nin Aldığı Tedbirler	61
2.8.3.1 Likidite Destekleri.....	61
2.8.3.2 Vergi Destekleri	62
2.8.3.3 İstihdam Destekleri (Aktif İşgücü Programlarının Güçlendirilmesi). 63	
2.8.3.4 Yatırım Destekleri	65
2.8.3.5 Üreticiye ve İhracatçıya Sağlanan Kredi ve Garanti Düzenlemeleri . 66	
2.8.3.6 Kredi Kullanımı ve Kredi Kartlarına İlişkin Düzenlemeler.....	67
2.8.3.7 AR-GE Destekleri	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZLERİN KOCAELİ İMALAT SANAYİNE

ETKİLERİ

3.1. Kocaeli Sanayine Genel Bakış	69
3.2. Ekonomik Krizlerin İmalat Sanayine Etkileri	70
3.2.1. Kapasite Kullanım Oranları	70
3.2.2. Kocaeli İmalat Sanayi Kamu Yatırımlar	72
3.2.3. Türkiye-Kocaeli İhracat – İthalat Verileri Analizi	74
3.2.3.1. Türkiye-Kocaeli İhracat Verileri Analizi	74
3.2.3.2. Türkiye-Kocaeli İthalat Verileri Analizi	77
3.2.4. Türkiye–Kocaeli Milli Gelir Analizi	80
3.2.5. Kocaeli İstihdam Analizi	82
3.2.6. Türkiye-Kocaeli Vergi Gelirleri Analizi	85
3.2.7. Kocaeli İmalat Sanayisinin Türkiye İmalat Sanayisi İle Karşılaştırması	88
3.2.8. Kocaeli İmalat Sanayii Gelişme Hızı.....	89
3.2.9. Kocaeli İmalat Sanayinin Türkiye'nin 500 Büyük Firmasıyla Satış Karlılığı Karşılaştırması	89
SONUÇ.....	91
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	95

ÖZGEÇMİŞ

ÖZET

Bu çalışmadaki amaç Türkiye’de 1990 sonrası yaşanan ekonomik krizlerin ülke genelindeki etkilerinin analizi ve Kocaeli İmalat Sanayi üzerindeki etkilerini araştırmaktır.

Çalışma üç bölümden müteşekkildir. Birinci bölümde kavramsal ve kuramsal çerçeve ele alınmıştır. İkinci bölümde Türkiye’de yaşanan ekonomik krizlerin nedenleri, sonuçları ve alınan önlemleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde de kent bazına indirgenerek ekonomik krizlerin Kocaeli İmalat Sanayiine etkileri neden sonuç ilişkisi şeklinde araştırılmıştır. Analiz sonuçlarında Kocaeli İmalat Sanayiinin Türkiye’de yaşanan ekonomik krizlerden doğrudan etkilendiği görülmektedir.

ABSTRACT

The aim of this study is investigate the effects of economic crisis for Turkey and Kocaeli Manufacturing Industry after 1990's.

This Study has three main parts. In the first parts conceptual and theoretical framework was discussed. In second section the causes,results and the measures taken of economic crisis in Turkey were examined. Finally in the third par economic crisis effects on Kocaeli manufacturing industry was investigated by cause effect relations. The result of analisis ; the economic crisis which lived in Turkey ,to see directly affected Kocaeli manufacturing industry.

KISALTMALAR

MB	: Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
MG	: Milli Gelir
KİT	: Kamu İktisadi Teşekkülleri
IMF	: Uluslararası Para Fonu
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
USD	: Amerika Birleşik Devletleri Doları
THY	: Türk Hava Yolları
TEFE	: Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
FED	: ABD Merkez Bankası
KKDF	: Kaynak Kullanımı Destek Fonu
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

TABLolar

Tablo 2.1: Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi(1990–2008)(Yıllık-Milyon USD)	35
Tablo 2.2:1999-2000 Yılı Türkiye'de Otomobil ve Ticari Araç Satışı ve Üretimi ...	41
Tablo 2.3: İstikrar Programlarının GSMH Büyüme Hızı Üzerindeki Etkisi (1994-2002)	50
Tablo 2.4: İstikrar Programlarının Enflasyon Üzerindeki Etkisi (1998 – 2001).....	51
Tablo 2.5: İstikrar Programlarının Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkileri.....	51
Tablo 2. 6: Türkiye'ye Yönelik Net Sermaye Hareketleri.....	52
Tablo 2.7: İstikrar Programlarının İşgücü Piyasası Üzerindeki Etkileri	53
Tablo 2.8: Bankacılıkta Konsolidasyon	54
Tablo 2. 9: Aylık Sanayi Üretim Endeksi Bir Önceki Yıl Aynı Aya Göre Yüzde	60
Değişim Oranları (2005=100.0).....	60
Tablo 3.1:Türkiye ve Kocaeli İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları	70
Tablo 3.2: Kocaeli İli Kamu Yatırımları	72
Tablo 3.3: Türkiye- Kocaeli İhracat Verileri (Milyon \$).....	74
Tablo 3.4: Türkiye- Kocaeli İthalat Verileri (Milyon \$).....	77
Tablo 3.5 :Türkiye ile Kocaeli Kişi Başına Milli Gelir Karşılaştırması	80
Tablo 3.6 : Kocaeli'de İşkur'a Kayıtlı İş İsteyenler ve İşe Yerleştirilenler	82
Tablo 3.7: Türkiye-Kocaeli Vergi Gelirleri	85

GRAFİKLER

Grafik 3.1: Türkiye ve Kocaeli İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları.....	71
Grafik 3.2: Kocaeli İmalat Sanayi Kamu Yatırımları	73
Grafik 3.3: Kocaeli ve Türkiye İhracat Verileri.....	75
Grafik 3.4: Türkiye ve Kocaeli İthalat Verileri	78
Grafik 3.5: Türkiye ve Kocaeli Kişi Başına Milli Gelir.....	81
Grafik 3.6: Kocaeli’de İşkur’a Kayıtlı İş İsteyenler ve İşe Yerleştirilenler.....	83
Grafik 3.7: Türkiye-Kocaeli Vergi Tahsilatı Oranları	86
Grafik 3.8: Kocaeli imalat Sanayi Türkiye İmalat Sanayi İçindeki Yeri.....	88
Grafik 3.9: Yıllar İtibariyle Kocaeli İmalat Sanayii Gelişme Hızı	89
Grafik 3.10: Satış Karlılığı.....	90

ŞEKİLLER

Şekil 1.1: Ekonomik Krizler	13
Şekil 1.2. Sistematik Krizlerin Oluşumu ve Gelişimi	20

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı; 1990 sonrası dönemde Türkiye’de yaşanan ekonomik krizlerin Kocaeli İmalat Sanayine etkilerini ortaya koymaktır.

24 Ocak 1980 yılında Türkiye için hayati önem taşıyan ekonomik kararlar alınmıştır. Adeta ekonomik devrim yapılmıştır. Dışa kapalı bir ekonomiden dışa açık bir ekonomiye geçilmiştir. Kambiyo rejiminin değişmesi ithal ikameci bir ekonomiden ihracata yönelik bir ekonomi modelinin benimsenmesi ile sermaye transferlerinin de serbestleşmesi sonucu 1990’lı yıllara gelirken Türkiye’nin ekonomik dengesinde oynamalar başlamış, nihayetinde 1994 ,2000-2001 yıllarında içsel nedenlerden kaynaklı ve 2008 yılında da dışsal nedenlerden dolayı ekonomik krizlerle karşı karşıya kalınmıştır. Bu çalışmada Türkiye’de yaşanan ekonomik krizlerin Kocaeli İmalat Sanayisine yansımaları incelenmeye alınmıştır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır.Birinci bölümde ekonomik krizlerin kavramsal ve kuramsal çerçevesi belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun için literatür taraması yapılmış iktisat biliminin içerisinde mevcut olan klasik iktisatçılar,keynesyen iktisatçılar,monetaristler ve marksist iktisatçılara ait kriz görüşlerine yer verilmiştir. Dikkat çekici görüş klasik iktisatçılara göre ekonomik krizin olması imkansızdır, öte yandan diğer iktisatçılara göre belirli koşullar gerçekleşmediği durumda kriz meydana gelir görüşü hakimdir.

İkinci bölümde ise ekonomik krizlerin Türkiye ekonomisine etkilerini kendi içerisinde üç bölüme ayrılarak incelemeye çalışılmıştır. 1994 yılı yaşanan ekonomik kriz, 2000-2001 yılı yaşanan ekonomik kriz ve 2008 yılında yaşanan global ekonomik kriz başlıkları altında incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ekonomik krizlerin Kocaeli İmalat sanayisine yansımaları istatistiki veriler ışığında incelenmiştir. İstatistiki veriler, Kapasite kullanım oranları,imalat sanayi kamu yatırımları,ithalat-ihracat, milli gelir, istihdam,vergi gelirleri,gelişme hızı ve satış karlılığı gibi kriterleri kapsamaktadır.Türkiye ile Kocaeli verileri karşılaştırılarak analiz yapılmıştır. Kocaeli imalat sanayi makro ekonomik verilerle karşılaştırılarak incelenmiştir.

Değerlendirme ve öneriler yapıldıktan sonra sonuç bölümü ile çalışma tamamlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

18.yy sonlarında İngiltere’de ortaya çıkan sanayi devrimi ile dünya ekonomileri yeni bir yapılanma sürecine girmiştir. Bu süreç güncel tanımla, küreselleşme sürecidir. 1980 sonrası küreselleşme kavramı ekonomi biliminde yoğun olarak kullanılmaya başlandı. Küreselleşme sürecinde ülke ekonomileri birbirleri ile ilintili hale gelmiştir. Bu ilinti ekonomi biliminde, ekonomik kriz kavramını ortaya çıkarmıştır. Türkiye 1980 sonrası uygulamaya koyduğu serbest piyasa ekonomisi programı ile 1990–2008 döneminde çeşitli ekonomik krizleri yaşamıştır. Bu krizler serbest piyasa ekonomisinin gereği dış kaynaklı ya da iç yönetim hatalarından meydana gelmiştir. Bu bölümde kriz kavramı tanımlanacak, krizin nedenleri ve özellikleri, ekonomik krize karşı ortaya çıkan kavramsal yaklaşımlar, kriz türleri ve krizden çıkış yollarından bahsedilecektir.

1.1. Ekonomik Kriz Kavramı

Kriz kelimesi Yunanca “krisis” sözcüğünden gelmektedir. Kelime anlamıysa karar vermektir.¹ Sosyal bilimciler tarafından krizin tanımı çok geniş olarak yapılmıştır. Tek bir tanım üzerinde hem fikir olunamamıştır, fakat kriz tanımları ortak bir paydada toplanmaktadır. Bu payda ekonominin genel dengesinin bozulmasıyla ilgilidir.

Günümüzde kriz sözcüğünün ifade ettiği anlam, “bir süreçte ani dönüşüm noktası; ekonomi ve politika alanında istikrarsız ve tehlikeli bir durumu ifade eden güç dönem” olarak nitelendirilmektedir.²

Kriz kavramı, ekonomik konjonktürdeki genişleme döneminde uzun ya da kısa bir bunalım, buhran ya da daralma evresine geçişi tanımlar.³ Kriz, ekonominin

¹ İzzettin Önder, “Ekonomik Kriz” **Yeni Türkiye Dergisi**, Ekonomik Kriz Özel Sayısı I, Eylül-Ekim 2001, s.45.

² William Collins and Sons, **Colins English Dictionary**, London:Collins Co. Ltd.,1986, s.369.

dengeli bir durumdan dengesiz bir duruma ya da istikrarlı bir durumdan istikrarsız bir duruma düşmesi olarak ta tanımlanabilir.⁴

Tüm bu açıklamalar ışığında ekonomik kriz kavramı, bir ekonomide ki üretim ve hizmet faktörlerinin arz-talep dengesinin arz fazlalığı yönünde bozulmasıyla ortaya çıkan durumdur. Bu durum bir süre sonra arz fazlalığı yerine talep eksikliğine bırakır. Bu da eksik istihdamda milli gelir oluşmasına neden olur. Ekonomik kriz döneminde toplam talebin uyardığı üretim miktarı, o ekonominin üretim kapasitesinin tam kullanımını sağlayamadığı durumda milli gelir eksik istihdamda gerçekleşecek. Bu durumda istihdam azalacak, faktör ve mal fiyatlarında genel bir düşüş eğilimi yaşanacaktır.

Ekonomik kriz, ekonomide aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olayların makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise firmaları ciddi anlamda sarsacak sonuçlar ortaya çıkarmasıdır.

1.2. Ekonomik Krizin Nedenleri ve Özellikleri

Ekonomik krizler değişik biçimde ortaya çıkabilmektedir. Türkiye'deki krizleri tek bir olaya bağlamak doğru olmaz. Bunun sebepleri geçmişten gelen yanlış politikalar ve bunların sonucunda oluşan kötü siyaset ve ekonomik alt yapımızdır.

Üretimde hızlı düşüş, fiyatlar genel seviyesinde düşme, işsizliğin artması, iflasların olması, borsanın kötü gidişatı, ücretlerde düşme, talebin azalması, arzın artması gibi ekonomik nedenlerden ötürü krizler ortaya çıkabildiği gibi, doğal afetler (deprem, sel, yangın...) siyasi yaşamda hükümet bunalımları, askeri darbeler, istikrarsız siyasal ortam, devletin ekonomiye müdahalesi, yaşanan konjonktürel dalgalanmalar neticesinde oluşan hiperenflasyon, işsizlik gibi ekonomide negatif sonuç doğuracak olaylar da krizlere neden olmaktadır.

Günümüzde krizlerin çok sık ve çok hızlı bir süreçte meydana gelmesinin nedeni, krizlerin bankacılık ve finansal kaynaklı olmasındandır. Çünkü ekonomilerde para ve mali piyasalar gelişmelere anında tepki gösterebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde piyasaların spekülâtif hareketlere açık olması nedeniyle daha da yıpratıcı nitelik taşımaktadır. Uluslar Arası Ödemeler Dengesi Bankasının açıklamalarına göre

³ Bernard Roiser, **İktisadi Kriz Kuramları**, çev.Nurhan Yentürk, İstanbul:İletişim Yayınları,1991,s.13.

⁴ Ali Özgüven, "İktisadi Krizler" **Yeni Türkiye Dergisi**, Ekonomik Kriz Özel Sayısı I, Eylül-Ekim 2001,s.56.

dünyada sürekli olarak hareket eden denetim dışı 1,5 trilyon/\$ olduğu tahmin edilmektedir.⁵ Bu bir işlem gününde 1,5 trilyon dolar değerinde paranın el değiştirdiği anlamına gelmektedir. Bu fonlar gelişmekte olan piyasalara girdikleri zaman piyasalar olumlu tepki vermektedir. Fonların ani çıkışında ise, piyasalarda şok etkisi yaşanmakta ve ekonomik kriz oluşmaktadır. Türkiye’de sorun faiz oranlarının yüksekliğinden kaynaklanmaktadır. Örneğin; 1994’te gecelik faizler % 200 olarak gerçekleşmiş ve % 1000’lere kadar yükselmiştir. Mevduat faiz oranları kriz dönemi öncesinde % 56 iken kriz ile birlikte % 118’e çıkmıştır. 21 Şubat 2001 tarihinde gecelik faiz oranı % 6200’e kadar yükselmiştir. Yüksek faiz politikası yüzünden sanayi teşekkülleri bile parasının çoğunu repoya yatırmış, yatırımlarını unutmuş ve durdurmuştur. “Paranın faize kaymasıyla tüketicilerde tüketimlerinden vazgeçmiş, ihtiyaçlarını ertelemişlerdir. Azalan talebe paralel olarak üretimde düşüş olmuştur. Bunun sonucu olarak; bazı işyerleri kapanmış, küçülmüş ve işçilerin bir kısmı da işten çıkarılmıştır.”⁶ Krizlerin nedeni yukarıda bahsettiğimiz gibi organizasyon dışı nedenlerden meydana gelebileceği gibi etkin olmayan yönetim, ileri teknolojilerin kullanılmaması neticesinde gelişmelerin gerisinde kalan organizasyonlarda da krizler oluşmaktadır.

Yapılan tanımlardan da anlaşılacağı gibi ekonomik krizlerin ortak özellikleri şöyledir:

- Ani ve beklenmedik bir anda ortaya çıkması,
- Önceden tahmin edilememesi,
- Örgütün amaç ve varlığını tehdit etmesi,
- Bulaşıcı hastalık gibi yayılma etkisi göstermesi, herhangi bir sektörde ortaya çıkan kriz’in diğer sektörleri de etkisi altına alabilmesi,
- Kısa veya uzun süreli olması,
- Krizlerin tekrarlanabilmesi,
- Organizasyon için tehlike ve tehdit oluşturmasına rağmen aynı zamanda da krizlerin fırsat yaratması; yani bu anlamda negatif özellik taşıması.

⁵ Hidayet Ünlü Keskin “Ekonomik Krizlerde Küresel Güçler : 2001 Türkiye Ekonomik Krizi”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004), s.13.

⁶ Erdoğan Karakoyunlu, “Ekonomik Kriz, Etkileri, Önlemleri ve Yöntemi”, **Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası Yayınları**, Yayın No:294, Mart-1999, s.7.

1.3. Ekonomik Krize Karşı Ortaya Çıkan Kuramsal Yaklaşımlar

Ekonomik kriz kavramına ilişkin çeşitli teoriler ortaya atılmıştır. Merkantalist düşünce sistemine karşı Klasik iktisadi düşünce sistemi ortaya çıkmıştır. Klasik iktisadi düşünce sistemi krizi yok saymıştır. 20. yy'ın başında ortaya çıkan Markxist düşünce sistemi krizin nedeni olarak aşırı üretimi göstermiştir.1929 dünya ekonomik buhranı ile birlikte ortaya çıkan Keynesyen düşünce sistemi ise ekonomik krizin nedeninin talep yetersizliği olduğu görüşünü savunmuştur.

1.3.1. Klasik Ekonomi Okulunda Kriz Kavramı

Klasik ekonomi okulunun kurucuları aynı zamanda ekonomi biliminin de kurucuları olarak kabul edilir. Bu okulun başlıca temsilcileri Adam Smith, David Ricardo, J. Robert Malthus, Jean Babtiste Say, John Stuart Mill'dir.

Klasik iktisadın dayandığı varsayımlar şöyledir; her arz kendi talebini doğurur(Say kanunu). Ücret, fiyat ve faizler esnektir(Miktar kuralı). Piyasa da tam rekabet koşulları vardır. Klasik iktisatçılara göre bir ekonomi tam rekabet koşulları içinde ise, o ekonomi kaynakları optimum olarak kullanmaktadır. Bu ifade üretime katılan her faktör yaratılan katma değerden marjinal verimliliğe uygun pay alacaktır sonucunu verir. Bu durumda ki ekonomi de adil gelir dağılımı olur, ödemeler dengesi korunur ve ekonomi her zaman dengedir. Krizden bahsedilemez.

Klasik düşüncenin ekonomik krizi imkansız saymasının nedenlerinin başında Mahreçler Kanunu(Say Kanunu) gelmektedir.

“Say kanunu kısaca ekonomideki toplam mal ve hizmet arzının bunlara yönelik talebe eşit olduğunu ifade etmektedir. Yani bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin satışından elde edilen gelirler üretim faktörlerinin sahiplerine dağıtılmakta ve bunlarda tüm gelirlerini cari dönemde üretilen mal ve hizmetleri satın almakta kullanılmaktadır.”⁷

⁷ Kemal Yıldırım ve Doğan Karaman, **Makro Ekonomi**, Eskişehir:Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, 1999, s.145.

Arz ve talebin kısa sürede dengeye gelmesi Klasik iktisadi görüşü ekonomide kriz olmayacağı sonucuna götürmüştür. Eğer herhangi bir alanda fazla bir üretim yapılmış olsa bile kriz olmayacaktır. Çünkü fazla üretim, fazla gelir yaratacak, fazla gelir fazla tüketim ilişkisiyle döngü kurulacaktır. Klasik düşüncede bu görüşe ilk karşı çıkan Robert Malthus olmuştur. Malthus, kapitalist ekonomilerde kriz olabileceği ve bu krizin öne sürdüğü teori nedeniyle oluşabileceğini ileri sürmüştür.⁸ Malthus'a göre ekonomi her zaman dengede olamayacaktır. Çünkü tüketim kaynakları, insan nüfusu kadar hızlı artmayacaktır. Ona göre tüketim kaynakları aritmetik bir oranla artarken (2,4,6,...), insan nüfusu geometrik olarak (2,4,8,16,32,...) artacaktır. Bunun sonucunda ekonomide bir arz yetersizliği olacak ve bu durum dengeye gelene kadar bir kriz sürecinden geçilecektir.

1.3.2. Marksist Ekonomi Okulunda Kriz Kavramı

Temel olarak, üretim araçlarında özel mülkiyet yerine toplumsal mülkiyeti sağlamayı ve emeğin sömürülmesini önlemeyi amaçlayan, merkezi planlama ve devlet otoritesi ilkelerine dayanan sosyalist düşünce sisteminin kurucularından Marks'ın krizle ilgili yorumları şöyledir.

“Marks'a göre kapitalizm iki hasım sınıf tarafından şekillenir. Bunlar üretim araçlarına sahip olan kapitalist burjuva sınıfı ve topraksız proletaryadır. Her ne kadar bu sınıflar kanun önünde eşit ve serbestse de, proletarya sermaye sahipleri karşısında zayıftır ve yaşayabilmesi için kendisine ücret sunulması gerekir. Marks'a göre emeğe asgari geçimini sağlayacak malları satın almasına yetecek kadar ödeme yapılır. Ancak emek, bu malların üretilmesi için gerekli olan zamandan daha fazla çalışır. Böylece kapitalistlere giden bir artı değer oluşur. Doğası gereği ve diğer kapitalistler karşısında rekabet sonucu kaybetmek korkusuyla üretim faktörü sahipleri artı değeri makine şeklinde biriktirir ve yeni emeği işe alır. Marks emeğe tüm ürettiği miktara eşit ödeme yapılmayarak sömürülmesine karşın, makinenin sömürülmeyeceğini farz etmektedir. Sabit sermaye emeğe göre artmaya devam edecektir. Böylece artı değer oranı, dolayısıyla varsayım olarak kar oranı düşecektir. Çünkü toplum sermayenin sömürülebilir bileşiğinin bütün içindeki oranı azalacaktır. Öte yandan, Marks; teknik ilerlemenin emek tasarrufu sağlayacağını, böylece çalışanların işlerini kaybederek işsizler ordusu rezervine katılacağını varsaymaktadır. İşsizler ordusunun varlığı

⁸ Enver Özcan, **Ekonomik Bunalımlar**, Ankara: SBF Yayınları, 1981, s.43.

ücretleri daha da düşürücü etki yapacaktır. Kapitalistler arasındaki rekabetin artması zayıf firmaların güçlülere devredilmesiyle yoğunlaşma olgusuna neden olacaktır. Sistem birkaç zengin kapitalist ve sefil çalışanlar olarak kutuplaşacaktır.⁹ Böylece ekonomide sermaye birikiminin artması sonucunda meydana gelen üretim fazlasını emecek bir tüketim artışı söz konusu olmayacağından kapitalist sistemin dönemsel olarak krize girmesi kaçınılmaz olacaktır.¹⁰

Marksistlere göre ekonomik krizlerin temel nedeni kapitalist sistemin yapısında bulunan çelişkilerdir. Yaşanan krizler aşırı üretim ve yetersiz tüketim sonucunda ortaya çıkmaktadır. Fiyat ve piyasa mekanizmasına dayalı kapitalist ekonomilerin krizlere sürüklenmesi kaçınılmazdır.

1.3.3. Keynes Ekonomi Okulunda Kriz Kavramı

1929 dünya ekonomik buhranının baş göstermesiyle birlikte Keynesyen düşünce de şekillenmeye başlamıştır. İngiliz iktisatçı John Mynard Keynes (1882–1946), iktisadi sorunlara klasiklerden farklı yaklaşımlar getirmiştir. Keynes, ekonomik sorunların incelenmesinde klasikler gibi kısmi denge (piyasalar bazında yapılan denge varsayımları kastedilmektedir.) varsayımlarından değil, ekonominin tümünü kapsayan genel denge koşullarının araştırılmasının zorunluluğunu ortaya koymuştur. Yani Keynes'in çalışmalarının başlıca özelliği makro yaklaşım olmuştur. Keynes'çi düşünce sistemi, klasiklerin temel yaklaşımı olan otomatik denge fikrine karşı çıkmış ve dengesizlik teorisini savunmuştur. Keynesyenler, ekonomilerin kendi hallerine bırakılınca dengeye varamayacağını, tersine dengesizlik durumunun süreceğini belirtmişlerdir. Keynesyen düşüncede dengesizlik durumu ulusal ekonomiler için normaldir ve devlet bu duruma maliye politikaları ile müdahale etmelidir.

Keynesyenlere göre, ekonomik krizin başlıca sebebi; yüksek üretim kapasitesi bulunan bir ekonomide bu kapasitenin kullanılmamasıdır. Bu da, ekonomik birimlerin gelirlerini yatırımlar yerine tasarruflara ayırması demektir. Sonuçta, ekonomide işsizlik ortaya çıkacaktır. Yine de, Keynes'çi düşüncenin işsizliği normal kabul ettiği düşünülürse yatırım yetersizliği ile ekonomik kriz

⁹ İlker Parasız, **Modern Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü**, Bursa : Ezgi Kitabevi, 1999.

¹⁰ Ergül Han, **İktisada Giriş**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi, 1992, s.38.

ilişkinini başka noktalarda aramak gerekir. Çünkü Keynesyen teoride denge, tam istihdam düzeyine bağlı değildir.

Keynesyenlere göre, dünya ekonomik krizinin en büyük nedeni toplam talepteki yetersizliktir. Bu talep yetersizliği, eksik istihdamın başlıca nedenidir ve kapitalist sistemin, klasiklerin iddia ettiği gibi tam istihdamı garanti edecek bir mekanizması yoktur. Keynes bu durumda devlet müdahalesi gerektiğini öne sürmüş toplum talebinin artırılması ile ekonomik krizin sona erebileceğini iddia etmiştir.

Keynes'i klasiklerden ayıran en önemli noktalardan birisi de faiz oranlarının belirlenmesidir. Keynes'e göre yatırım düzeyi, aktiflerin beklenen marjinal getirileriyle, onların marjinal üretim maliyeti (sermayenin marjinal etkinliği) tarafından belirlenir. Buda yatırım düzeyini, gelir düzeyinin en önemli belirleyicisi olarak gösterir. Faiz oranları ile doğrudan otomatik bir ayarlayıcı mekanizma olmayışı, ekonomideki eksik istihdamın en önemli nedenidir. Keynes için faiz oranı para ve tahvil stoklarının arz ve talebi tarafından belirlenen parasal bir olgudur.¹¹ Dolayısıyla, yatırımlar ve tasarruflar arasında faiz oranları aracılığıyla dengeleyici bir ilişki kurulamaz.

Keynesyen düşünce dünya ekonomik buhranından sonra oldukça etkili olmuş ve krizli yıllarda uygulamaya konulmuştur. Başarılı sonuçlar elde edildiyse de 1970'li yıllara gelindiğinde, enflasyon ve işsizliğin bir arada yaşandığı ekonomik durum (stagflasyon) karşısında Keynesyen teorisinin eskisi kadar çözümleyici olmadığı anlaşılmıştır. Ancak yine de Keynesyen düşüncenin iktisat alanında önemli açılımlar getirdiği bir gerçektir.

1.3.4. Monetarist Ekonomi Okulunda Kriz Kavramı

Keynesyen yaklaşımın savlarına karşılık, M. Fridman'ın önderliğini yaptığı parasalcılar, Keynesyen iktisadı şiddetli bir şekilde eleştirmişler, daha çok serbest piyasa ekonomisine dayalı ve ekonomi politikası içinde para arzına önemli bir yer veren, parasalcı görüşü ortaya atmışlardır. Parasalcı yaklaşım, aynı zamanda "çağdaş miktar kuramı" olarak da bilinir. Bu görüşte, maliye politikasının toplam talep üzerindeki etkileri sorgulanarak, para politikasının önemi vurgulanmıştır. Monetaristler, bir ekonomideki istikrarsızlıkların temelinde, para arzındaki düzensiz dalgalanmaların yattığını ileri sürerler. Yani iktisadi krize, para politikasındaki

¹¹ İlker Parasız, **İktisada Giriş**, 6.b., Bursa : Ezgi Kitabevi, 1998, s.160.

başarısızlığın, 1929 Dünya Bunalımı örneğinde özellikle 1929–1933 arasındaki parasal daralmanın neden olduğunu iddia ederler.¹² Parasalcılara göre parasal genişleme, kısa dönemde geçici olarak yüksek reel gelire yol açar. Ancak uzun dönemde artan para arzı, sadece enflasyon oranındaki yükselmenin belirleyicisidir. Kısa dönemde milli gelir artışı, uzun dönemde ise enflasyon şeklinde etki yapan para arzı artışı; ekonomideki enflasyona tepki olarak para otoritelerinin para arzını daraltmaları sonucunu doğuracak, bu da durgunluğa yol açacaktır. Özetle; temel iktisadi durgunluğun sebebi, parasal daralmalardır. Temel enflasyonist dönemlerin sebebi de parasal genişlemedir. Böylece, iktisadi dalgalanmanın temelinde uygulanan yanlış politikalar yatmaktadır. Dolayısı ile yanlış para politikaları uygulanmaz ise, ekonominin nispi olarak istikrara kavuşacağı söylenir.¹³ Monetaristler, iyi bir para politikasının, para arzında sabit bir artışa izin veren bir politika olduğunu savunurlar. Keynes yenilerin müdahaleci makro politikalarının, ekonomide istikrarsızlık yaratacağını, pür maliye politikasının dışlama etkisi nedeni ile ekonomi üzerindeki olumlu etkisinin az olacağını ileri sürerler. Sonuç itibari ile en iyi politika maliye politikası değil iktisadi büyüme oranını temel alan, buna göre para arzını sabit ve istikrarlı bir oranda artıran para politikasıdır. Böylece, ekonomideki dalgalanmalar en aza indirilebilir ve fiyatlar genel düzeyinde istikrar sağlanabilir.¹⁴

Monetarist görüşler 1970'lerden sonra ekonomi politikalarında oldukça etkili olmuştur. Ekonomi alanında önemli bir çığır açan bu görüş, krize para politikası ile müdahale edilmesi konusunda realitede birçok uygulamaya temel oluşturmuştur.

1.4. Ekonomik Kriz Uyarı Sinyalleri

Ekonomik krizin nedenlerini, para politikası, makro ekonomik hedefler ve politikalar, borçlanma politikası, bankacılık ve mali sisteme yönelik uygulanan politikalar, uluslar arası ekonomik ilişkiler, ekonomik hayattaki kamu kesimi dengesizliklerine dayandırmak mümkündür.

¹² C. P. Kindleberger, **The Financial Crises of the 1930s and 1980 Similarities and Differences**, New York : Kyklos Pres, 1988, s.171-176.

¹³ Ömer Yılmaz, Alaattin Kızıltan, Vedat Kaya, "İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:24, s.77-96.

¹⁴ Sabri Emsen, **Ekonomik Krizler ve Türkiye Deneyimi**, İstanbul : Beta Yayınları, 2003, s.32.

Ekonominin krize girmekte olduğunu gösteren önemli göstergeler şöyledir;

- Ulusal Paranın Değerlenmesi

İhracatın azalıp ithalatın artmasına yol açarak bir yandan cari açığa neden olurken diğer yandan özel sektörü zor durumda bırakmaktadır. Türkiyede ve dünyada kriz dönemlerinde önemli bir neden olarak ortaya çıkmıştır.

- Cari İşlem Açığı Artışı

Önemli bir kriz göstergesi olan cari açık kalemindeki değişimler, Türkiye’de kriz dışı dönemlerde portföy yatırımları ,kısa ve uzun dönemli hareketler nedeniyle düşük kalırken, kriz dönemlerinden bir önceki dönemde ulusal paranın aşırı değerlenmesine ve ardından dış ticaret açığının artmasına ve bağlı olarak ekonomik otoritelerce ,%4 üst sınır olarak kabul edilen cari açığın GSMH’ya oranı Türkiye’de %4’ü aşmıştır. Özellikle döviz gelirlerinin azalması ve açığın finansmanında zorluklarla karşılaşılması durumunda cari açık bir krizin ortaya çıkmasında çok etkili olabilmektedir.

- Dış Ticaret Kalemlerindeki Değişimler

Türkiye dışa açılmaya bağlı olarak hem ihracat hem de ithalat değişim oranları ekonomiyi çok yakında ilgilendirmektedir. Kriz öncesi dönemlerde TL’nin aşırı değerlenmesine ve ihracat mallarının talep esneklik katsayısının düşük olması, buna karşın ithalat mallarının talep esneklik katsayısının yüksek olmasına bağlı olarak ihracat azalıp ithalat artarak dış ticaret açığını büyütürken,kriz dönemlerinde devalüasyon yapılması ve iç talebin kısılması nedeniyle ihracat artıp ithalatın azalması dış ticaret açığını da düşürmektedir.

- Para Arzının Artması

Para arzındaki artış kamu harcamalarını arttırır,para arzıyla enflasyon arasında pozitif bir ilişki vardır.Para arzındaki artışlar enflasyon oranını sürekli arttırır.

- Enflasyonun Artması

Kriz dönemlerinde maliyet artışlarına bağlı olarak yükselmektedir.Enflasyon bir çok kaynaktan beslendiği için krizler hakkında çarpıcı ipuçları vermektedir.

- Bütçe Açığı

Bütçe açığı/GSMH'ya oranının %5 'i geçmesi,faiz dışı fazla oranı,açıktaki artış eğilimi bütçede popülist politikalar uygulanması önemli bir kriz nedenidir.

- Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri

Hızla gelişme zaruriyetinde olan ekonomiler ihtiyaç duydukları kaynağı sağlamanın bir yolu kısa vadeli sermaye girişidir. Gelen sermaye gelişinde ekonomiyi geçici olarak rahatlatır da Türkiye'deki yüksek kur farkı ve reel faizden yararlanarak yüksek karlarla ayrılmakta. Bu durumda spekülasyonlara göre hareket eden bu sermaye ülkeyi çok çabuk terk ederek krizin ortaya çıkışında ve derinleşmesinde etkili olmakta,bu gösterge Kısa Vd. Sermaye Hareketleri/GSMH veya rezerv oranı ile izlenmektedir.

- TCMB Döviz Rezervleri

TCMB'da birikmiş olan döviz mevcudunu gösteren TCMB döviz rezervleri,ulusal paraya yönelik spekülatif atakları önleyerek geçerli döviz kurunun korunması ve bankaların ihtiyaç duyduğu döviz anında sağlayabilmesi açısından önemlidir. Rezervlerde azalış olması bir kriz göstergesi olarak alınabilir.

- Bankalar Açık Pozisyonu ve Kredi Faiz Oranları

Bankaların aktifindek döviz hesaplarının toplamı ,pasifindeki döviz hesaplarının toplamını karşılamaması durumu olarak tanımlanan bankalar açık pozisyonu önemli bir kriz göstergesidir. Türkiye'de yüksek reel faizlerle kamuya borç verme imkanının olması bankaları açık pozisyona itmiştir. Krizlerden bir önceki dönemlerde bankaların açık pozisyonu artmakta,bu durumda kriz dönemine yaklaşırken TL'nin döviz karşısında hızla değer kaybetmesi nedeniyle açık pozisyonlarını kapatma gayretindeki bankaları çok zor duruma düşürmüştür. Kriz dönemlerinde risk priminin yükselmesinden dolayı banka kredi faizleri yükselebilmektedir.

- İç Borçlanma Kalemlerindeki Değişimler

KKBG/GSMH oranı,ortalama kamu borçlanma vadesi ve borçlanma ihalelerinin sıklığı kriz göstergesi olarak ele alınabilecek önemli kalemlerdir.Türkiye'de çeşitli nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan kamu borçlanma gereği sürekli artmaktadır. Artan bu gereksinimi karşılayabilmenin bir yolu olan iç borçlanma politikası ülkemizde ,özellikle yeni finansal araçların kullanılmasıyla birlikte çok sık baş vurulan bir kaynak haline gelmesiyle borç yönetim politikası

oluşmasına neden olmuştur. Borç yönetim politikasının ön plana çıkması ve devlet tahvili ve hazine bonosunun yüksek getiri sağlaması ülke içi tasarrufların kamuya aktarılmasına neden olmuştur. Bu durum, yurtiçi faiz oranlarının dah da artmasına neden olarak özel sektör üzerinde dışlama yaparak yatırımların azalmasına neden olabilmektedir. Yatırımlar kriz dönemlerinde bir önceki döneme göre azalmaktadır.

- Dış Borçlanma Kalemlerindeki Değişimler

Türkiye’de artan kamu borçlanma gereğine kaynak sağlamanın bir yolu da dış borçlanmadır. Özellikle bir kriz göstergesi olarak kısa vadeli dış borçların gelişimi bize fikir vermektedir. Kriz dönemlerinden bir önceki dönemde ülkemize giren yabancı fonların büyük bir kısmının kısa vadeli dış borç olduğunu söyleyebiliriz.

- Türk Lirası ve Döviz Mevduatlarındaki Değişimler

TL ve döviz mevduatlarındaki değişimler bize ulusal paranın değerlenmesi ve devalüasyon beklentisi hakkında fikir verebilmektedir. Şöyle ki, döviz mevduatlarındaki artış ulusal paranın aşırı değerli hale geldiğini, bu durumun daha fazla sürdürülemez devalüasyon yapılacağı beklentisini ortaya çıkarmaktadır.

- Politik Belirsizlik ve Sosyo-Kültürel Faktörler

Seçimlere yaklaşma, koalisyon uyumsuzlukları, kısa ömürlü hükümetlerin varlığı kriz beklentisini arttırmaktadır.

- GSMH Büyüme Hızı

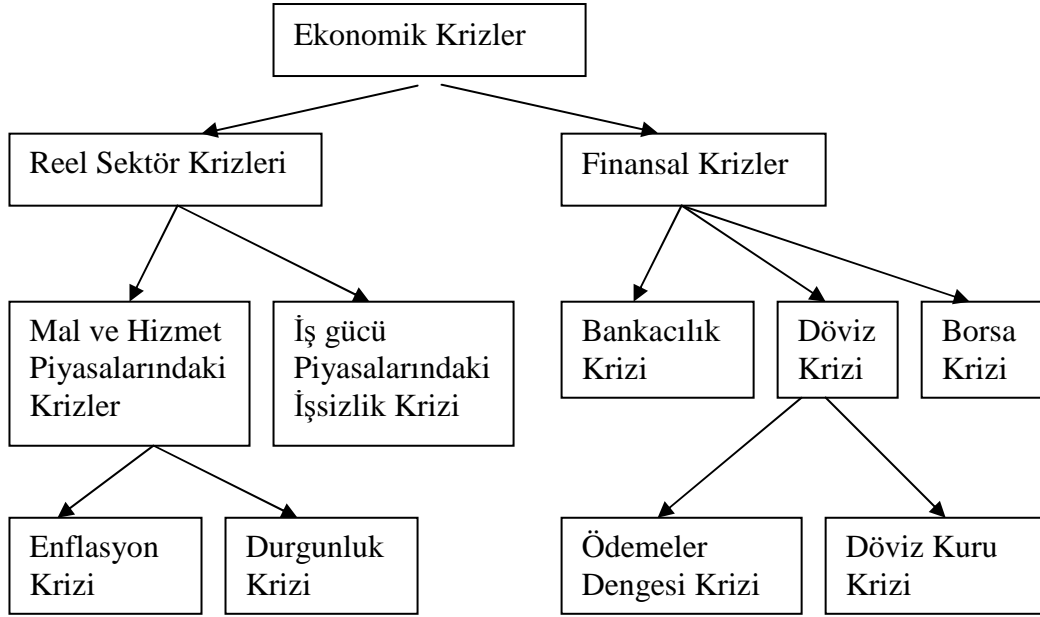
Türkiye’de istikrarsız bir görünüme sahip büyüme hızı, kriz öncesi dönemlerde kesin olmamakla beraber , döviz kuru politikasına bağlı olarak ithalat mallarının ucuzlamasıyla iç talep artışı ve kısa vadeli yabancı semaye girişi ekonomide canlılık sağlayarak büyüme sağlanmaktadır. Ancak kriz dönemlerinde meydana gelen talep daralması, yatırım azalması, finansal sektörün kırılganlaşması gibi nedenlerle küçülme yaşanmaktadır.

1.5. Ekonomik Kriz Türleri

Ekonomik krizler, reel sektör krizleri ve finansal krizler olmak üzere iki şekilde incelenebilir. Reel Sektör krizleri, kendi içinde mal ve hizmet piyasasında kriz, iş gücü piyasasında işsizlik krizi olarak ayrılır. Finansal krizler bankacılık krizi,

döviz krizi (ödemeler dengesi krizi, döviz kuru krizi), borsa krizi olarak ayrılır. Döviz krizleri kendi içinde ödemeler bilançosu krizi ve döviz krizi olarak ikiye ayrılırken, mal ve hizmet piyasalarındaki kriz enflasyon krizi ve durgunluk krizi olarak ayrılmaktadır.

Şekil 1.1: Ekonomik Krizler

Kaynak: Aykut Kibritçioğlu “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001 ”, **Yeni Türkiye Dergisi** Ekonomik Kriz Özel Sayısı I, 2001, s.175.

1.5.1. Reel Sektör Krizleri

Reel sektör krizleri; mal, hizmet ve iş gücü piyasalarında istihdamda veya üretimde ciddi daralma biçiminde ortaya çıkar. Sonuçta ekonomide durgunluk veya işsizlik krizi yaşanır. Eğer mal ve hizmet piyasasında fiyatlar genel düzeyi sürekli ve normal sınırın üzerinde sürekli artarsa, enflasyon krizi ile karşılaşılır. Enflasyon; mal ve hizmet piyasasındaki toplam talep artışlarından kaynaklanan pozitif (parasal) şoklar ile, bir takım fiyat uyum etkenleri ve politik/kurumsal dinamik süreçlerin birlikte işleyişi sonucunda ortaya çıkan bir sonuçtur.¹⁵ Bu enflasyonist baskıyı yaratan nedenler arasında, sürekli ve yüksek kamu kesimi açıkları, sürekli döviz kuru artışları (ithal girdi fiyatlarında artış yarattığı için), yüksek enflasyon beklentileri,

¹⁵ Aykut Kibritçioğlu, “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969- 2001”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Ekonomik Kriz Özel Sayısı I, Eylül-Ekim 2001, s. 175.

politik istikrarsızlık, hükümetin enflasyonu düşürme konusundaki istek, kararlılık ve becerisine kamuoyunca yeterince güven duyulamaması gibi etkenlerdir.¹⁶

1.5.2. Finansal Krizler ve Nedenleri

Finansal krizler, döviz ve hisse senedi piyasalarında şiddetli fiyat dalgalanmaları veya bankacılık sisteminde bankalara geri dönmeyen kredilerin aşırı derecede artması ile ortaya çıkar.¹⁷ Ekonomideki temel yapısal özelliklerin bozulması krizleri ortaya çıkarmıştır. Ekonomide kamu, cari işlemler ve tasarruf açığının artması ekonominin yapısını olumsuz olarak etkiler. Genişletici para ve maliye politikaları bu açıkların nedenidir. Kamu ve tasarruf açığının artması faiz oranını artırır, yerli parayı değerlendirir. Açıkların çok artması devalüasyon beklentisini artırır. Devalüasyon beklentisindeki süreklilik döviz fiyatını ve talebini artırarak finansal krize neden olur.

Ülkedeki tasarrufların reel ekonomiye kazandırılmasında aracı olan bankacılık sisteminin yükümlülüklerini yerine getiremez hale gelmesi, borsada hisse fiyatlarının düşüşü, Merkez Bankasının mali piyasaları yönlendirmede etkisiz kalması, elindeki para politikası araçlarının yetersizliği finansal kaynaklı ekonomik krizlere neden olmaktadır.¹⁸ Finansal krizlerin olduğu dönemde, faiz oranlarının yükseldiği, belirsizliğin arttığı, hisse senedi fiyatlarında düşüş, bankacılık sektöründe panik olduğu görülür. Finansal krizlerin ortaya çıkmasındaki en önemli sebeplerden birisi; asimetrik bilgi sorunudur. Asimetrik bilgi iki türde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; ters seçim (adverse selection) ve ahlaki tehlike (moral hazard)'dir. Finansal krizlerin önlenmesi için asimetrik bilgi sorununun azaltılması gerekmektedir. Ahlaki tehlike, finansal işlem gerçekleştikten sonra; ters seçim, finansal işlemin gerçekleşmesinden önce ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşıma göre; finansal sistem krizleri, asimetrik bilgi sorunlarının yoğunlaşması sonucu finansal aracı kuruluşların, verimli yatırım projelerini dahi fonlamayı reddetmelerine yol açarak finansal aracılık

¹⁶ Kibritçioğlu, a.g.m., s.175.

¹⁷ Kibritçioğlu, a.g.m., s.175

¹⁸ Ömer Eroğlu, Mesut Albeni, **Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye**, Isparta: Bilim Kitabevi Yayınları, 2002, s.98.

sisteminin etkinliğini kaybetmesi ve ekonomik faaliyetlerin ciddi biçimde daralması olarak tanımlanabilir.¹⁹

Genelde bankaların kendi müşterileri arasında asimetrik bilgi problemi vardır. Bankalar güvenli borç alıcılar ile güvensiz borç alıcıları ayırt edemezler. Bankacılık sektörü iyi müşteri ve kötü müşteriyi birbirinden ayırt edemediği için bütün müşterilerine yüksek faiz uygular. Bu tür uygulama sonucunda ters seçim ortaya çıkar. Kötü müşteri yüksek faizi uygulamaya isteklidir. Böylece geri dönmeyen krediler artar. Krediyi alanlar da bu kesim olur.²⁰

Ahlaki tehlike ise, işlemten sonra karşılaşılabilecek bir problemdir. Örneğin; borcu olan kişi kumar oynamak gibi hoş karşılanmayacak faaliyetlerde bulunuyor olabilir.²¹

Krugman ise ahlaki tehlikeyi; işlerin kötü gitmesi halinde bedeli ödeyecek olan başkası ise, riski alacak kişinin, alacağı riskin ne kadar olacağına karar vermesi gereken durum olarak tanımlanmıştır.²²

Kredi faiz oranlarındaki artışa asimetrik bilgi neden olmaktadır. Yüksek faiz, ülkedeki girişimcileri dolayısı ile yatırımı ve istihdamı engelleyecektir. Bunun sonucunda ülke ekonomisinde üretim kapasitesi artmayacaktır. Çünkü yüksek faiz nedeni ile alınacak krediler pahalı olacak; yatırım ve üretimin maliyeti artacaktır. Ulusal paranın değer kaybetmesi ve işletmelerin paralarını faiz gelirlerine bağlamalarıyla piyasadaki para bankalara kaçır, alım gücü düşen halk sefalet seviyesine düşecektir. Faiz oranlarında artış, piyasalarda belirsizlik; durgunluğa ve borsada ciddi düşüşlere neden olur. Finansal kriz yaşanmaya başlar.

Finansal krizlerin diğer bir nedeni de, makro ekonomik yapıdaki dengesizliklerdir. Gelişmekte olan ülkeler genelde döviz kurunu kontrol altında tutarak serbest faiz oranları politikasını uygulamayı tercih ederler. Bunun en önemli sebebi, sıcak para politikası uygulamasına olanak sağlamasındandır. Fakat bu politikayı uygulayan gelişmekte olan ekonomilerde para krizlerinin yaşandığı

¹⁹ M.İbrahim Turhan “Finansal Krizler ve Reel Sektöre Etkileri; Türkiye Örneği”, (Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, 2001), s.91.

²⁰ D.Romer, Advanced Macroeconomics, THE McGraw-Hill, New York, 1996, page: 378-379, Alıntı: Eren Aslan, Bora Süslü, Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi, **Yeni Türkiye Dergisi** Ekonomik Kriz Özel Sayısı I, Eylül-Ekim 2001, s.665.

²¹ N.C.Okay, “Tahvil ve Hisse Senedi Piyasalarının Gelişmesini Engelleyen Problemler”, <http://www.elyadal.org/pivolka/08/tahvil.htm>, (Erişim Tarihi:22.12.2009)

²² Paul Krugman, **Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü** , çev. Neşenur Domaniç, İstanbul : Literatür Yayıncılık, 2003, s.69.

görülmüştür. Sabit kur politikasında hedeflenen oranın gerçekleşmesi çok önemlidir. Politik istikrarsızlıklar, üretim şokları, zayıf finansal sektör yapıları ve borçların artması hedeflenen oranın gerçekleşmemesine neden olabilir. Sabit kur politikasıyla sermaye akımları ülkeye çekilmeye çalışılır. Kısa vadeli aşırı borçlanma reel kuru değerli hale getirir. Piyasadaki zayıflıkların, reel kurdaki aşırı değerlenmenin farkına varan yabancı yatırımcılar, sermayelerini geri çekerler. Bu da finansal bir kriz sonucunu doğurur.

Finansal krizlere neden olan diğer bir olay da finansal serbestleşmedir. Kısa vadeli sermayenin bir ülkeye geliş nedeni faiz arbitrajındandır. Yüksek reel faiz kısa sürede karları arttırır, ulusal parayı değerlendirir. Bunun sonucunda ülkenin dış satımı azalır dış alımı artar ve cari açık meydana gelir.

Sürü psikolojisi olarak adlandırılan; ekonomik istatistikî veriler normal olduğu halde iktisadi çevrelerin ekonomide sorun varmış gibi davranmaları krizin bir başka nedenidir. Bir spekülör mali açıdan önemli bilgilere sahipse bu bilgiler spekülörün mal varlığında bir değişiklik yaparsa onu takip eden diğer yatırımcılarda aynı metodu izlerler. Bu olay çığ etkisi yaparak sürü psikolojisini ortaya çıkarır.

1.5.2.1. Bankacılık Krizleri

Bir ekonomideki mevcut bankalardan bir ya da daha fazlasının güven kaybetmesi ile mevduat sahiplerinin aniden ve toplu olarak bankalardaki mevduatlarını çekmek istemesi ve bankaların mevduat sahiplerinin talebini yerine getirememesiyle oluşan panik durumunda bankacılık krizi ortaya çıkar.

Bankacılık krizleri, geri dönmeyen kredilerin artması, menkul değerler piyasasında dalgalanmalar, reel sektörde meydana gelen küçülmeler sonucu bankaların aktif yapılarının bozulmasından oluşur. Bu krizlerin nedeni; en başta istikrarsız makro ekonomik yapı, bankacılık sektöründe etkin denetim ve gözetimin yapılmaması, yasal düzenlemelerin yetersizliği, risk yönetimi için gerekli kredi kültürünün oluşmamasıdır.²³

²³Oğuz Yıldırım, "Bankacılık Sektöründe Yaşanan Finansal Krizler (1980-2002)", **İktisat Dergisi**, Sayı:455, Kasım 2004, s.45.

Bankalar kredi kararını vermeden önce müşteri hakkında bilgi toplayabilme yeteneğine sahiptirler. Bankaların bilgi toplamada ve ahlaki riziko sorununu çözmeye taşıdıkları bu avantajlar bankacılık kesimini finansal sistem içindeki ağırlığının temelinde yatan önemli bir etkidir.²⁴

Bankaların mali bünyelerini bozacak ve sermayelerini kaybetmelerine yol açacak dışsal ve genel şoklar karşısında iki seçenekleri vardır. Bu seçenekler; öz kaynaklarını güçlendirmek ve kredi kullandırmayı durdurarak kullandıkları kredileri en kısa sürede tahsil etme yoluna gitmektir. Söz konusu dışsal ve genel şokların finansal piyasalar üzerindeki olumsuz etkisi öz kaynak aktarımına gitmek isteyen bankanın, mali bünyesinin zaten bozulmuş olması, bankalar açısından sermaye artırımını çok yüksek maliyetli çözüm haline getirecektir. Bu durumda bankaların en rasyonel tepkisi kredileri durdurmak olacaktır. Bu rasyonel davranış tüm bankacılık sisteminde uygulanmasıyla toplam kredi stokunun birden ve ciddi bir biçimde daralmasına ve ekonomik faaliyetin durmasına neden olacaktır.

Kredilerin geri çağırılması müşterilerin ödeme güçlüğüne düşmesine yol açacaktır ve sistemin toplam kredi riski artacaktır. Kredi riski borçluların borçlarını ödeyememeleri veya ödemek istememesinden dolayı oluşan risktir.

Kredi riskinin artması bankaların ellerindeki kredi teminatlarını nakde çevirerek oluşan zararların bir kısmını kapatmaya yönelmelerine sebep olur, bu ise daralan ekonomik üretim ile birlikte reel olmayan aktiflerin fiyatlarının da düşmesine yol açar. Bu süreç içinde sermaye piyasalarında işlem gören hisse senetlerinin fiyatlarının düşmesi, bankalardan borçlanmış olan şirketlerin piyasa değerlerinin de azalması sonucunu doğuracağından ters seçimle ahlaki riziko sorunları da artacaktır.

Likidite riski, mevduat sahiplerinin kısa süre içinde ve büyük miktardaki mevduatlarını çekmeleri veya bankaların çekilen mevduatları karşılayacak derecede likide sahip olmaması durumunda ortaya çıkar. Bir bankada likidite riski oluşmasıyla ortaya çıkan güven bunalımı diğer bankalara da sirayet ederek panik havası oluşturur. Bu da finansal araçların maliyetinde artışa sebep olur, kredi maliyetleri artar, bu artış kredi talebini azaltır, ekonomik faaliyetlerinin azalış trendine girmesine neden olur. Ekonomide durgunluk yaşanmaya başlamaktadır.

Banka krizleri reel kesime ciddi zarar vermektedir. Bunun nedeni ise; sanayide faaliyet gösteren işletmelerin faaliyetlerinde ki sürekliliği bankalardan

²⁴ Turhan,a.g.e., s.101.

aldıkları kredilerle sağlamalarıdır. Bankalar finansal kesimin en önemli ögesini oluşturur. Bankacılık sektörü sağlıklı olmayan ülkelerde istikrar sağlanamaz, refah düzeyi arttırılamaz ve uzun süreli yabancı sermaye yatırımları gerçekleşemez.

1.5.2.2. Döviz Krizleri

Döviz krizi; bir ülke parasına duyulan güvenin kaybolması sonucunda spekülative fonların yoğun bir biçimde ülkeyi terk etmeye başlamaları nedeniyle Merkez Bankası'nın (MB) tüm desteklemelerine rağmen mevcut kurun sürdürülemezlikte ulusal paranın devalüe edilmesi veya tümüyle dalgalanmaya bırakılması biçiminde tanımlanmaktadır.²⁵

Döviz krizleri genellikle sabit kura dayalı enflasyonu düşürme programlarının uygulanması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Sabit kur politikasında , döviz kurundaki spekülative atakları önlemek üzere döviz kurları sabit tutulur. Keyfi olarak para basılmaz, kamu harcamaları kontrol altına alınır. Dikkatli ve titizlikle uygulanırsa enflasyon kontrol altına alınabilir. Sabit kur politikası uygulaması, öte yandan ekonomide ülke parası yerine dövizin yaygın kullanımına sebep olur.²⁶ Ülkede enflasyon varsa dövize olan talep artar. Çünkü ulusal para, hisse senedi, tahvil gibi kâğıtların ve mevduatların değerini enflasyon eritmektedir. Dövizler ise enflasyon karşısındaki değerini korur. Bu yüzden halk ulusal para yerine dövize yönelir. Dövize yönelmenin önüne geçmek için enflasyonu kontrol altına almak gerekir. Enflasyonun hızı kesilince ulusal para (TL) bolluğu yaratmamak gerekir.²⁷ Döviz çapasına dayalı sistemde enflasyon konusunda olumlu gelişmeler olmasına rağmen, yerli paranın değer kazanması sonucu cari açık büyümektedir.²⁸ Sabit kurdan çıkamayan ülkeler finansal krize doğru sürüklenirler.

²⁵ Halil Seyidoğlu , **Uluslararası İktisat**, 14.b. İstanbul : Güzem Yayınları, 2001,s.583

²⁶ Erol, İyibozkurt, "Türkiye'nin Ekonomik Krizi ve Çözüm", **Yeni Türkiye Dergisi** Ekonomik Kriz Özel Sayısı 1, Eylül-Ekim 2001,s.291

²⁷ İyibozkurt, a.g.m., s.291.

²⁸ Eren,Süslü,a.g.m., s.664.

1.5.2.3. Ödemeler Dengesi Krizleri

Ödemeler bilânçosu, ana ülkede yerleşik gerçek kişi, işletme veya kurumların yabancı ülkelerle yürüttükleri ekonomik işlemlerin sistematik olarak tutulan kayıtlarıdır.²⁹

Ülkenin dış âlemle yaptığı işlem alacak ya da borçlu şeklinde ayrılır. Alacaklı işlem döviz girişini borçlu işlem döviz çıkışını ifade eder. Ödemeler bilânçosun da hesaplar çift kayıtlı muhasebe sistemine göre tutulur. Çift kayıtlı muhasebe sistemi alacaklı tarafın borçlu tarafa eşit olmasını sağlar. Bu durum ülkenin dış ekonomik ilişkilerinde dengede olduğu anlamına gelmemektedir.

Ödemeler bilânçosundaki dengesizlik dış açık veya dış fazla şeklinde ortaya çıkar. Dış açık ile karşılaşıldığında sabit kur sisteminde devalüasyon uygulanır. Bunun sonucu ulusal paranın değeri düşer, ihracat artar, ithalat azalır. Devalüasyona, ülke parasının aşırı değerlenmiş olması ve ihracatta baskı oluşturması durumunda başvurulmalıdır, belirsizliğe ve güvensizliğe yol açmaması gerekir. Aksi takdirde kriz yaşanabilir.

Güvensizlik durumunda ulusal paranın devalüe edilmesi, spekülâtif olarak yerli paradan kaçış, yabancı paraya rağbet sonucunu doğurabilir. Reel piyasaya gitmesi gereken ulusal para dövize giderse piyasada durgunluk yaşanır. Bu durumlarda dövize olan talebi önlemeye dönük olarak MB döviz rezervleri devreye sokulmakta veya faiz hadleri aşırı derecede yükseltilmektedir.³⁰

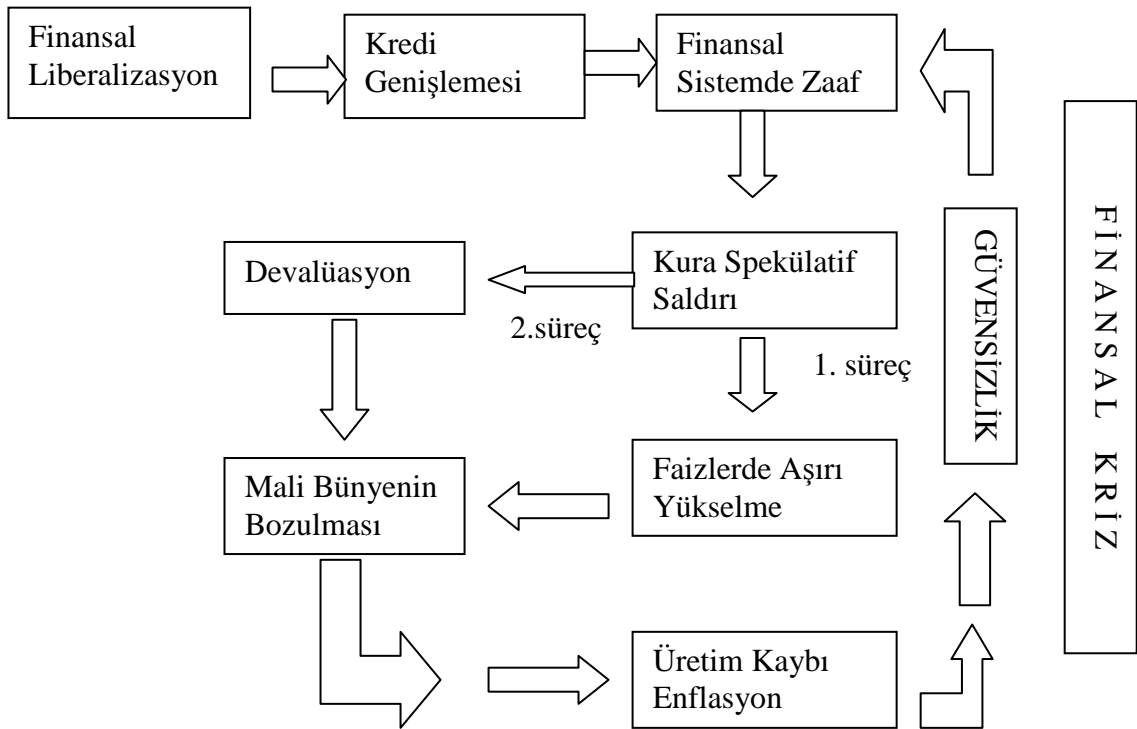
Özetle finansal krizleri Şekil 2’de ki sistematik krizlerin oluşum ve gelişim mekanizmasıyla açıklayabiliriz. Buna göre krizlerin oluşumu şöyle olmaktadır: finansal liberalizasyonla birlikte uluslar arası yatırımcılar bir ülkeye faiz arbitrajından yararlanmak için kısa vadeli sermaye sokarlar, bu kredi genişlemesine neden olur. Bu tür piyasalar spekülâtorlerin dikkatini çeker ve kura yönelik spekülâtif ataklar başlar, MB kur artışlarının daha fazla artmasını önlemek için faiz oranlarını arttırır. Faiz arbitrajından yararlanmak için gelen kısa vadeli sermayenin yüksek reel faize yönelerek kısa vadede aşırı kar sağlaması ulusal parayı aşırı değerlendirir. Ulusal paranın aşırı değerlemesi ihracatı kısar ithalatı arttırır. Bu

²⁹ Halil, Seyidoğlu, **Uluslararası Finans**, 2.b., İstanbul: Güzem Yayınları, 1997, s.52.

³⁰ Eroğlu,Albeni, a.g.e., s.100

durumda devalüasyon yapılır. Devalüasyon gelişmekte olan ülkelerde enflasyon oranında artışa neden olur; çünkü sanayileşme sürecini tamamlayan ülkelerde hammadde yönünden bağımlılık vardır ve buda dış alım maliyetlerinin artması sonucu maliyetleri arttıracak yurt içi piyasa fiyatları da artacaktır. Devalüasyon nedeniyle kredi daralması ile yatırımlar duracak ve durgunluk yaşanacaktır.

Şekil 1.2: Sistematik Krizlerin Oluşumu ve Gelişimi

Kaynak: M.İbrahim Turhan, “Finansal Krizler ve Reel Sektöre Etkileri; Türkiye Örneği”; (Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul,2001),s.109

1.5.3.Finansal Krizlerin Reel Sektör Üzerindeki Etkileri

Finansal krizlerin reel sektör üzerinde olumsuz etkiler yarattığı bir gerçektir. Finansal krizlerin reel sektör üzerindeki etkilerini Calvo,kredi kanalı çerçevesinde geliştirdiği modelinde,yabancı sermaye girişinin aniden durması veya sermayenin dışarı çekilmesi durumunda,gelişmekte olan ekonomilerde ödeme sistemlerinin

işlerliğini kaybedeceğini, iflasların artacağını, üretimin azalacağını ve sonuçta insan kaynaklarının da zarar göreceğini savunmaktadır.³¹

Krizlerin reel sektöre etkisi şöyle gerçekleşmektedir.

Mishkin, parasal aktarım mekanizmalarını faiz kanalı, kur kanalı, diğer aktiflerin fiyatı kanalı ve kredi kanalı olarak sıralamaktadır.³²

Faiz kanalı mekanizmasından kasıt Keynes yen modelidir. Yani, sermaye çıkışı ile para arzı düşmekte, reel faiz oranı artmakta, bu artış yatırım için gerekli finansman maliyetini arttırdığı için yatırımlar azalmakta hatta mevcut yatırım projeleri durdurulmakta, toplam talep, istihdam ve milli gelir azalmaktadır.

Kur kanalı mekanizması ile işleyiş şöyle olmaktadır. Şöyle ki; dış finansal serbestlik sonucu Türkiye'ye gelen sıcak para reel faizleri yükseltir ve ulusal parayı değerlendirir. Yüksek reel faiz ve ulusal paranın yabancı paralar karşısında değer kazanması ülkeye sıcak para girişini hızlandırır. Bu da yatırımlara dönüşmeyen, yüksek getiri elde edip kısa sürede yurt dışına kaçan spekülatif sermaye akımı olur. Döviz kuru finansal serbestleşme ile birlikte kısa süreli para hareketlerine duyarlı hale gelir. Döviz kurunun aşırı değerlenmesi genişleyici para ve maliye politikaları nedeni ile ortaya çıkan cari işlemler açığı ve tasarruf açığının artmasının bir sonucudur. Bu açıkların daha fazla artması ekonomide devalüasyon beklentisini arttırır. Devalüasyon beklentisinin artması döviz talebini ve fiyatını arttırır. Özetle kur artışının hızlanması tasarruf sahiplerinde bu artışın hızlanarak süreceği yönünde bir kanı uyandıracığı için döviz talebi yükselir. Bu yükseliş talebi uyarmaya devam edeceğinden kur artışlarını frenlemek zorlaşır. Kur artışını durdurmak için faiz oranlarını yükseltmek gerekeceğinden ekonomi durgunluk dönemine girmektedir.

Diğer aktiflerin fiyat kanalı monetaristlerin savunduğu; para arzının azalması sonucu bireyler ihtiyaçlarını karşılamak için ellerindeki hisse senetlerini satacaklar, bu da hisse senedi fiyatlarını düşürecek, satış yönlü oluşan borsa

³¹ A.G.Calvo, **Capital Flow and Capital Market Crises: The Simple Economics of sudden Stops**, Journal of applied Economics, Vol:1, No:1, 1998, p.33-54'dan Aktaran: Turhan, a.g.e, s.151.

³² Mishkin, **Symposium of the Monetary Transmission Mechanism**, p.4-9'dan Aktaran: Turhan, a.g.e, s.152

hareketleri endeksin aşağı yönde gerçekleşmesine neden olacak ,yatırımlar azalacak MG düşecek bireylerin finansal servetlerindeki azalma tüketimi azaltacaktır.

Kredi kanalı krizi ile para arzındaki azalma bankaların mevduat ve kredi hacmini azaltmakta buda yatırım ve MG’i azaltmaktadır.

Krizlerin reel sektöre etkilerini ulusal bazda ana hatlarıyla teorik açıdan inceledik. Tezin ana konusu olan ekonomik krizlerin Kocaeli imalat sanayine etkisi finansal kriz dönemlerinde yatırımların, istihdamın, kredi talebinin milli gelirin azalması şeklinde ortaya çıktığını müşahede etmekteyiz. Özellikle 1994-2000-2001 kriz dönemlerinde Kocaeli’nde kişi başına düşen milli gelir takribi olarak %50 oranında azalma göstermektedir.

1.6. Ekonomik Krizden ıkış Yolları

Ekonomik krizden çıkış yolları için çeşitli istikrar politikaları vardır. Krizlerin neden olduğu olumsuz etkilerin azaltılması, ekonominin bir daha bir krizle karşılaşmaması için gerekli önemlerin alınmasını sağlayan Ortodoks, heterodoks ve IMF istikrar politikaları uygulanmaktadır.

1.6.1 Ekonomik İstikrarın Tanımı

Ekonomik istikrar, bir ekonomideki fiyatlar genel düzeyi, istihdam hacmi, döviz kurları, faiz oranları gibi unsurların kararlı bir dengede olduğu, i ve dış faktörler nedeniyle ekonomide önemli değişikliklerin gerçekleşmesinin beklenmediği bir durumdur.³³

Ekonomik istikrar bir ülkede fiyat istikrarının ve tam istihdamın birlikte gerçekleşmesi ile oluşan bir olgudur. Bunu gerçekleştirmeyi amaçlayan politikalara istikrar politikaları denmektedir. İstikrarın tek bir tanımı yoktur. Ülkelerin siyasal, sosyal ve ekonomik politikalarına bağlı olarak farklılık göstermektedir.

1.6.2 İstikrar Politikaları

Ekonomide yaşanan konjonktürel dalgalanmaların etkisini azaltmak veya ortadan kaldırmak için uygulanan politikalara ‘istikrar politikaları’ denir. İstikrar

³³ Sungur Savran, ‘Kriz Nedir?’ **Petrol İş Yıllığı 1992**,Ankara:1992,s.550

politikalarının başarıyla uygulanabilmesi için kararlı ve güçlü siyasal irade gerekmektedir. İstikrar politikaları, ödemeler dengesi açıklarını fiyatlar genel seviyesindeki dalgalanmaları ve ekonomik faaliyetlerdeki değişiklikleri minimize etmeyi amaçlar. İstikrar politikalarını geliştirmekte olan ülkeler uygular. Gelişmiş ülkelerde temel makro ekonomik göstergelerde kabul edilebilir sınırların dışında dalgalanmalar meydana gelmediğinden istikrar programına sık rastlanmaz.

İstikrar politikaları para, maliye ve gelirler politikasından oluşmaktadır. Ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik bu programlar genellikle enflasyon oranının azalmasına yönelmekte ve diğer fiyat mekanizmalarında buna uygun düzenlemelere gidilmektedir. Bu politikaların temel amacı önceden belirlenmiş döviz kuru çitasıyla enflasyon oranının düşürülmesidir. İstikrar programlarında iki temel nokta vardır. Birincisi enflasyonla mücadele olup; maliye, para, döviz kuru politikası, gelirler, borç ve fiyat politikalarını kapsar. İkincisi yapısal reformlardır; özelleştirme, mali sektörün güçlendirilmesi, vergi sisteminin basitleştirilmesidir.

Türkiye'nin sorunu enflasyon olmakla birlikte; enflasyonu yani parasal artışın reel milli gelir artışını aşmasını doğuran olay; mali bir basiretsizlikten değil, iktisadi örgütlenmemizin devletçilik yani karma ekonomi olmasından, kısaca yapısal neden den kaynaklanmaktadır.³⁴Planlama+Kamu iktisadi Teşekkülleri (KİT) olarak belirtebileceğimiz karma ekonomik yapı, yarattığı rant ekonomisi ya da israf yani kara delikleri dolayısıyla bir istikrar programının kalıcı olmasına fırsat vermez.³⁵

Ekonomik krizler sonucu ortaya çıkan makro ekonomik değişkenler üzerindeki olumsuz etkileri ortadan kaldırmak için Ortodoks, Heterodoks ve IMF kaynaklı istikrar programları uygulamaktadır.

1.6.2.1. Ortodoks İstikrar Politikaları

Ortodoks istikrar programı monetarist ve neoklasik görüşlerin sentezine dayanmaktadır. Ortodoks politikalarda temel amaç ödemeler dengesini iyileştirme, kamu açıklarını azaltma ve enflasyonu düşürmektir. Ortodoks istikrar programları,

³⁴ Güneri Akalın, **Türkiye'de Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Ekonomik Kriz**,Ankara:Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayınları,2001,s.253

³⁵ Akalın, a.g.e, s.254

IMF'nin 1970'li yıllardan beri hiperenflasyonla mücadele eden gelişmekte olan ülkelere önerdiği programlara verilen addır."Ortodoks" kelimesi, klasik geleneksel anlamında kullanılmaktadır. Bundan dolayı Ortodoks istikrar programlarının makro ekonomik dengesizliklere getirdiği çözümler hep aynı olmuştur.

Ortodoks istikrar programları kamu harcamalarının azaltılması, kamu gelirlerinin artırılması, dış ticaretin ve sermaye hareketlerinin liberalizasyonu, döviz kurunun devalüasyonu, para arzının kontrolü ve fiyatların serbest bırakılması gibi sıkı maliye ve para politikalarından oluşmaktadır.³⁶ Sıkı maliye ve para politikalarıyla birlikte reel ücretlerin düşürülmesi yoluyla ekonomide daralma olmasıyla fazla talebin böylece enflasyonun düşmesi beklenir. Dış ticaret açığının kapanması içinde, toplam talepteki azalma ve reel ücretlerde sağlanan gerilemenin sağladığı avantajla devalüasyon yapılarak ihracatın artırılması öngörülmektedir.

Bu politikada ekonomi, talep azaltılması yoluyla dengeye getirilmeye çalışılmakta. Bu gelişmeler GSMH'da daralma meydana getirir. Ortodoks istikrar programlarının başarısızlıkla sonuçlandığı, sosyal-politik karışıklıklara neden olduğu söylenmektedir. Sıkı maliye ve para politikalarının uygulanması, reel ücretlerin düşürülmesi, yükü gelir düzeyi düşük ekonomik birimler üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Ortodoks istikrar politikaları ekonomide işsizlik ve resesyon yaratmaktadır.³⁷

Ortodoks istikrar politikalarının sonuçlarının başarısız olduğu ve bu uygulamaların sosyal ve politik karışıklıklara neden olduğu iddia edilmektedir. Yükün gelir düzeyi düşük olan ekonomik kesimler üzerinde olması nedeniyle ortodoks istikrar politikaları çoğu zaman bürokratik-otoriter-askeri çizgide yürütülmüştür.³⁸

³⁶ İlker Parasız, **Kriz Ekonomisi, Hiperenflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadele Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan Kararları**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1995, s.70

³⁷ İlker, Parasız, **Enflasyon, Kriz, Ayarlamalar**, 2.b., Bursa: Ezgi Kitabevi, 2002, s.153

³⁸ Parasız, a.g.e., s.70

1.6.2.2. Heterodoks İstikrar Politikaları

Heterodoks istikrar programları yüksek kronik enflasyonun yaşandığı ülkelerde enflasyonu hızlı ve kalıcı bir şekilde düşürmek amacıyla uygulanırlar³⁹

Heterodoks istikrar programları geleneksel maliye ve para politikaları yanın da ücret ve fiyat kontrollerini içeren gelir politikasından oluşmaktadır. Enflasyona karşı şok tedavi yöntemiyle enflasyon kontrol altına alınmaya çalışılır. Hiperenflasyon koşullarında ekonomik birimler, gelecek dönemdeki enflasyon oranının bir önceki dönemdeki enflasyon oranına eşit olarak gerçekleşeceğini üşünürler. Bu durumda enflasyon oranı da yükselecektir. Böylece Hiperenflasyon sonsuz spirale dönüşecektir.⁴⁰ Enflasyonun kontrol altına alınabilmesi için geleceğe yönelik yüksek enflasyon beklentisinin kırılması gerekir. Piyasada enflasyon ile ilgili kötümserlik de oluşacaktır. Böyle bir ortamda fiyat ve ücretlerin dondurulması şok etkisi yaratır. Fiyat dondurmaları; karaborsaya, arz kıtlıklarının oluşmasına, gömülemeye neden olur. Heterodoks şok politikaları taraftarları uyguladıkları politikaların; sıkı para politikası ve talep yönetimi şeklindeki frenin neden olacağı üretim ve istihdamdaki reel kayıptan daha az maliyetli olduğunu iddia etmektedir.⁴¹ Heterodoks şok politikalar, fiyat ve ücretler dondurulduğun da döviz kurlarını sabitlemektedir. Bu politikaya “çapa politikası” denir. Sabit döviz kuru politikası veya çapa politikası denilen kur politikası ile ulusal paranın döviz karşısındaki değeri belirli periyotlar için sabitlenir ve milli paranın gelecekteki değer kayıplarına ilişkin beklentiler kırılmak istenir. Heterodoks istikrar politikaları kronik enflasyon yaşayan ülkeler için uygulanmalıdır. Ortodoks istikrar politikaların uygulandığı memleketlerde sosyal ve ekonomik bunalımların derinleştiği görülmüştür. Bunun üzerine Arjantin, Brezilya ve Meksika gibi ülkeler yüksek enflasyonla mücadele için ortodoks istikrar politikalarından farklı öğeler içeren istikrar tedbirlerini uygulamaya koymuşlardır.

³⁹ Kiguel A.,M.,Liviatan,Nissan.,”When do Heterodoks Stabilization Programs Works? Lesson From Experience”,**The World Bank Research Observer**,volume 7,No1,January 1992,p.54’dan,Aktaran;Keskin,s.53

⁴⁰ Parasız, **Enflasyon Kriz Ayarlamaları**,s.145

⁴¹ Parasız, **Enflasyon Kriz Ayarlamaları**,s.145

Heterodoks istikrar programları ortodoks istikrar programlarına göre daha büyük büyüme oranı, daha az işsizlik oluştururlar. Bu tür programlar sürekli değil belli bir süre için uygulanmalıdır.

1.6.2.3. IMF İstikrar Politikaları

Ekonomik istikrarsızlık içindeki gelişmekte olan ülkeler istikrar politikalarının seçimde ve uygulanmasında çok fazla seçenekleri yoktur. İstikrar politikalarının başarısında uluslar arası finansman desteği çok önemlidir. İstikrarsızlığın yaşandığı gelişmekte olan ülkeler dış finansman temini için ilk müracaat ettikleri yer IMF'dir. IMF bir ülkenin istihdam politikasını desteklemek için şartlı borç vermektedir. Bu da IMF'nin yönlendirdiği istikrar politikalarının uygulanması zorunluluğunu getiriyor. Ülkeler dış finansman desteği aldıkları IMF istikrar politikaları monetarist ve neoklasik düşüncenin sentezi olan ortodoks istikrar politikalarıdır.

IMF tipi istikrar programlarının içerdiği politikalar şöyle özetlenebilir.

1. Devalüasyon
2. Kamu sektörü harcamalarının azaltılması
3. Kamu sektörü gelirlerinin artırılması
4. Sıkı para politikası
5. Piyasa faiz oranlarının yükseltilmesi
6. Ücretlerin kontrolü
7. Ticaretin serbestleştirilmesi
8. Fiyat kontrollerinin kaldırılması

IMF'nin birinci amacı ödemeler dengesi sıkıntısını çözmek, ikinci amacı ise enflasyonla mücadele etmektir. IMF programları ödemeler dengesini düzeltirken enflasyon oranlarında artışa neden olur. Nedeni ise devalüasyon içeren istikrar önlemleri çoğu zaman enflasyonist baskı oluşturur. Devalüasyon ve yüksek faizler kamu kesimi reel borç yükünü arttırarak kamu borçlanma gereğini arttırır. Böylece istikrar girişiminde istenmeyen sonuçlar ortaya çıkar. IMF programlarının en çok eleştiri alan yönü, programlarda heterodoks öğelere yer verilmemesidir.

IMF tipi istikrar programlarının kısa dönemde ekonomide daraltıcı etkiler yaratması, tek tip istikrar programı uygulaması tartışmalarına sebep olur. Bunun için her ülkenin kendi sosyo-kültürel ve ekonomik özelliklerinin, tarihsel gelişiminin ve politik alt yapısının incelenmesi ve buna göre program hazırlanması gündeme gelir. İstikrar programı içinde iki-üç yıllık takvime sıkıştırılmış devletçilikten piyasa ekonomisine geçiş programları neticede istikrarsızlık yaratır. Çünkü planlama+KİT'ler eliyle uygulanan ekonomik modelde devlet sektörünün özelleştirilerek bir iki yıl içinde üretim tarzında değişiklik yapılması krize neden olmaktadır.

Bu uygulamalarla ülkede ekonomik büyümenin sağlanacağı vurgulanmakta ve ekonomik istikrarsızlığa kalıcı çözümlerin getirileceği öne sürülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZLERİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

2.1. 1994 Krizi

1980 sonrası Türkiye ekonomik politikasında 24 Ocak kararlarıyla köklü bir değişikliğe gitmiştir, dışa kapalı bir ekonomiden dışa açık bir ekonomiye geçiş yapmıştır.1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile ekonomik göstergelerde gözlemlenen olumsuzluklara ek olarak 90'lı yılların başında uygulanan politikalar 1994 ekonomik krizinin temellerinin atılmasına neden olmuştur. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile ülkeye giren yabancı sermaye ulusal paranın değer kazanmasına ve cari açığın artmasına neden olmuştur. İç talepteki artış cari açığı daha da büyütmüş ve kamu kesiminin harcamalarındaki artışın da etkisiyle enflasyon oranı %60–70 oranında gerçekleşmiştir.1990–1993 yılında dış ticaret açığının artması (Hazine Müsteşarlığının verilerine göre -14.160 milyon Amerikan doları),yılsonunda finansal piyasalarda istikrarsızlığın artması ve döviz kurundaki aşırı dalgalanmalar, ekonomide belirsizlik ortamı yaratırken geleceğe ilişkin kötümser beklentiler artmıştır. 1990 yılında başlayan körfez savaşı ve Irak'a uygulanan ambargo Türkiye'nin Ortadoğu pazarını daraltmıştır. Fakat bu dışsal şoktan ülke çabuk sıyrılmıştır. Ancak cari açık artmaya devam etmiş ve 1993 yılının ilk on bir ayında 5,5 milyar dolara tırmanarak rekor bir seviyeye ulaşmıştır.⁴² Makro ekonomide ortaya çıkan olumsuzluklara ek olarak kamu harcamalarındaki artış durumun daha da kötüleşmesine yol açmıştır.1991 yılında Türkiye'de döviz rezervleri çok olmasına rağmen iç denge zayıftı ve bunun temel nedeni gittikçe artan kamu kesimi borçlanma gereksinimidir.⁴³ 1989–1993 yılları arasında kamu kesiminin gelir ve giderleri arasındaki farkın hızla açıldığı da görülmektedir. Türkiye'de 1990 öncesinde KKBG'in GSMH oranı %5 düzeyindeyken,1990 sonrasında 1994 krizine kadar % 10 seviyesine ulaşmıştır.⁴⁴ Özellikle 1991 yılındaki seçimlerden sonra kamu

⁴² Deniz Gökçe," Kriz Gereklimiydi?",**Görüş**,Tüsiad Yayını,1994,s.28

⁴³ Seyhun Doğan, **IMF İstikrar Programları ve Türkiye**, İstanbul: Işıklı Yayın-Tanıtım,1997,s.198

⁴⁴ Nurhan, Yentürk, Kısa Dönemli Sermaye Girişlerinin Makroekonomik Yapı Üzerine Etkileri:1994 Krizinin Öncesi ve Sonrası **Körlerin Yürüyüşü Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**,İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,s.112

kesiminin açığı kötüleşmiş ve 1992 yılında bu açığın GSMH'ya oranı % 14,9 olarak gerçekleşmiş ve hükümetin 32 trilyon olarak planladığı destekli bütçe açığı 60 trilyona yakın bir rakama ulaşmıştır.1993 yılında da benzer bir durum oluşmuştur; toplam kamu kesimi açığının GSMH'ya oranı %16,3 oranına yükselirken,60 trilyon olarak planlanan konsolide bütçe açığı 130 trilyona ulaşmıştır.⁴⁵ Kamu kesiminin harcamalarındaki artışın temel nedeni: hükümetin popülist politikaları sonucu kamu çalışanlarına verilen ücret artışı, yüksek tarım destekleri, Güneydoğu Anadolu da ki askeri operasyonların maliyeti, artan faiz ödemeleri ve KİT'lerin gitgide kötüleşen performanslarıdır.⁴⁶

1993 yılında Başbakan olan Tansu Çiller'in amacı faiz oranlarının düşmesini sağlamaktı. Faizleri düşürmenin yolu olarak da Hazine'nin piyasalardan borçlanmasının azaltılması düşünüldü. Harcamaları azaltmadan hazinenin piyasalardan daha az borçlanması ancak Hazinesinin daha fazla borçlanması yoluyla gerçekleştirilebildi.⁴⁷ 1993 yılında iç borç faiz oranlarını düşürebilmek amacıyla ihale iptalleri ya da borçlanma miktarlarına sınırlar getirilmesi gibi borçlanma politikaları izlenmiştir. 1993 yılının Kasım ayı içinde beş borçlanma ihalesinin dört tanesi bankaların hazine ihalesi için istedikleri faizi yüksek bulup iptal edilmiştir. Ayrıca 1994 yılında uygulamaya konulacağı söylenen yeni sistemde tahvil ve bonolardan sağlanacak gelire %5 gelir vergisi stopajı konması iç borçlanma piyasasını olumsuz yönde etkilemiştir. Böylece faizleri düşürmek ve vadeyi uzatmak için hükümet iç borçlanmayı reddettiğinden borçlanma çoğunlukla MB'den kullanabileceği avans miktarı arttırılmıştır.⁴⁸ Faiz oranlarının düşürülmesi hedefi gereği MB interbank faiz oranlarını yükseltmemiştir. MB'nin piyasaya çıkarmak zorunda kaldığı TL döviz talebi yaratıyordu. Döviz rezervleri hızla erimeye başlamıştı. Bankalar arası döviz piyasasında kurlar artarken, MB'nin fazla likiditeyi piyasadan çekmesine de hükümet tarafından izin verilmiyordu.⁴⁹ Türkiye'deki bu olumsuz tablo yüzünden Ocak 1994'te Moodys ve Standart & Poors isimli uluslar arası kredi derecelendirme kuruluşu, Türkiye'nin kredi notunu düşürünce yani; kredi

⁴⁵ Gökçe, a.g.m.,s.27

⁴⁶ Özgür, Demirkol, "Korea in 1997 and Turkey in 1994 How did crisis happen?", **Hazine Dergisi**,Sayı 13, Ocak 2000 s.12

⁴⁷ Mahfi, Eğilmez, Ercan, Kumcu, **Ekonomi Politikası**, İstanbul: OM Yayınevi, 2002,s.336-337

⁴⁸ Bülent Güloğlu,Ender Altunoğlu, "Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler:Latin, ABD, Meksika, Asya ve Türkiye Krizi", <http://www.econturk.org/turkiyeekonomisi/finvekriz1.pdf>, (Erişim Tarihi 31.10.2009)

⁴⁹ Eğilmez,Kumcu, a.g.e, s.337

notunun düşmesi ile Türkiye yatırım yapılabilir ülke durumundan, yatırımda risk taşıyan ülke konumuna gelmiştir. Varlıkları TL, yükümlülüklerinin büyük kısmı döviz cinsinden olan açık pozisyondaki ulusal bankaların dövize hücum etmeleri ve cari işlemler açığında ki sürdürülemez durum yüzünden ortaya çıkan devalüasyon riski nedeniyle hem yerli hem de yabancı aktörlerin yüksek boyutlarda döviz talebi oluştu.⁵⁰ Yurt dışından yabancı para cinsinden borçlanan bankalar, bunu düşük kurdan TL'ye çevirerek, devlet tahvili ve hazine bonosu alımı ile devlete borç para olarak verip yüksek faiz elde ederler. Kredilerin vadesi dolduğunda ise ellerindeki TL'leri düşük kurdan MB' ye dolara çevirtip daha fazla dolar elde etmektedirler. Sonuçta, piyasadaki yerli yabancı aktörlerin spekülatif saldırıları karşısında döviz rezervlerinin tükenme noktasına geldiğini gören MB daha fazla direnemeyerek devalüasyonu kabullendi. 1994 yılına gelindiğinde yüksek kamu açıklarına rağmen faizlerin düşük tutulması sonucu devlet tahvillerine olan talep düşmüş ve piyasadaki fazla likidite döviz piyasasına yönelerek kurlarda aşırı baskıya neden olmuştur.

Ocak 1994'te MB %17 civarında devalüasyon yapmak zorunda bırakıldı.⁵¹ Devalüasyon serbest piyasada döviz fiyatlarını daha da arttırdı. Dolar kuru 1993 yılında 14.450 TL iken 1994 yılı sonunda 38.687 TL olarak gerçekleşmiştir.⁵² Ayrıca 20 Ocak 1994'te gecelik faiz oranları yükseltilmiştir. 1993 yılında interbank faiz oranları %69,93 iken, 1994 yılında %92,05'e çıkmıştır. Devlet iç borçlanma senetleri faiz oranları %50'ye çıkmış ve alınan gelir vergisi stopajı kaldırılmıştır.

Marmara Bank, Türkiye Turizm ve Yatırım Dış Ticaret Bankası ve İmpex Bank tasfiye edilmiştir. Express Bank ise el değiştirmiştir. Hükümet oluşan güvensizlik ortamından dolayı tasarruf mevduatlarına %100 sigorta uygulaması ile devlet güvencesi getirmiştir.

Faiz oranlarını düşürmek amacıyla yola çıkan hükümet bunu başaramamış, faiz oranlarındaki artış sıcak paranın ülkeye akmasına neden olmuştur. TL'nin yabancı paralar karşısında değer kazanması ihracatın düşmesine, ithalatın artmasına dolayısıyla dış ticaret açığı artmıştır. 1994 yılı sonu itibari ile enflasyon %150 çıktı, ekonomi %-6,1 küçüldü, MG 1993 yılında 173 milyar USD'den 1994'te 132 milyar USD'ye düştü, kişi başına milli gelir 1993'te 3,056 USD'den 1994'te 2,161 USD'ye

⁵⁰ Ayhan Uçak, "Türkiye 2000 Yılı İstikrar Politikası ve Ekonomik Kriz", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, İstanbul 2003), s.17

⁵¹ Eğilmez, Kumcu, a.g.e, s.337

⁵² Devlet Planlama Teşkilatı, **Sayılarla Türkiye Ekonomisi, Gelişmeler (1980-2001), Tahminler (2002-2005)**, Ankara 2002, s.20

düştü. MB rezervleri 1993'te 7 milyar olardan fazla iken, 1 Mart 1994'te 3,3 milyar dolara düştü, cari işlemler açığı 6,5 milyar dolardan 14 milyar dolara çıktı. İç borç stoku 799,3 trilyon TL, dış borç stoku 65,66 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.⁵³

2.2. 5 Nisan Kararları

5 Nisan kararları kısa vadeli hedefler için Ortodoks şok tedavisi öngören, uzun vadeli hedefler için heterodoks aşamalı politikalar içeren karma tedbirler demetidir. Mal, hizmet piyasalarında kısa sürede istikrar sağlamak için yüksek oranlı ani zamlar yapılmıştır. Kamu harcamalarında %30 oranında kısıtlamalara gidilmiştir. Yeni vergi düzenlemeleri yapılmıştır. Tüm bunların amacı talep seviyesinin aşağı çekilip kontrol altına alınmasıdır.⁵⁴

Krizin daha da büyümesini önlemek amacıyla 5 Nisan kararları olarak adlandırılan ekonomik önlemler paketi yürürlüğe konmuştur. Bu paketin kısa vadedeki amaçları;

- Enflasyon hızını düşürmek
- Türk Lirasına istikrar kazandırmak
- Kamu kesimi açıklarını azaltmak
- İhracatı arttırmak
- Ödemeler dengesi açığını kapatmak
- KİT'lerin özelleştirilmesi
- İstikrarın kalıcı olması ve sürdürülebilir bir büyüme ortamına girilmesi

Bu amaçları gerçekleştirmek için ana hatlarıyla alınan önlemler;

- Türk Lirasının yabancı paralar karşısında %30 oranında devalüe edilmesi
- Hazine bonusu, tahvil ve repo gelirlerinden alınan %5 oranındaki gelir vergisi stopajının kaldırılması
- Bankaların topladıkları mevduatlar üzerinden devlete vermek zorunda oldukları munzam karşılıklarının sıfırlanması

⁵³ <http://evds.tcmb.gov.tr>

⁵⁴ Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, Bursa: Ezgi Kitapevi, 2002 ,s.35

- Bir defalık ek vergiler getirilmesi
- Döviz kurunun 10 bankanın verilerine göre belirlenmeye başlanması
- Mevduatlara sınırsız güvence getirmesi
- Hazine %50 net faizi (yıllık %406 faizli) haziran ayında 10 trilyon liralık üç ay vadeli bono satışa çıkarmıştır, bonoların kısa vadede tükenmesi ile hazine dört defada bono satmıştır
- KİT ve Tekel ürünlerinin fiyatları arttırılmıştır, şekere %50-62, çaya %64,2-72,7, Tekel'e %70-100, akaryakıtta %45,9-90, THY'na %47-53,3 oranında zam yapılmıştır
- Akaryakıt kesintileri %10'dan %25'e çıkarılmıştır
- Hükümet akaryakıt tüketim vergisini 300 puana kadar arttırabilecektir

5 Nisan kararlarının istikrar politikaları açısından değerlendirilmesini Ortodoks ve heterodoks politikaları açısından incelediğimizde;

5 Nisan kararlarının Ortodoks özelliği,

- MB'nin kredi sınırlandırması, parasal genişlemenin kontrol altına alınması, faizlerin yükseltilmesine yönelik sıkı para politikaları.
- Harcamaların azaltılıp, gelirlerin arttırılmasına yönelik sıkı maliye politikaları

5 Nisan kararlarının Heterodoks özelliği,

- Memur maaş artışlarının sabit tutulması,
- Ücretler; dondurulmamıştır fakat ücret artışlarının bütçe ödenekleri ile sınırlı tutulması.
- KİT ürünleri fiyatlarının önce arttırılıp sonra 6 ay süreyle sabit tutulması,
- Döviz kuru artış hızının kontrol edilmesidir.

5 Nisan kararları istikrar programları ve yapısal önlemler olarak iki bölümden oluşmaktadır.

2.2.1. Finansal Tedbirler

2.2.1.1. Kamu Maliyesi, Kamu Kesimi Borçlanma Gereği

Nisan-Haziran döneminde 16,3 trilyon ek gelir sağlama, bütçe harcamalarında 22 trilyon TL kısıtlama, bütçe açığından 38 trilyon TL iyileşme sağlanması hedeflenmiş olup; bu hedefe ulaşmak için yatırımların durdurulması, personel ücretleri dışında kamu harcamalarının dondurulması yeni personel alımlarının durdurulması, taşıt ve bina alımına izin verilmemesi, bir defalık ek vergiler (ek taşıt vergisi, net aktif vergisi gibi) konulması, vergi denetiminin artırılmasına yönelik politikalar uygulanmıştır. Bu önlemlerle birlikte bütçe mart ayında 6,3 trilyon TL, haziran ayında 8 trilyon TL fazla vermiş ve bu dönemde sağlanan bütçe fazlası 10,1 trilyon lira olarak gerçekleşmiştir.

Bütçe açığı 105 trilyon lira olarak hedeflenmiştir; fakat hedef özelleştirmeden beklenen gelirin elde edilememesinden dolayı 145,9 trilyon lira olarak gerçekleşmiştir. Programın olumlu sonuçlarından birisi 1993'te %11,7 olan Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG)'nin 1994'te %8 olarak gerçekleşmesidir.

2.2.1.2. Döviz Kuru Politikası

Uluslar arası piyasalarda güvenin sağlanması rezervlerin güçlenmesi ve ödemeler dengesinin iyileşmesi programın bir bütünlük içinde ve tavizsiz uygulanmasına bağlıdır.⁵⁵

Döviz kurunun, hedeflenen enflasyon oranı ile paralel olarak belirlenmesinin amacı spekülasyon hareketlere izin verilmemesini hedeflemiştir. 5 nisan kararlarından sonra döviz kuru 1993 nisan ayında 1 USD=9.649-TL iken 1994 nisan ayında 1USD=34.086-TL, 1994 yılı sonunda 1USD=38.418-TL olmuştur. Böylece yurt dışı pazarlarda ihracat mallarımız tekrar rekabet edebilir noktaya gelmiştir.

“5 Nisan kararlarıyla döviz kuru serbest bırakılmış ve MB'nın 1 USD resmi döviz satış kuru, Reuters sisteminin bankalar arası döviz piyasası sayfalarında 1 USD karşılığında TL alış-satış kotasyonu veren bankalar arasından seçilen 10 bankanın, saat 15.00'daki döviz alış-satış fiyatlarının ortalaması esas alınarak tespit edilmeye başlanmıştır. Bu şekilde belirlenen döviz kurları 13 Ağustos 1994 'ten itibaren, o

⁵⁵ Parasız, **Enflasyon Kriz, Ayarlamalar** ,s.397

tarihte belirlenen gösterge niteliğindeki MB kurları başlığı altında ilan edilmeye başlanmıştır. Bir gün sonraki resmi döviz kurları bir gün önceden ilan edilerek döviz kurunda istikrar sağlanmak istenmiştir.⁵⁶

5 Nisan kararlarıyla kur artış oranı enflasyon oranının altında kalması hedeflenmiştir.

2.2.1.3. MB ve Bankacılık kesimine Yönelik Tedbirler

Hazine ve diğer kamu kuruluşlarının MB'den kullandıkları kredilere sınırlandırma getirilmesi, bankanın özerk yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır. Hazine iç borçlanmaya gitmek için Haziran ayında bono satışı gerçekleştirerek piyasada döviz üzerindeki baskıyı hafifletmiş ve faiz oranları yıllık %100'ler seviyesine çekilmiştir. Mart 1994'te %700 olan gecelik faiz oranları, istikrar programlarının uygulanmasıyla 25 Ekim 1995 günü itibarıyla bankalar arası bir günlük işlemde ortalama faiz % 55,8 olmuştur. Enflasyonist beklentilerin kırılması ile beraber mevduat faiz oranları gerileyerek, 5 Nisan sonrasında % 130 olan 3 aylık mevduat faiz oranı % 68 oranına düşmüştür. Bu olumlu gelişmelerin yanında para arzı hızla yükselmiş M1 1994 Nisan'da 128 trilyon TL'den 1994 yılı sonunda 239 trilyon TL'ye ve 6 Ekim 1995 tarihinde ise 361 trilyon TL'ye yükselmiştir.⁵⁷

2.2.1.4. Dış Ticaret

İstikrar programında yurtiçi talep daraltılarak, yurtdışı talebin artırılması ile dengenin sağlanması, üretim, istihdam ve döviz gelirinde artış kaydedilmesi amaçlanmıştır. Gümrük Birliği anlaşması çerçevesinde, Avrupa Birliği standartlarına uygun, marka ve moda yönelik, kaliteli, çevreye duyarlı üretim ve yatırımların desteklenmesi amaçlanmıştır. İhracatı desteklemek amacıyla 1994 yılında Eximbank tarafından kullanılan ihracat kredisi, 1993 yılında 18 milyon \$ iken 1994'te 57 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. 1995 yılında Eximbank tarafından 91,2 trilyon TL ihracat kredisi kullanılmıştır. Tüm bu tedbirler neticesinde 1993 yılında ihracat 15,3 milyon\$ iken 1994 Haziran ayında 18,1\$ olmuştur.

⁵⁶ Güloğlu, Altunoğlu, a.g.m., s.15

⁵⁷ <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/politika/bahcecis/istikrar5.pdf>, (Erişim Tarihi 25.11.2009)

Tablo2.1: Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi(1990–2008)(Yıllık-Milyon USD)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1990	12.959,29	22.302,13	-9.342,84	58,11
1991	13.593,46	21.047,01	-7.453,55	64,59
1992	14.714,63	22.871,06	-8.156,43	64,34
1993	15.345,07	29.428,37	-14.083,30	52,14
1994	18.105,87	23.270,02	-5.164,15	77,81
1995	21.637,04	35.709,01	-14.071,97	60,59
1996	23.224,46	43.626,64	-20.402,18	53,23
1997	26.261,07	48.558,72	-22.297,65	54,08
1998	26.973,95	45.921,39	-18.947,44	58,74
1999	26.587,22	40.671,27	-14.084,05	65,37
2000	27.774,91	54.502,82	-26.727,91	50,96
2001	31.334,22	41.399,08	-10.064,87	75,69
2002	36.059,09	51.553,80	-15.494,71	69,94
2003	47.252,84	69.339,69	-22.086,86	68,15
2004	63.167,15	97.539,77	-34.372,61	64,76
2005	73.476,41	116.774,15	-43.297,74	62,92
2006	85.534,68	139.576,17	-54.041,50	61,28
2007	107.271,75	170.062,71	-62.790,96	63,08
2008	132.027,20	201.963,57	-69.936,38	65,37

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4, 25.11.2009

Yukarıdaki tablo 2.1'in verilerine göre 1993 yılı dış ticaret dengesi -14.083,30 milyon usd dış açık olarak gerçekleşmiştir.1994 yılında %63,33 azalarak -5.164,15 milyon usd olmuştur.1995 yılında dış ticaret açığı tekrar -14.071,97 milyon usd'ye çıkmıştır.

2.2.1.5. Üretim-Tüketim ve İstihdam

Kriz zamanında, tüketici kredileri başta olmak üzere krediler bankalar tarafından durdurulursa tüketimde düşüş yaşanır. Vadesi gelmeyen kredilerin, vadeden önce tahsil edilmesi ise tüketicilerin ellerindeki parayı tüketime değil, borç kapatmalarına yönlendirir. Tüketici kredileri 1993 yılı sonunda 40 trilyon TL'den, 1994 yılında 32 trilyon TL'ye düşürülmüştür. Kredilerin düşmesi ile talep düşer, yatırımlar azalır. Kriz zamanında faizlerin yükselmesi; yatırımların düşmesine, talep ve üretimin düşmesine neden olur ve işsizlik artar. 1994 krizinde de en büyük düşüş dayanıklı tüketim malları harcamalarında görülmüştür. Dayanıklı tüketim mallarında

harcamalar %29,3 oranında azalmıştır. 1994 yılında imalat sanayi üretimi yılın ilk çeyreğinde % 6 oranında artmış, ikinci çeyrekte % 12 oranında ve yılsonunda % 8 oranında gerilemiştir. Kapasite kullanım oranı da 1993'te % 80 iken 1994'te % 73 olmuştur.

1994 yılında işten çıkarılanların yanı sıra yatırımların durma noktasına gelmesi ve şirketlerin kapanması (örneğin 1994 yılında 662 şirket kapanmıştır. Bu rakam 1993 yılına göre % 203,7'lik bir artışa tekabül etmektedir) sonucunda işsizlik sayısı ve oranları artmıştır. 1993 yılında % 7,6 olan işsizlik oranı, 1994'te % 10,5'e yükselmiştir.⁵⁸

2.2.2. Yapısal Tedbirler

Ekonomik kalkınmanın süreklilik taşıyan bir yapıya kavuşması hem istikrar programının hem de kamunun yeniden yapılandırılmasına yönelik yapısal düzenlemeleri zorunlu kılmaktadır.5 Nisan kararlarıyla yapılan yapısal düzenlemeler şunlardır.

2.2.2.1. Vergiler

Gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinden 1994 yılında beyan ettikleri matrah üzerinden ek vergi ödemesi, motorlu, deniz, hava, kara taşıtlarından bir defaya mahsus ek vergi alınması, birden fazla konutu olanlardan bir defaya mahsus ek emlak vergisi alınması kararlaştırılmıştır. Genel bütçe gelirleri içinde önemli paya sahip olan vergi gelirleri % 122,5'luk artışla 264,3 trilyon TL'den 588,1 trilyon TL'ye yükselmiştir.⁵⁹

2.2.2.2. Özelleştirme

1985 yılından itibaren özelleştirme kapsamına alınan ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığına devredilen kuruluş sayısı 211'e ulaşmıştır. 1985-1995 dönemi özelleştirme toplam geliri 46,5 trilyon TL (3,3 milyar \$) olup 37,4 trilyon TL (3 milyar \$) harcama yapılmıştır. 1994 yılı sonuna kadar Erdemir, Tüpraş, Petrol Ofisi, Petkim, Turban, THY'nin kısmen yada tamamen özelleştirilmesi kararlaştırılmıştır.

⁵⁸ Tobb, **Ekonomik Rapor, 1994**, Ankara : 1995, s.3

⁵⁹ Tobb, **Ekonomik Rapor, 1994**, Ankara : 1995, s.53

2.2.2.3. Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT)

Borçlu aşırı istihdamı olan yüksek maliyetli, üretim ve teknolojisi açısından geri kalmış, özelleştirme imkânı olmayan tesislerin kapatılması hedeflenmiştir. Etibank'ın Kütahya da bulunan Kuzey Batı Anadolu krom işletmeleri kapatılmıştır. Karabük Demir Çelik İşletmeleri çalışanlarına devredilmiştir. KİT ürünlerinin fiyatları serbest bırakılmasına ürün fiyatlarının piyasa koşullarına göre belirlenmesine karar verilmiştir.

2.2.2.4. Tarımsal Destekler

Hububat, şeker pancarı ve tütün dışındaki ürünler destekleme kapsamına alınmamıştır. Fındık, Pamuk, Ayçiçeği için fiyatları Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri açıklamıştır. Fiyatlar dünya fiyatları dikkate alınarak belirlenmiş olup, birlikler destek alımlarını kendi imkânları ile yapmışlardır. Tarımsal ürünlerin borsalarda işlem görmesini teşvik amacıyla % 4 olan stopaj, borsalarda yapılan işlemler için % 2 olarak belirlenmiştir.

2.3. 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı

2000 yılının Ocak ayında yürürlüğe giren "Enflasyonu Düşürme Programı" 2002 yılının sonuna kadar sürmesi planlanan 3 yıllık bir programdı. Programın temel amacı 2002 yılı itibarıyla enflasyonun tek haneli rakamlara düşürülmesiydi. Bu hedefe ulaşmak için döviz kuru çıpa olarak kullanılmıştır. Başta döviz kurunun dalgalanma oranı olmak üzere mali dengeye kadar birçok büyüklükte hedefler belirlenmişti. Programın en önemli özelliği ise hedeflerin tarihleri ile birlikte önceden açıklanması ve açıklanan hedeflerinin yerine getirilmesinin IMF için performans kriteri olarak değerlendirilmesiydi. Böylece ekonomide her şey önceden belirlenecek ve belirsizlik ortadan kaldırılacaktı. IMF ile imzalanan stand-by anlaşması kapsamında mali destek verilmesi de kararlaştırılmıştır. Buna göre üçer aylık dilimlerle kullanılmak üzere toplam 4 milyar amerikan doları kredi verilecektir. İlk aşamada ise acil olarak 300 milyon\$ verilmesi konusunda mutabakat

sağlanmıştır.⁶⁰ IMF'nin stand-by anlaşması ile desteklediği programın temel bileşenleri

- Hedeflenen faiz dışı fazlanın tutturulması için kamu harcamalarında disiplin sağlanması,
- Önceden belirlenen sürünen sabit kur uygulaması ile döviz kurlarının belirlenmesi,
- Yapısal reformların ve özelleştirmenin gerçekleştirilmesi.

Uygulamaya konulan programın temel amacı enflasyonun düşürülmesiydi ve bu amaç doğrultusunda döviz kuru çıpa olarak kullanılmıştır. Hedeflenen 2000 yılı sonunda %80 oranında seyreden enflasyonun TEFE'ye göre % 20, TÜFE'ye göre ise % 25 olarak gerçekleştirilmesiydi. 2001 yılı itibariyle bu oranın sırasıyla % 10 ve %12, 2002 itibariyle de %5 ve %7'ye düşmesiydi. Bu hedeflerin tutturulması içinse, çıpa olarak belirlenen döviz kurunun değerini gösteren kur sepeti oluşturulmuştur. Buna göre kur sepeti 1 ABD \$ + 0,77 EUR' dan oluşturulmuştur; bu kur sepetinin günlük değişim oranının merkez bankasınca önceden belirlenmesi kararlaştırılmıştır ve 2000 yılı sonu itibariyle %20'lik bir değişim öngörülmüştür.⁶¹ Bu şekilde 3 yılın ilk 18 ayı kur sabitlenecek, 18 ayın sonunda ise sürünen çıpa uygulamasının yerini sürünen bant uygulaması alacaktı. Her 6 ay boyunca da bandın genişliği %15 oranında arttırılacak ve 2002 yılı sonu itibariyle Türkiye esnek kur sistemine geçiş yapacaktı.⁶²

Döviz kurunun çıpa olarak kabul edildiği enflasyonu düşürme programının diğer bir özelliği de kur hedefinin tutturulabilmesi için MB'nin parasal genişleme imkânına sınır getirmesidir. Buna göre MB'nin parasal tabanı genişletebilmesinin tek yolu, bilânçosundaki net dış varlıkların arttırılmasıdır. Merkez Bankasının net iç varlıkları Aralık-1999'da ki değerine sabitlenmiş, parasal tabanın genişlemesinin tek yolu net dış varlıkların artışı olarak belirlenmiştir. Net iç varlıklardaki artış ise parasal tabanın +/-%5'i oranında gerçekleştirilebilecektir. Bankaların olası likit

⁶⁰ Seyhun Doğan, "2000-2002 Dönemi Stand-By Programının Türkiye Ekonomisi Hedefleri-Politikaları", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Sayı:5, Mayıs 2000, s.7

⁶¹ Merih Celasun, "2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası", (Çevrimiçi), <http://www.econ.utah.edu/ehrbare/erc2002/pdf/053pdf>, (Erişim Tarihi 25.11.2009)

⁶² Yeldan Eriç, " On The IMF-Directed Disinflation Program In Turkey: A Program For Stabilization and Austerity or A Recipe For Impoverishment and Financial Chaos", (Çevrimiçi), <http://www.bilkent.edu.tr/yeldane/TurkCrisis2001.pdf>, (Erişim Tarihi 20.11.2009)

ihtiyaçlarını karşılayabilmek içinse munzam karşılık oranları düşürülmüştür.⁶³ Dolayısıyla bu durum ülkede yarı para kurulu uygulamasına geçildiğinin bir göstergesidir. Merkez Bankası'nın para politikası araçlarından biri olan para politikası sadece döviz kuru ayarlamaları için kullanılacaktır. Böyle bir durumda Merkez Bankası ekonominin gereksinim duyduğu likit ihtiyacını ancak rezerv karşılığı verebilecektir. Dahası, Merkez Bankası sterilizasyon da yapamayacak, makroekonomik denge, faiz oranlarındaki değişim ile sağlanacaktır. Yurtiçi faiz oranlarındaki bir artış, yabancı sermaye girişini artırırken, sermaye girişi beraberinde parasal genişleme getirecektir. Likiditenin arttığı durumlarda ise düşen faiz oranları sermaye çıkışına neden olacak, böylelikle para piyasaları dengelenecektir.

Para politikası önlemlerine ek olarak, maliye politikası önlemleri de programda koşul olarak belirlenmiştir. Buna göre faiz dışı bütçe fazlasının GSMH'nin % 6,5'i olması hedefleniyordu ve bu amaç doğrultusunda kamu harcamalarının kısıtlanması, gelirlerin ise artırılması gerekmektedir. Bu nedenle kamu kesimindeki ücret artışları ve destekleme fiyatları enflasyon artışına endekslenmiştir.⁶⁴ Kamu kesiminde hedeflenen gelir artışının ise özelleştirme gelirlerinden gelmesi planlanmaktadır. 2000 yılında 4,5 milyar doları Telekom ve enerji sektörü özelleştirmelerinden olmak üzere, 7,6 milyar dolarlık bir özelleştirme geliri beklenmekteydi.⁶⁵ Ancak kamu gelirlerinin artırılmasının temel unsuru olarak özelleştirmenin belirlenmesi kısa vadeli bir önlemdir. Çünkü bu özelleştirme gelirleri program boyunca kamu maliyesinde bir rahatlama sağlasa da, uzun dönemli bir gelir kaynağı olamaz. Vergi gelirlerini artırıcı vergi reformunun gerçekleştirilmesi uzun vadeli olarak kamu gelirlerini artırmada daha etkili bir yöntemdir.

Programın diğer önemli koşulu ise bir dizi yapısal reformun hayata geçirilmesidir. Bu yapısal reformlar arasında tarım kesimi reformları, kamu ve özel bankacılık reformları, sosyal güvenlik sistemi reformları ve bütçe dışı fonlarda

⁶³ Emre Alper , “The Turkish Liquidity Crisis of 2000: What Went Wrong”, Russian and East European Finance and Trade, Vol.37, No.6, 2001, ss.51–71
www.econ.boun.edu.tr/content/wp/ISS_EC_01_11.pdf (Erişim Tarihi 23.11.2009)

⁶⁴ Gülten Kazgan, **Türkiye Ekonomisinde Krizler 1929–2001 Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme**, 2.b.,İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,2008,s.170

⁶⁵ Nurhan Yentürk, “Finansal Sermaye Girişi Gölgesinde İstikrar Uygulaması: 2000 İstikrar Paketinin İncelenmesi”, **Körlerin Yürüyüşü, Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, ss. 65-66.

yapılacak reformlar bulunmaktadır. Reformlarla hedeflenen, ekonomideki dengesizliklerin ortadan kaldırılmasıdır. Ancak programın uygulamaya konulmasından bir yıl sonra, kararlaştırılan yapısal reformların gerçekleştirilmemesi programa duyulan güvenin sarsılmasında etkili olmuştur.⁶⁶

Aslında uygulamaya konulduğu ilk zamanlarda bile nominal çıpa uygulamasına bağlı enflasyon ile mücadele programı bir takım riskler içermekteydi. Öncelikle döviz kurunun belli bir aralıkta tutulabilmesinin koşulu, dış kaynak girişine endekslenmişti. Böyle bir durumda ekonomi fazlasıyla dış kaynağa bağımlı hale gelmektedir. İkinci risk ise sabit döviz kuru uygulamasının bir sonucu olarak yerli paranın değer kazanmasıdır. Bu durumda ihracat azalır ve ithalat artarak dış ticaret açığının da artmasına neden olur. Bu riskler Türkiye’de gerçekleşmiş ve programın krizle sonuçlanmasına neden olmuştur. Ayrıca döviz kurunun kontrol altına alınarak görece fiyatlar arasındaki yapıyı bozan her tür kur politikaları belli finansal riskler içerir ve bu riskler ülkelerde belli bir kesim tarafından üstlenilir. Türkiye’de kriz öncesi bu riskleri genelde bankacılık kesimi üstlenmiştir.⁶⁷

Yürürlüğe konan programın temel hedefleri ve araçları bu şekilde belirlenmişti. Uygulamaya konulduğu ilk aylarda başarılı bazı sonuçlar elde edilmesini sağlasa da Türk ekonomisinin denetim ile ilgili eksikleri ve yapılan uygulama hataları nedeniyle kriz kaçınılmaz hale gelmiştir.

2.4. 2000 Kasım Krizi

Programın açıklanmasının yarattığı olumlu etkiler sonucunda 1999 yılında ortalama % 106 ‘ya ulaşmış olan Hazine iç borçlanma bileşik faiz oranı Ocak 2000’de %37 ‘ye inmiş, İnterbank gecelik faiz oranı ortalaması ise Aralık 1999’da ulaşmış olduğu %66,6’dan %34,1’e düşmüştür.⁶⁸ Faiz oranlarındaki düşme enflasyonla mücadelede bir sorun yaratmıştır. Bankaların da tüketici kredisi faiz oranlarını indirmesi, yüksek faizler sonucu ertelenen tüketim isteklerinin artmasına neden olmuştur. Talepte canlanma nedeniyle enflasyon beklenenden az düşmüştür. Başta otomobil olmak üzere lüks mallara olan talep artışı, ithalatı arttırmış ve cari

⁶⁶ Yentürk, a.g.m.,ss.42-43

⁶⁷ E.Alpar İnan., “Finansal Krizler, Serbest Kur ve Ekonomik Büyüme”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı 41,2002,s.53

⁶⁸ Eğilmez, Kumcu, a.g.e., s.321

açık giderek büyümeye başlamıştır.1999'da 1,4 milyar \$ olan cari işlemler açığı 2000'de 9,8 milyar \$ ulaşmıştır.

Tablo 2.2:1999-2000 Yılı Türkiye'de Otomobil ve Ticari Araç Satışı ve Üretimi
(1000 Adet)

	1999		2000	
	Adet	%	Adet	%
Otomobil Satışları				
Yerli	157.500	54,6	209.700	44,9
İthal	131.200	45,4	259.000	55,1
Ticari Araç Satışları				
Yerli	48.100	53,6	75.300	49,3
İthal	41.700	46,4	77.300	50,7

Kaynak: Eroğlu Ö, Albeni M., **Küreselleşme,Ekonomik Krizler ve Türkiye**,Ankara:Bilim Kitabevi Yayınları,2002,s.207

Bu gelişmeler ışığı altında Türkiye ekonomisinin genel görünümünde kriz yaratacak bir neden görülmüyordu. Ekonomik büyüme ekim ayı sonunda % 6,5 – 7 aralığının da idi, enflasyon % 70'lerden % 40'lara düşmüştü. Fakat bankalar her yıl yaptıkları gibi 2000 yılı sonlarına doğru açık pozisyonlarını kapatmak için likidite arayışına yönelmişlerdir. Likidite talebindeki artış, faiz oranlarının artmasına neden olmuştur.

Başlangıçta sadece yıl sonu hesaplarını kapatmak niyetiyle piyasadan çekilmeye başlayan yabancı paralar, bazı Bankaların Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna (TMSF) aktarılacağı söylentilerinin yayılması, bazı bankaların birbirlerine kredi vermemeye başlamaları, bankaların hızla yükselen likidite ihtiyacı ve bunun için yüksek faizle likidite arayışı içerisinde girmeleri sonucu döviz taleplerini artırarak, hazine kâğıtlarını elden çıkarmışlar ve Türkiye'den büyük miktarda sermaye çıkışı gerçekleşmiştir⁶⁹

⁶⁹ Eroğlu, Albeni, a.g.e.,ss.209-210

2.4.1. Kasım 2000 Krizinin Nedenleri

- **Devletin Hantal Yapısı:** Devletin hantal ve randımsız yapısını reforme etmek için hemen hemen hiçbir şey yapılmadı. Bu zaten zaman alacak ve zor bir yapısal reformdu. Ama bu alanda Türkiye'nin ilerleme kaydedeceğine dair ümit veren hiçbir işaret gözlenmedi. KİT'lerin büyük çoğunluğunun üst düzey yönetimine yapılan atamalarda profesyonel kalite ve dirayet gibi ölçütler yerine partili olmak, parti liderine veya devlet bakanına yakın ve sadık olmak gibi nitelikler eskiden olduğu gibi ön planda tutuluyordu.
- **Yolsuzluk ve Rüşvet:** Yolsuzluk ve rüşvetin kamu açıklarının oluşmasında önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Konuya ilişkin çok laf ediliyor fakat köklü reformlara girişmekten kaçınılıyordu. Şeffaflık konusunda da ancak bir arpa boyu yol gidilmişti.
- **Özelleştirme:** Özelleştirme, 2000 yılında hızlı başlamıştı ve yılın ilk yarısında hedefler asılmıştı. Ama sonra durakladı: Telekom özelleştirmesi-ki Türkiye'nin yapısal reformları gerçekten yapıp yapamayacağı konusunda simgesel bir önem kazanmıştı- polemik ve politik engellere takıldı. Bu; yabancı sermayenin, gelecek hakkında görüşünün olumsuz istikamette değişmesinde küçükte olsa bir rol oynadı. Nitekim söz konusu engellerin belirginleşmesinden kısa bir süre sonra Türkiye'den net sermaye çıkışı başlamıştı. Yabancılarla birlikte yerli sermaye de ülkeyi terk ediyordu.
- **Bankaların Açık Pozisyonları:** Bu tür bir sermaye çıkışının başladığına dair emareleri değerlendiren bankaların, sene sonunda açık pozisyon kapatma çabalarına ilişkin döviz çıkışı bu dinamiğin ve Kasım Krizinin oluşumunda çok önemli bir rol oynadı. Hükümet ise, Mart 2000 tarihinde yayınladığı, sene boyunca uygulamadığı fakat sene sonu itibarıyla uyulmasını zorunlu tutacağına dair bir izlenim bıraktığı "bankaların açık pozisyonlarını sermaye tabanlarının %20'si ile sınırlayan kararnameyi", Kasım ayındaki bu oluşumlar karşısında geri çekip zamana yayan bir biçimde düzenlememesi, bu bağlamda oluşan yangının hızla yayılmasına neden oldu.⁷⁰ Sermayenin %20'si kadar olması gereken açık pozisyon limiti, 11-12 milyar dolar

⁷⁰ Kemal, Çakman, Umut, Çakmak, "Krizin Olusumu Üzerine Yorumlar ve Prognoz", **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı: 185, Ağustos 2001, ss. 48-69.

civarında sermaye tabanı olan bankacılık sistemi için 2,5 milyar doların altında bir sınır ifade etmektedir. Bunun üzerindeki pozisyon aşımı %100 munzam karşılığa tabidir.⁷¹ Beklenen açık pozisyon 2,5 milyar doların altındayken fiili açık 15 milyar doları aşmıştır.⁷²

- **Kamu Bankalarının Görev Zararları:** Ziraat, Halk ve Emlak Bankalarının durumu ve bunların yeniden yapılandırılması konusu önemliydi. Bu bankaların, “görev zararları” büyüktü ve istikrar programına rağmen küçülme eğilimi göstermiyordu. Piyasa faizinden düşük faizle sübvansiyon niteliğinde kredi vermelerin yanı sıra “görev zararlarının” önemli bir kısmı, bu bankalara Hazinesin, “nakit dışı” adı altında piyasadaki geçerli faizin çok altında ve geçerli vadenin çok üstünde kâğıt satmasından kaynaklanıyordu. Nakit dışı bu devlet tahvilleri, kamu borcunun ortalama vadesini azaltıyor ve durumun vahametini gizliyordu. Bu uygulama sayesinde, kâğıt üzerinde “kamu borcu” ve “bütçe açığı” gerçekte olduğundan daha küçük gözüküyordu ama sadece kâğıt üzerinde. Çünkü bu bankaların görev zararları da kamu borcuydu. Söz konusu uygulama sadece kısa vadede günü kurtarmaya yarıyor, orta ve uzun vadede çözümün değil sorunun bir parçası oluyordu. Bunun böyle olduğu Kasım krizinde de, Şubat krizinde de tüm çıplaklığıyla ortaya çıktı ve bu bankaların durumu krizi körükleyen nedenler arasında yer aldı. Anlaşılan o ki, salt bankacılık sektöründeki hastalıklı yapı ve özellikle kamu bankalarının durumu nedeniyle er geç bir kriz ile karşılaşılacaktı⁷³
- **Tüketici Kredilerindeki Artış:** Faiz hadlerinin hızla düşmesi iç talebi geniş ölçüde arttırmıştır. İç talep genişlemesi bankaların düşük faizlerle verdiği tüketici kredileriyle desteklenmiştir.⁷⁴ Tüketici kredilerinde ki artış reel olarak %330 dolayında artmıştır. Bu denli yüksek tüketim, hele ithalattaki ciddi boyutlardaki artış, büyük cari açıklara neden olmuş, bu da gelişmelerin son derece kritik noktaya geldiğini göstermektedir.⁷⁵

⁷¹ Nur Keyder, “Türkiye’de 2000-2001 Krizleri ve İstikrar Programları”, **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, Mayıs 1998, ss. 37-53.

⁷² Metin Toprak, **Küreselleşme ve Kriz**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2001.s.183

⁷³ Çakman, Çakmak, a.g.m.,ss.50-51

⁷⁴ Orhan Morgil, “Türkiye’de Ekonomik Kriz ve İstikrar Programları”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Cilt 1,Eylül-Ekim 2001, s. 613.

⁷⁵Toprak, a.g.e. s.185

- **Sterilizasyon ve Yerli Paranın Aşırı Değerlenmesi:** İstikrar programı çerçevesinde sabit kur politikası uygulandığı için enflasyon oranının öngörülen oranın üzerine çıkmasıyla TL reel olarak değer kazanmıştır. Bilindiği gibi 2000 yılı için öngörülen enflasyon oranı %25 iken gerçekleşen enflasyon oranı %38 olmuştur.⁷⁶ Bu ortamda mevcut programın sürdürülebilmesi de ancak, döviz girişiyle mümkün olabilmektedir. Döviz girişi de dış borçlanma ile mümkün olduğu için programın sürdürülmesi pamuk ipliğine bağlı hale gelmiştir.⁷⁷
- **TL'nin Aşırı Değerlenmesi, Cari İşlem Açıkları ve Dış Piyasalarda Ülke Riskinin Artışı:** TL'nin beklenenin üzerinde reel değer kazanması, 2000 yılında %6,1 gibi yüksek düzeyde büyüme nedeniyle, %86'sı ara mal ve yatırım malından oluşan ithalat %23 artarken, ihracat artışı sadece %2,2 olarak gerçekleşmiştir. Hızla düşen faizler nedeniyle tüketici kredilerinin %330 artışı, bunun neden olduğu iç talep patlaması sonucu üretimin ihracat yerine iç tüketime yönelmesi, ihracattaki olumsuz gelişmelerin diğer bir nedeni olarak görülebilir. Euro/Dolar çapraz kurunda dolar lehine gelişme de ihracatın dolar değerini düşüren bir faktör olmuştur. Sonuçta 2000 yılı cari işlem açığı 9,8 milyar dolar olmuş. Bu da GSMH'nin %5'i seviyesine ulaşmıştır. Bu oran kritik kabul edilen sınırın oldukça üzerindedir.⁷⁸ 2000 yılının son döneminde, cari açıktaki artışın hızlanması ve Euro piyasalarında ülke risk priminin yükselmesi aslında ciddi sinyaller veriyordu. Türkiye'nin risk yayılımı Eylül ayından itibaren yükselmeye başlamıştır.⁷⁹
- **Yapısal Reformların Gecikmesi ve Azalan Dış Kaynak Girişi:** Yukarıda açıklanan nedenlerden dolayı belirsizlik ortamının artması nedeniyle 2000 yılının ikinci yarısından itibaren dış kaynak girişi azalmaya başlamıştır.
- **Yabancı Kısa Vadeli Finansmana Bağımlılık:** Yabancı kısa vadeli finansmana bağımlılık yüksek düzeydedir. 2000 yılında net doğrudan yabancı sermaye cari işlemler açığının yaklaşık %1'ini oluştururken; portföy yatırımları ve diğer kısa vadeli sermaye akımları, cari açığın yaklaşık %52'sidir. Sermaye akımlarının aniden tersine dönmesi Türkiye'yi

⁷⁶ Morgil, a.g.e., s.613

⁷⁷ Toprak, a.g.e. s.185

⁷⁸ Keyder, a.g.e., ss.38-39

⁷⁹ Toprak, a.g.e. s.186

beklenmeyen şoklara maruz bırakılmaktadır. Özellikle para krizlerinin başlıca nedeni bu hareketler olmaktadır.⁸⁰ Yerli ve yabancı aktörlerin net sermaye hareketlerinin yön değiştirmesi yoluyla ekonomide taşıdığı negatif sokun büyüklüğü 23,4 milyar dolardır. Bu büyüklükler, finansal krizin oluşumuna sermaye hareketlerinin katkısını açıkça ortaya koyuyor. Sermaye hareketlerinde GSMH'nin %12'si dolaylarında bir yön değiştirmenin parasal büyüklüklerde faiz hadlerinde ve finansal sistemde yaratacağı şoklar açık olsa gerek.⁸¹

- **Faiz Oranları ve Enflasyon:** %106'lık bir ortalamadan %36,4'lük bir ortalamaya, ilk aydan itibaren geçilmiş olması, enflasyonla mücadelede önemli sorunlar yarattı. Ertelenmiş tüketim istekleri hızla devreye girdi. Bankaların düşük faizlerle verdikleri bireysel kredilerin desteğiyle tasarruflar tüketime kaymaya başladı.⁸² Döviz, faiz ve borsanın yatırım aracı olarak çekiciliğini kaybetmesi tüketim eğilimini kamçıladi.⁸³ Talebin canlı olması, petrol fiyatlarındaki öngörülenin üzerindeki artışlar, toptan eşya enflasyonu için is dünyasının ve halkın enflasyon beklentisinin hedeflenen enflasyonun iki katı olması ve enflasyon bekleyişlerinin bir türlü kırılmaması nedeniyle enflasyondaki düşüş beklenen hızda olmadı. Yüksek seyreden enflasyon nedeniyle TL aşırı değerlendi, TL'deki aşırı değerlenme ile birlikte ithalat arttı, ihracat azaldı. Bu da cari açığa rekor düzeyde artışa neden oldu. Görüldüğü gibi ekonomik faktörlerin herhangi birindeki bir olumsuzluk diğer faktörlere yansımakta ve birbirini besleyen bu süreç finansal bir krizin oluşum şartlarını hazırlamaktadır.
- **Dar Tabanlı ve Yüksek Oranlı Vergiye Dayanan Yetersiz Kamu Gelirleri:** Kamu gelirlerinde temel sorun, yüksek vergi oranlarına rağmen vergi tabanının yeterince yaygınlaştırılmaması nedeniyle, toplam vergi tahsilâtının yetersiz kalması ve vergi yükünün adaletsiz bir biçimde dağılmasıdır. Bu yapı nedeniyle, bütçe açığının yüksek maliyetli iç borçlanmayla karşılanması, faiz giderlerinin bütçe içerisindeki payının hızla

⁸⁰ Toprak, a.g.e. s.187

⁸¹ Korkut, Boratav, "2000/2001 Krizinde Sermaye Hareketleri", **İşletme-İktisat Finans Dergisi**, Sayı: 186, Eylül 2001, ss. 7-16.

⁸² Mahfi, Eğilmez, **IMF, Dünya Bankası ve Türkiye**, İstanbul: Creative Yayıncılık, 1997,s.55

⁸³ Tuba, Ongun, "İstikrar Arayışından Krize: Bir Değerlendirme", **Gazi Üniversitesi Dergisi**, Şubat 2001, ss. 1-13.

artırmıştır.⁸⁴ Verimsiz kamu harcamalarının vergi gelirleri ile karşılanmaya çalışılması, bu aşamada da vergi gelirlerinin giderek kamu harcamalarını karşılama oranının düşmesi ülkemizi içinde bulunduğumuz sorunlu günlere taşımıştır. Ülkemizde uygulanan vergi gelirlerinde verimlilik analizleri yapılmamış, gelir beklentileri gerçekçi hesaplamalara dayandırılmamıştır.⁸⁵ Köklü bir vergi reformunun ve yerel idarelerdeki israfın önlenmesi ise programın bugüne kadar ele alınmamış ve eksik kalmış iki önemli yönüdür.⁸⁶ 38 milyon seçmen bulunan ülkemizde 12 milyon civarında vergi mükellefinin bulunması durumun vahametini açıkça göstermektedir.

- **Deprem Yarattığı Tahribatın Ekonomik Yapıya Yansıması:** 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 depremlerinin, ekonomide yarattığı tahribatın boyutlarının ekonomik yapıya yansımasının bu döneme denk gelmesi de krizin ortaya çıkmasında rol oynamıştır.⁸⁷

2.5. 2001 Şubat Krizi

Kasım krizinden üç ay sonra 19 Şubat 2001 tarihinde bir krizle daha karşılaşmıştır. Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasında yaşanan tartışma, toplumda siyasi istikrarsızlık olarak değerlendirilmiş ve bu olayın etkisi ile piyasalarda yaşanan sarsıntılar Şubat 2001 krizinin sebebi ve tetikleyicisi olarak algılanmıştır.⁸⁸ Ve döviz krizi baş göstermiştir. Kasım 2000 krizinde dövize olan spekülasyon saldırı daha çok yabancı yatırımlardan gelmişti ama 2001 krizinde yerli yatırımcılar özellikle de bankalar dövize aşırı talepte bulunmuşlardır. MB döviz rezervleri 2001 Ocak ayında 25.69 milyar \$ iken, 23 Şubatta 22.58 milyar \$'a inmiştir.⁸⁹ Bir aylık rezerv kaybı 3.11 milyar \$ olmuştur.⁹⁰

⁸⁴ Toprak, a.g.e. s.192

⁸⁵ Veysi Seviğ, “Ekonomik Krize Neden Olan Kamusal Karar Eksikliği-Yetersiz Vergileme, Aşırı Harcama Eğilimleri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Cilt 1,Eylül-Ekim 2001,ss. 785–797.

⁸⁶ Mükerrerem Hiç, “Ekonomik Kriz Anatomisi, Sonuçlar ve Alınacak Dersler”, **Yeni Türkiye Dergisi**,Cilt 1, Eylül-Ekim 2001, ss. 518–523.

⁸⁷ Taner Berksoy, **IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye**, Ankara: Savaş Yayınları,1982,s.83.

⁸⁸ Kemal, Kaya, “Ekonomik Krizin Yaşama Tarzı Üzerindeki Etkileri (Isparta Örneği)”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 7, No: 2, s.214

⁸⁹ H.Bulut., “Kriz Ekonomisi ve İstikrar Programları: Teorik Yaklaşımlar ve Dünyadaki Uygulamaları”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2002,) s. 110.

⁹⁰ Infocard, **Capital Aylık Ekonomi Dergisi** , Sayı: 2001/02, Şubat 2001,s. 8.

21 Şubat 2001 tarihinde para piyasalarında gecelik faiz oranı % 6200'e yükselmiştir. Bono % 14 değer kaybetmiştir.⁹¹ 19 Şubatta 1 ABD doları satış kuru 686.500 TL iken, 23 Şubatta 920.000 TL, 28 Şubatta ise 960.000 TL olmuştur ve on günlük süre içinde % 40 kur artışı olmuştur. Dövizle yönelik spekülasyon atakları ve hızlı sermaye çıkışı sonucu IMF destekli Enflasyonu Düşürme Programına son verilmiştir.

Dövizle yapılan saldırıya dayanamayan MB 22 Şubat 2001'de Türk Lirasını yabancı para birimleri karşısında dalgalanmaya bırakmıştır. “Şubat 2001 yılında başlayan kriz, TL'nin yaklaşık % 90 değer kaybetmesine yol açmıştır. Ulusal paranın bu denli yüksek değer kaybı, doğal olarak TMSF bünyesindeki bankaların piyasa değerini çok düşürmüştür. Böylelikle devalüasyon, fondaki bankaların satışını yabancı para cinsinden kolaylaştırmıştır ancak bunların Türkiye ekonomisine olan maliyetini önemli oranda arttırmıştır.”⁹²

2001 Krizinin reel sektör üzerindeki olumsuz etkisi büyük olmuştur. Ekonomide belirsizlik yatırımları durdurmuş, iç talepte daralma yaşanmış, döviz üzerinden borçlanan firmalar iflas durumu ile karşılaşmışlardır. Aslında ortaya çıkan krizlere reel sektörün de neden olduğu söylenebilir. Şöyle ki, sektörlerin birçoğunun eksik rekabet koşulları altında çalışması firmaların kriz dönemlerinde fiyatları düşürerek talep yaratmak yerine, üretimlerini azaltarak fiyatlarını arttırmalarına neden olmaktadır. Bu rekabet eksikliği ülkenin ihracat şansını azaltmakta ve sonuçta dış ödemeler dengesinde önemli sorun baş göstermektedir.”⁹³

⁹¹ Özgüven, a.g.e., s. 60.

⁹² Yıldırım, a.g.e.

⁹³ Bedriye Tunçsiper, “Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye’de Enflasyon ve İstikrar Politikaları”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No : 5,s.47

2.6. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Kasım 2000 krizi ile makro ekonomik istikrar sağlama hedefinden uzaklaşırken Şubat 2001 krizi ile de 2002 yılı sonuna kadar uygulanacağı taahhüt edilen sabit kur rejimi terk edilerek, IMF'in bilgisi dâhilinde 22 Şubat gecesi dalgalı kur sistemine geçilmiştir. Bu durum uygulanmakta olan programın çökmesi anlamına gelmesine rağmen, bu program bütünü ile ortadan kaldırılarak yerine yeni bir anlaşma yapılması yoluna gidilmeyip, mevcut Stand-by Anlaşması'nın, ekonomik şartlara göre revize edilmesi yolu tercih edilmiştir.

Kriz karşısında Stand-by Anlaşması'na bağlı kalınarak yeni bir programa ihtiyaç hissedilmiş ve hazırlanan bu programa "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" adı verilmiştir.

14 Nisan'da açıklanan kararlara göre 2001 yılında toptan eşya fiyatları (TEFE) % 57,6, tüketici fiyatlarının da (TÜFE) % 52,5 artması öngörülmüştür. Enflasyonun yılın ikinci yarısından itibaren yavaşlatılarak önümüzdeki yıl aşağı çekilmesi, fiyat artışlarının 2002 yılında TEFE' DE %16,6'ya, TÜFE' DE ise %20'ye indirilmesi hedeflenmiştir. Kamu kesiminin bu yıl milli gelirin %5,1'i kadar faiz dışı fazla vermesi öngörülmüş, dalgalı kur dolayısıyla kur hedefi belirlenmezken, Türk Telekom'un yabancılara satılacak kısmının %50'nin altında tutulması kararlaştırılmıştır⁹⁴

Yeni programın temel amacı yapısal reformların hızla gerçekleştirilmesi, enflasyonla mücadelede kararlılığın devam etmesi, sürdürülebilir bir büyüme oranının sağlanması ve gelir dağılımının iyileştirilmesidir. Bu temel hedefler çerçevesinde, mali piyasaların etkinliğinin artırılması, kamu finansman dengesinin düzeltilmesi, enflasyonla mücadele hedefine yönelik aktif para politikası uygulanması ve enflasyon hedeflemesine geçilmesi, makro hedeflerle uyumlu gelirler politikasının sürdürülmesi, kaynak tahsisi sürecinde şeffaflık ve etkinliğin sağlanması, dış finansman imkânlarının da desteğiyle olumsuz borç dinamiğinin kırılması öngörülmüştür.

Öngörülen bu yapısal düzenlemeler kapsamında, mali sektörün yeniden yapılandırılmasına, devlette şeffaflığın artırılmasına ve kamu finansmanının

⁹⁴ www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/eko_program/program.pdf, (Erişim Tarihi 25.10.2009)

güçlendirilmesine, ekonomide rekabetin ve etkinliğin artırılmasına, sosyal dayanışmanın güçlendirilmesine yönelik yasal düzenlemelerin yapılması hedeflenmiştir.⁹⁵

Mali sektörle ilgili olarak bankacılık sektörü ile ilgili düzenlemeler ele alınmıştır. Bankaların birleştirilmesi, tasfiyesi, satışı, mali bünyelerinin kuvvetlendirilmesi ve TMSF bünyesine alınması gibi işlemler sayılabilir.

Devletin şeffaflığını artırıcı ve kamu finansmanını güçlendirici düzenlemeler çerçevesinde KİT'lerin ve kamu bankalarının görev zararlarının ortadan kaldırılması ve onlara bir daha zarar görevi verilmemesi, devletin borçlanma sisteminin yeniden düzenlenmesi ve bütçe içindeki ve dışındaki fonların tasfiye edilmesi sayılmaktadır.

Ekonomide rekabeti ve etkinliği artırıcı düzenlemeler çerçevesinde seker, tütün, doğal gaz bibi kanunların çıkarılması sayılabilir.

Sosyal dayanışmanın güçlendirilmesine yönelik olarak is güvencesi yasasının çıkarılması ve Ekonomik Sosyal Konseyin kurulması gösterilebilir.

Yeni ekonomik istikrar programının 2000 yılı basında uygulanmaya başlanan istikrar programından önemli ölçüde farklı olduğu görülmektedir. Bu farklılıklar döviz kuru ve para politikalarında ortaya çıkmaktadır

Ekonomik programın uygulanması ve güven ortamını yeniden sağlanması ile beraber, ekonomideki daralma eğilimini tersine döneceği ve enflasyonun gerileyeceği düşünülmüştür. Döviz kurlarındaki gelişmelerle ekonomide oluşan rekabetçi seviyenin, ihracat ve turizm gelirlerini artıracığı, düşen faizlerin ise büyümeye olumlu katkı yapacağı tahmin edilmiştir.

Programın uzun vadeli perspektifinde ise enflasyon sorununu çözmek, kamu dengesini iyileştirmek, ekonomide verimliliği artırarak sürdürülebilir bir büyüme performansı yakalamak, etkin bir devlet yapısı içinde şeffaf ve katılımcı politikalar üretmek, eğitim-sağlık hizmetleri ile teknoloji ve sosyal içerikli harcamalara daha fazla kaynak ayırabilmek, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını artırmak ve Avrupa Birliği'ne üyelik için gereken yasaları çıkarmak olarak hedeflenmiştir.⁹⁶

⁹⁵ Adil Temel, "Ekonomik Program Uygulamasının Değerlendirilmesi ve Makroekonomik Gelişmeler", **Yeni Türkiye Dergisi**, Cilt 1, Eylül-Ekim 2001, s. 561.

⁹⁶ Temel, a.g.e.s.561

2.7. 2000–2001 Ekonomik Krizlerin Türkiye Ekonomisine Etkileri

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonucunda İnterbank, Demirbank, Egebank, Sümerbank, Yurt bank, Yaşar bank, Esbank, İktisat Bankası, Site bank, Tarişbank, BankKapital, Egsbank, Bayındırbank, Etibank, Ulusal bank, Kent bank olmak üzere toplam 16 banka tasfiye edilmiş ve TMSF bünyesine alınmıştır. Emlak bankasının 2001 Kasım sonu itibariyle zararı 5.759 milyon \$'a ulaşmıştır. Emlak bankası, Ziraat ve Halk Bankaları ile birleştirilerek tasfiye edilmiştir.

Yıllık büyüme oranı, yatırımların artışı, iş imkânlarının artması, satış ve kârlılık oranlarının artması anlamına gelir. Fakat 2000 yılında % 6,1'lik büyümeden sonra % -9,4'lük gibi çok büyük oranda bir küçülme ile karşılaşmıştır. (Tablo:2.3) 1999 ekonomik krizi sonrasında uygulamaya konulan istikrar programlarının pozitif etkisi ve program gereğince faiz oranlarında meydana gelen düşüşlerin etkisi ile 2000 yılında ekonomik büyüme % 6,1 oranında yüksek oranda artış göstermiştir.⁹⁷

Tablo 2.3: İstikrar Programlarının GSMH Büyüme Hızı Üzerindeki Etkisi (1994-2002)

YIL	GSMH (%)
1994	-6,1
1995	8,0
1996	7,1
1997	8,3
1998	3,9
1999	-6,1
2000	6,1
2001	-9,4
2002	7,8

Kaynak: “Infocard”, Capital Aylık Dergisi, Kasım 2004

⁹⁷ Bulut,a.g.e.,s.125

Krizlerin enflasyon üzerindeki etkisi ise şöyledir;

Tablo 2.4: İstikrar Programlarının Enflasyon Üzerindeki Etkisi (1998 – 2001)

YILLAR	1998	1999	2000	2001
TEFE (%)	54,3	62,9	32,7	88,6
TÜFE (%)	69,7	68,8	39	68,5

Kaynak: “Infocard”, *Capital Aylık Dergisi*, Kasım 2004.

Tablo'2.4'den de görüldüğü gibi 2000 yılı enflasyon artış hızının en az yaşandığı yıl olmuştur. TEFE % 32,7, TÜFE % 39,0 olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik krizin yıl sonuna denk gelerek Kasım ayında ortaya çıkması, krizin enflasyon üzerindeki etkisinin 2000 yılı enflasyon rakamlarına yansımamasına neden olmuştur.2000 yılında % 32,7 olan TEFE, 2001 yılında %88,6 olarak gerçekleşmiş ve enflasyonda bir önceki yıla göre % 55,9 artış meydana gelmiştir. Talebin azaldığı kriz döneminde, dokuma ve giyim eşyası, otomotiv, beyaz eşyaya olan talep düştüğü için 2001 yılında % 57,6 gibi olması hedeflenen TEFE enflasyon oranı beklenenden yüksek olarak gerçekleşmiştir.

Krizin ödemeler dengesi üzerinde yarattığı etkisinde, 2000 yılında dış ticaret dengesi açığının en fazla olduğu tablodan görülmektedir. 2000 yılı dış ticaret açığı 22.337 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2.5: İstikrar Programlarının Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkileri

Yıllar	Dış Ticaret Dengesi	Cari İşlemler Dengesi	Genel Denge
1979	-2.554	-1,413	-112
1980	-4.603	-3,408	90
1981	-3.864	-1,936	-5
1993	-14.160	-6,433	308
1994	-4.216	2,631	206
1995	-13.212	-2,339	4,658
1998	-14.220	1,984	447
1999	-10.447	-1,364	5,206
2000	-22.337	-9,819	-2,997
2001	-4.775	3,314	-12,924

Kaynak:BULUT, H., “Kriz Ekonomisi ve İstikrar Programları: Teorik Yaklaşımlar ve Dünyadaki Uygulamaları”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2002), s. 127.

1999 yılında ortaya çıkan ekonomik kriz sonrası uygulanan 9 Aralık 1999 istikrar programında döviz kurunun çıpa olarak kullanılmasının, dış ticarete ihracatın aleyhine bir gelişme yaratmaması için ihracata yönelik destek mekanizmasının oluşturulması gerekiyordu.⁹⁸ Fakat bu ihmal edilmiştir. Dolayısıyla ihracat düşmüş, ithalat artmış ve dış ticaret açığı da çok büyük oranda artmıştır. 2001 yılında dalgalı kur sistemine geçilmesinin avantajı ile ihracata önem verilmiş ve dış ticaret açığı 2000’de 22,3 milyar \$ iken, 2001’de 4,7 milyar \$’a düşmüştür.

Türkiye’ye yönelik sermaye hareketlerinin durumu ise Kasım 2000 ve Şubat 2001’de şöyle bir seyir göstermiştir:

Tablo 2. 6: Türkiye’ye Yönelik Net Sermaye Hareketleri

Yıl	Toplam Sermaye Hareketleri (Milyon\$)	Doğrudan Yatırımlar (Milyon \$)	Portföy Yatırımları (Milyon\$)	Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri (Milyon\$)	Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri (Milyon\$)
1999	4.935	138	3.429	344	1.024
2000	9.610	112	1.022	4.276	4.200
2001	-13.882	2.769	-4.515	1.130	-11.006

Kaynak: KAR, M., KARA, A., M., “Türkiye’ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler”, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz2003/sermaye%20hareketleri.htm>, 10/10/2009

2000 yılında sermaye girişi pozitif olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında 9.610 milyon \$’lık sermaye hareketi gerçekleşmişken, 2001’de sermaye hareketlerinin negatif boyut kazandığı görülmektedir ve 2001 yılında 13.882 milyon \$ sermaye çıkışı gerçekleşmiştir. Türkiye’nin yaşadığı Kasım ve Şubat krizleri kısa süreli sermaye çıkışlarından dolayı yaşanmıştır. Kasım 2000 ve Haziran 2001’de yabancı sıcak para çıkışı 11 milyar \$ olmuştur.

⁹⁸ Bulut,a.g.e.,s.127

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin istihdam üzerinde negatif etkileri söz konusu olmuştur.

Tablo 2.7: İstikrar Programlarının İşgücü Piyasası Üzerindeki Etkileri (1979-2001) (12 + Bin Kişi)

Yıllar	Sivil İşgücü	Sivil İstihdam	İşsiz	İşsizlik Oranı (%)
1979	17.497	16.027	1.470	8,4
1980	17.615	16.225	1.390	7,9
1981	17.577	16.363	1.214	6,9
1993	21.628	19.906	1.722	8,0
1994	22.136	20.397	1.740	7,9
1995	22.900	21.378	1.522	6,6
1998	22.929	21.393	1.536	6,7
1999	22.925	21.236	1.689	7,4
2000	22.031	20.579	1.452	6,6
2001	22.269	20.367	1.902	8,5

Kaynak: İstihdam ve Ücretler. “Yurtiçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler”,
<http://ekutup.dpt.gov.tr/teg/2002/02/teg.htm>. Erişim Tarihi: 30.10.2009

2001 yılında işsiz sayısı 1.902.000’ne, işsizlik oranı ise % 8,5’a çıkmıştır. Ard arda yaşanan bu iki kriz olumsuz etkilerini tüm sektörde göstermiştir. Ayrıca beyaz yakalılar olarak adlandırılan yönetici pozisyonunda kişiler de ağır darbe almışlardır. En çok işten çıkarılma bankacılık, medya, otomotiv, tekstil sektörlerinde olmuştur. Bankacılık krizlerinin istihdam üzerindeki etkisi şöyle gelişmektedir; Yatırımların büyük çoğunluğunu banka kredileri ile gerçekleştiren yatırımcılar, kriz zamanında bankalar kredilerini durdurup, vermiş oldukları kredileri tahsil etmeye çalıştıkları zaman çıkmaza girerler. Üretimlerini durdururlar. İşçiler işlerini kaybeder. İşverenler ise iflas tehlikesi ile karşılaşılır. Bankaların tasfiye edilmesi neticesinde bankalarda çalışan personel işsizlikle karşı karşıya kalırlar. 2001 Şubat krizi sonucu bankacılık sektörü olumsuz etkilenmiş, tasfiye edilen bankalar sonucunda da aşağıda görülen olumsuz tablo oluşmuştur.

Tablo 2.8: Bankacılıkta Konsolidasyon

	2000	2001	2002(*)
Ticari Banka Sayısı	61	46	41
Kamu	4	3	3
Özel	28	22	20
Yabancı	18	15	15
TMSF	11	6	3
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	18	15	14
Kamu	3	3	3
Özel	12	9	8
Yabancı	3	3	3
TOPLAMBANKA SAYISI	79	61	55

(*) 9 Ay

Kaynak: SÖNMEZ, M., **100 Göstergede Kriz ve Yoksullaşma, İstanbul:** İletişim Yayıncılık, 2002, s. 90.

Tablo 2.8'e göre; 2000 yılında toplam banka sayısı 79 iken, 2001 yılında 61'e düştüğü, 2002'nin ilk dokuz ayında ise 55'e düştüğü görülmektedir. "2000 yılında banka şube sayısı 7837 iken, 2001'de 6909 ve 2002 yılının ilk 9 ayında 6152'ye düşmüştür. Personel sayısı ise 1999'da 173.401 kişi iken, 2000'de 170.401, 2001'de 137.495 olarak düşüş göstermiştir.

2000 yılından 2002 yılı ortalarına kadar sistemden 24 banka çıkmış, 1685 şube kapanmış, 37.000 bankacı işten çıkarılmıştır. Birleşmelerle de maliyet azaltıcı önlemler gerçekleştirilmiştir. Kamuda Emlak Bankası Ziraat Bankasına devir edilirken, özel sektörde Doğuş grubunun Osmanlı – Garanti birleşmesi en büyük operasyondur. HSBC'nin Demirbank'ı, OYAK Bank'ın Sümerbank'ı alması ise en büyük el değiştirme örnekleri olmuştur."⁹⁹

⁹⁹ Mustafa Sönmez, **100 Göstergede Kriz ve Yoksullaşma, İstanbul:** İletişim Yayıncılık, 2002.s.90

2.8. 2008 Küresel Finansal Kriz.

Küresel finansal kriz 2006 yılının sonuna doğru ABD’de ipotekli kredi şirketinin (Ownit Mortgage Solutions 28 Aralık 2006) batmasıyla başlamıştır.¹⁰⁰2007’nin ortalarında ise ABD konut piyasasında sorunlar giderek derinleşmeye başlamış ve gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere sirayet ederek küresel bir boyut kazanmıştır.Bu krizin kökeninde tarihin en büyük gayrimenkul ve kredi balonu yatmakta.ABD’deki mortgage piyasası yaklaşık 10 trilyon dolarlık bir büyüklüğe ulaşmış ve bu haliyle dünyanın en büyük piyasası olmuştur.¹⁰¹Mortgage kredileri başlangıçta kredibilitesi yüksek müşterilere verilen kredilerden oluşmaktaydı. Bu kredilere “prime mortgage” kredileri denir. Zaman içinde bu krediler daha düşük kredibilitesi olan müşterilere yöneldi bu tip kredilere de “subprime mortgage” (eşik altı) kredileri denir. Eşik altından kastedilen;kredi alabilecek kişileri borcunu en rahat ödeyebileceklerden başlayarak en alta doğru sıralanmasıyla ,oluşan listeyi üç bölüme ayırıp en üst bölüm kredi derecesi en yüksek olan kesim,en alt bölüme de eşik altı yani batık kredi oranının yüksek olduğu kesim dir. En alt bölümü oluşturan kesimin özellikleri;

- Borçları için yapacakları anapara ve faiz ödemelerinin gelirlerine oranı genellikle %50’den yüksek,
- İki yıl ve daha öncesine gidildiğinde ,geçmişte aldıkları kredileri geri ödeyememeleri nedeniyle mahkemeye düştükleri yada o kredileriyle edindikleri malların ellerinden alındığı,
- Son 12 ay içinde aylık ödemelerini 30 gün yada son 24 ay içinde 60 gün aksatmışlar,¹⁰²

şeklinde sınıflanabilir.2008 ortasında ABD’de supprime mortgage kredilerinin hacmi 1,5 trilyon dolara yükselmiştir.

2008 krizi büyük ölçüde marjinal alanlara ,kişi ve kurumlara verilmiş mortgage kredileriyle ucu bucağı belli olmayan türev ürünler bileşiminin yarattığı bir

¹⁰⁰ Fatih Özatay,**Finansal Krizler ve Türkiye**,İstanbul: Doğan Kitap, 2009,s.101

¹⁰¹ Mahfi Eğilmez,**Küresel Finans Krizi**, İstanbul: Remzi Kitapevi,2009,s.66

¹⁰² Özatay,a.g.e,s.102

finansal krizdir.¹⁰³2008 bütün öteki krizlerden farkı,bunun tam anlamıyla bir küresel kriz olması ve dünyadaki bütün ülkeleri etkilemiş olmasıdır.

2.8.1. 2008 Finansal Krizin Nedenleri

2.8.1.1. Likidite Bolluğu ve Özensiz Krediler

2000 yılından 2006 yılının sonlarına kadar finansal piyasadaki likidite sürekli yükselmiştir. Kriz öncesindeki bollaşan bu likiditenin karlı operasyonlara dönüştürülmesi banka sisteminin karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi olmuştur. Bu operasyonların başında konut kredileri gelmektedir. Bankalar herhangi bir işi geliri veya varlığı olmayan kişilere bile kredi vermeye başlamışlardır. Kamuoyunda NINJA (No income, no job, no asset) kredileri olarak bilenen bu uygulamalar varlık fiyatlarının özellikle de konut fiyatlarının çokhızlı bir şekilde artmasına yol açmıştır. Bir kısım konut kredisinde başlayan geri ödeme problemleri sonucunda banka portföylerindeki hacizli konut sayısı artmaya başlamıştır. Bankaların bu konutları piyasaya arz etmesi konut fiyatlarında düşüşe yol açmıştır. Bu durumda halen kredisini ödemekte olan bazı konut kredisini kullanıcılarının ellerindeki evlerin değeri kalan kredi ödemelerinin net bugünkü değerinin altında kalmıştır. Dolayısıyla bu kişiler de evlerinin anahtarlarını zarflara koyup (jungle mail) bankalara göndererek kredileri ödemelerinden vazgeçmişlerdir. Burada dramatik olan şey kredi geri ödemelerinin bankalar tarafından diğer mali kuruluşlara satılması ve bu evleri teminat olarak alan sermaye piyasası araçlarının yaygınlığıdır. Bu nedenle zararlar domino taşları gibi bir mali kuruluştan diğerine sirayet ederek büyümüş ve mali sistemin temel taşları niteliğindeki kuruluşların iflasına yol açmıştır.

2.8.1.2. Menkul Kıymetleştirme

Menkul kıymetleştirme, likit olmayan aktiflerin ihraç edilebilecek ve sermaye piyasalarında alım satım yapılabilecek menkul kıymete dönüştürülmesidir.¹⁰⁴ ABD’de likiditenin bol olduğu dönemde (2000-2006) menkul kıymetleştirme sayesinde bireyler normalden fazla kredi kullanmışlardır.Risk

¹⁰³ Eğilmez,a.g.e,s.68

¹⁰⁴ http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/7475BDA1-95B7-4855-B351-9ADCE4362AFE/11921/menkulk%C4%B1ymetle%C5%9Firme_ealptekin.pdf ,(Erişim Tarihi:28 Mart 2010)

paylaşımı, yüksek getiri iştahı, bankaların yasal sermaye yükümlülüklerini yerine getirmelerinde kolaylık sağlaması, risk taşımadan ya da daha fazla mevduata ihtiyaç duymadan bankaların yeni kredileri finanse etmelerinin sağlanması menkul kıymetleştirmeyi özendirir hususlardır.¹⁰⁵ Menkul kıymetleştirmenin krizin sebeplerinden birisi olarak değerlendirilmesinin ana sebebi bu sayede riskin bir kurumdan diğerine aktarılmasının kolaylaşmasıdır. Örneğin mortgage kredisi veren bir banka kredilerin geri ödemelerini menkul kıymetleştirerek kısmen veya tamamen bir yatırım bankasına veya bir mortgage kuruluşuna satmaktadır. Bu mekanizme kriz durumunda mali sistemi kırılabilir bir hale getirmektedir. Şöyle ki banka tarafından yapılan menkul kıymetleştirme sayesinde kredi ödemelerindeki aksama hem krediyi veren banka hem de menkul kıymeti satın alan diğer finansal kuruluşlar için zarar anlamına gelmektedir.

2.8.1.3. Saydamlık Eksikliği

Gelişmiş ülkelerde ve özellikle ABD’de neredeyse birbirinden ayrı her fonksiyon için ayrı bir mali kurum ve mali araç oluşturulmuştur. Bu kurum ve araçlar birbiri ile irtibatlı ve girift ilişkilere sahiptir. Örneğin faiz haddi türevpiyasaları forward swap işlemlerinden dalgalı swape kadar bir çok finansal araç sunmaktadır.¹⁰⁶ Finansal araçların bu karmaşık yapısının anlaşılmasında önemli bir zorluk söz konusudur. Sıradan yatırımcılar için her gün değişen yenileşen ve farklılaşan finansal araçları takip etmek mümkün değildir. Hele de özellikle anlaşılmamak istendiğinde ciddi bir saydamlık sorunu ile karşılaşmaktadır. Saydamlıktaki bir diğer eksiklik “asimetrik bilgi” diye adlandırılan olgudur. Bu halde, bilgi yatırımcılara firmalara ve diğer aktörlere farklı hızlarla ve farklı biçimlerde ulaşmaktadır. Örneğin “insider trading” aslında bir tür asimetrik bilgidir. Yasal yaptırımlarla bu tür bilgilenmenin önüne geçilse bile suç teşkilermeyen asimetrik bilgilenme/bilgilendirme problemini aşmak çok kolay değildir. Ampirik araştırmalar finansal krizle saydamlık eksikliği arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Saydamlık arttıkça daha az finansal kriz oluşmaktadır. Bu tür araştırmalarda gelişmekte olan ülkeler genellikle

¹⁰⁵ Hadiye Aslan, “İpotekli Konut Finansman Sisteminde Kriz”, **BDDK 8.Kuruluş Yılı Dönümü Konferans Notu**, s.11.

¹⁰⁶ Jeff Madura, ‘Financial Market and Institutions’, 7th Edition, **Thomson South Western**, ss. 442-445

daha az şeffaf olarak tanımlanmıştır ancak ironik bir biçimde son küresel kriz şeffaflığın en fazla olduğu düşünülen “gelişmiş dünya” da baş göstermiştir. Kanımızca, artık “saydamlığın” tanımı ve ölçütlerinin yeniden belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.¹⁰⁷

Bu krizde banka ve brokırın ne çeşit varlıklara sahip oldukları bu varlıkların değerinin ne olduğu hatta bunların muhatabının kimler olduğu yeterince şeffaf olarak belirlenmemiştir. Bu problemler, türev diye adlandırılacak kompleks ticari sözleşmelere sahip Lehman Brothers gibi firmaların iflasları sonucu ortaya çıkan riskin hesaplanması ve analiz edilmesini zorlaştırmıştır.

2.8.1.4. Derecelendirme Kuruluşları

Derecelendirme kuruluşları ile ilgili en önemli problem çıkar çatışmasıdır (conflict of interests). Bankalarla ve diğer mali kuruluşlarla ilgili notlar veren rating kuruluşları bu firmalar tarafından finanse edilmektedir. Hal böyle olunca derecelendirme kuruluşlarının objektif değerlendirme yapma kabiliyetleri azalmaktadır. Diğer yandan derecelendirme kuruluşları firmaların finansal problemlerini her zaman tespit edememektedirler. Bazen de sorunu kısmen veya çok gecikmeli olarak görebilirler. Örneğin, Enron’un iflas başvurusundan çok kısa bir süre öncesine kadar derecelendirme kuruluşları firmanın problemleri tespit edememiştir. Tabii ki bunda Enron’un gerçeğe aykırı şekilde hazırladığı mali tablolarının da etkisi vardır. Derecelendirme kuruluşları finansal enstürmanları dizayn eden bankalar ve enstürmanın alıcıları kadar dayanak varlık hakkında enformasyona sahip olmayabilirler. Bir diğer sorun derecelendirme kuruluşlarının sadece temerrüt riskini derecelendiriyor olmasıdır. Halbuki likidite riski ve rating değiştirme riskinin de ölçülmesi gerekmektedir. Derecelendirme kuruluşlarından hizmet alanların derecelendirme hizmetlerinin bu dar kapsamından haberdar değildirler. Son finansal kriz öncesinde de derecelendirme kuruluşları çok etkin çalışmamıştır. Ancak finansal kriz başladıktan sonra kredi notları düşürülmüştür. 2007’nin üçüncü çeyreğinden 2008’in ikinci çeyreğine kadar geçen bir yıllık dönemde iki büyük

¹⁰⁷ Doğan Alantar, “Küresel Finansal Kriz Nedenleri Sonuçları”, www.finansalkulup.org.tr (Erişim Tarihi:22.04.2010)

derecelendirme kuruluđu tarafından 1,9 trilyon Dolarlık mortgage destekli menkul kıymetin notu dűşürűlműştür.¹⁰⁸

2.8.1.5. Dűzenleyici ve Denetleyici Kuruluđu

Dűzenleyici denetleyici kuruluđuların ۆzellikle de FED'in deęiřen risk ortamına karđı ۆnlem almakta geciktięi sۆylenebilir. FED bađkanı Mayıs 2007 de yaptıęı bir açıklamada konut piyasasındaki sıkıntuların ekonominin geri kalanına ve finansal sisteme yayılacaęını beklemediklerini dile getirmiřti. Pratikte ise tam tersi oldu. 2,5 yıl içinde konut piyasasında bařlayan sorunlar tűm finansal sistemi ve reel ekonomiyi etkisi altına aldı. Daha da kۆtűsű bařka ۆlkelere yayılarak kűresel bir boyut kazandı. ABD'de birçok eyalet ařırı riskli mortgage borçlarının menkul kıymetleřtirilerek satıřını ۆnlemeye çalıřmıř ancak ABD Hazinesi bazı bűyűk bankaların istekleri doęrultusun da federal yasalar çięnendięi gerekçesiyle buna karđı çıkmıřtır. Bařka bir ۆrnek hed gefon regűlasyon talepleri ile ilgilidir. SEC (ABD Sermaye Piyasası Kurulu), 1 řubat2006 tarihi itibariyle Yatırım Danıřmanlıęı Kanunu kapsamında kayıty ۆkűmlűlűęű getirerek, varlıkları 25 milyon Doları veya yatırımcı sayısı 15'i ařan hedge fonların yۆneticilerinin kayıt altına girmesini istemiřtir. SEC'nin risk esaslı bir yaklařımla çıkardıęı bu yeni kural bir hedge fon yۆneticisi tarafından mahkemeye tařınmıř ve Bۆlgesel Yűksek Mahkeme Haziran 2006'da SEC'nin yeni dűzenlemesini iptal etmiřtir.¹⁰⁹

2.8.2. 2008 Finansal Krizin Tűrkiye'ye Etkileri

Kűresel kriz ۆlkemizde de olumsuz gelişmelere neden olmuştur. Dűnyada olduğu gibi ۆlkemizde bankacılık sektۆrűnde iflas yaşanmamıştır. Bu 2001 krizinden sonra alınan tedbirlerin sıkı olmasına bağlanmaktadır. Ancak buna rağmen reel sektۆrde olumsuz gelişmeler yaşanmıştır. İşsizlik oranları 2008 aralık ayında %13,6 ya çıkmış işsiz sayısı 3,3 milyona ulaşmıştır. Sanayide kapasite kullanım oranlarında dűřűř yaşanmıştır. İmalat sanayi kapasite kullanım oranı şubat ayında %15,5 azalarak %63,8 e inmiştir. Cari işlemler dengesi de ocak 2009 da 291 milyon dolar fazla vermiştir. Bu veri ilk bakışta olumlu gibi gۆzűkmektedir. Ancak bu fazla

¹⁰⁸ D.Alantar,,a.g.e.,s.4

¹⁰⁹ D.Alantar,,a.g.e., s.5

ithalattaki düşüştten kaynaklandığı için olumsuz değerlendirilmektedir. Ülkemize doğrudan yabancı sermaye girişinde azalma yaşanmıştır. Ayrıca Türkiye'nin 247 milyar dolar dış borç stoku bulunmaktadır.(Dünya Bankası) Döviz kurunun yükselmesi borç yükünü ağırlaştırmaktadır. Ayrıca kriz nedeniyle ülkemizde yatırımlar azalmış, kredi muslukları kısılmıştır. Yabancı kaynak kullanma imkânı azalmıştır.

Tablo 2. 9: Aylık Sanayi Üretim Endeksi Bir Önceki Yıl Aynı Aya Göre Yüzde Değişim Oranları (2005=100.0)

AY	YIL 2007		YIL 2008		YIL 2009	
	TOP.SANAYİ	İMALAT SANAYİ	TOP.SANAYİ	İMALAT SANAYİ	TOP.SANAYİ	İMALAT SANAYİ
OCAK	18,8	20,2	11,6	11,3	-21,4	-24,4
ŞUBAT	9,1	9,5	8,4	7,5	-23,8	-26,1
MART	6,3	6,5	2,6	1,9	-20,9	-23,5
NİSAN	5,9	5,1	7	7,2	-18,7	-20,9
MAYIS	7,3	6,9	3,2	2,7	-17,6	-19,2
HAZİRAN	4,2	3,5	2,4	1,7	-10,1	-11
TEMMUZ	6,2	5,3	3,8	3,3	-9,0	-10,3
AĞUSTOS	7,9	7,6	-3,6	-5	-6,3	-7,2
EYLÜL	4,0	2,9	-4,3	-5,3	-8,9	-9,7
EKİM	10,4	10,4	-6,8	-8,2	6,5	6,5
KASIM	8,5	9	-13,3	-14,9	-2,2	-2,8
ARALIK	-1,9	-2,6	-17,8	-20,1	25,3	28,0
ORTALAMA	7,23	7,03	-0,57	-1,49	-8,93	-10,05

KAYNAK: TÜİK

Küresel finansal krizin Türkiye sanayine etkisini tablo 2.9'daki verilere göre incelediğimizde; 2007 yılının aralık ayında toplam sanayideki küçülme % -1,9 olmasına rağmen yıllık bazda toplam sanayi büyümesi %7,23 olarak gerçekleşmiştir. İmalat sanayindeki durum ise yine 2007 yılının aralık ayında %-2,6 oranında küçülme olsada yıllık bazda %7,03 oranında artmıştır. Buda 2008 yılına girerken Türkiye sanayisinde büyüme trendinin toplamda ve imalat sanayinde devam ettiğini söyleyebilmemize imkan vermektedir.2008 yılının ilk çeyreğinde büyüme devam etmekte toplam sanayide büyüme % 7,53 olarak gerçekleşmiştir.İmalat sanayindedeki %6,90 ilk çeyrekte büyüme gerçekleşmiştir.2008 yılının 2.çeyreğinde ise keskin bir düşüş eğilimi gözlenmektedir toplam sanayi üretiminde büyüme % 4,2'ye inmiştir.

İmalat sanayindeki durum da çok farklı değildir büyüme %3,90 olmuştur. Bu durum yani üretimdeki düşüş eğilimi 3. Çeyrekte belirginleşmekte toplam sanayi üretim endeksi %-1,4 'e imalat sanayinde ise %-2,3 düşmüştür. Buda küresel finans krizinin 2008 yılının 3.çeyreğinden itibaren Türkiye sanayini olumsuz yönde etkilediğinin işaretidir.2008 yılının son çeyreğine geldiğimizde durum daha da kötüleşmektedir,son çeyrekte toplam sanayi üretim endeksi %-12,6 oranında küçülmüştür , imalat sanayi ise daha keskin bir düşüş göstermiştir %-14,4 oranında küçülmüştür. Yıllık bazda ise toplam sanayi üretim endeksi 2007 yılına göre %-0,57 oranında azalmış imalat sanayindeki düşüş %-1,49 olmuştur. Analizimize devam edersek 2009 yılını ilk üç çeyreğinde toplam sanayi üretim endeksinde ki daralma %-15,2 olmuştur,imalat sanayinde ki daralma ise %-16,9 oranında gerçekleşmiştir.2009 yılını son çeyreğinde ise toplam sanayi üretim endeksi %9,9 oranında ,imalat sanayi üretim endeksi ise %10,6 oranında artış göstermiştir. Son çeyrekte ki artış oranları sanayide ki küresel krizin etkilerinin azalma ya başladığını ve ülkemizin finansal krizde dip tabir edilen noktadan 2009 son çeyreğindeki verilerle çıkışa geçtiğini söyleyebiliriz. Üretimdeki etkisi yukarıdaki gibidir. Dış ticaret açısından da bir daralma söz konusudur ihracat rakamlarında düşüş görülmüştür 2008 yılında ki ihracatımız 132 milyar amerikan doları iken 2009 yılında 101 milyar amerikan doları olarak gerçekleşmiştir. Daralma %-23,0 oranında gerçekleşmiştir.

2.8.3. 2008 Finansal Krizde Türkiye'nin Aldığı Tedbirler

Küresel finansal krize karşı ülkemizde alınan politik tedbirler ana hatlarıyla aşağıdaki gibidir,

2.8.3.1 Likidite Destekleri

- Merkez Bankası, piyasadaki döviz ve TL likiditesini artırmak amacıyla bir çok önlem almıştır.
- Bankacılık sektörünün özkaynak yapısını daha da güçlendirmek amacıyla bankaların kar dağıtımına sınırlama getirilmiş ve bankaların kar dağıtabilmesi BDDK onayına bağlanmıştır.

2.8.3.2 Vergi Destekleri

- Yurtdışındaki varlıkları yurtiçine getirmeyi amaçlayan, vergi indirimleri ve muafiyetlerini içeren Varlık Barışı uygulamasının geçerlilik süresi 30 Eylül 2009 tarihine kadar uzatılmıştır.

- Hisse senedi kazançlarında yerli yatırımcılara uygulanan yüzde 10'luk stopaj sıfıra indirilmiştir.

- 1 Eylül 2008 tarihi öncesindeki vergi borçlarının onsekiz ay süreyle yüzde 3 faizle taksitlendirilmesi imkanı getirilmiştir.

- Menkul Kıymet Yatırım Fonları ile Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıklarının sermaye piyasasında yaptıkları işlemler nedeniyle elde ettikleri gelirlere BSMV muafiyeti getirilmiştir.

- Gerçek kişilere kullandırılan kredilerdeki Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu (KKDF) kesintisi oranı yüzde 15'ten yüzde 10'a indirilmiştir.

- Kablolü, kablosuz ve mobil internet servis sağlayıcılığı hizmetine ilişkin Özel İletişim Vergisi yüzde 15'ten yüzde 5'e indirilmiştir.

- 30 Haziran 2010'a kadar tescili silinecek ve hurdaya çıkarılacak 1979 veya daha eski model motorlu taşıtlar için vergi ve ceza affı getirilmiştir.

- Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu kapsamında düzenlenen ürün senetlerinin elden çıkarılmasından doğan kazançlara 31.12.2014 tarihine kadar gelir ve kurumlar vergisi muafiyeti getirilmiştir.

- KOBİ birleşmelerini teşvik etmek amacıyla 31.12.2009 tarihine kadar birleşen KOBİ'ler kanunda belirlenen şartları sağlamaları kaydıyla, kurumlar vergisi muafiyeti ve % 75'e kadar indirimli kurumlar vergisi uygulanmasından faydalanabileceklerdir.

- 16 Haziran 2009 tarihli 1. Mükerrer Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Bazı Mallara Uygulanacak Katma Değer Vergisi ile Özel Tüketim Vergisi Oranlarının Belirlenmesine Dair Karar" ile,

- İç talebi canlandırmak amacıyla bazı sektörlerde 15.06.2009 tarihine kadar uygulanan geçici ÖTV indiriminin oranları yeniden belirlenerek süresi 30.09.2009 tarihine kadar uzatılmıştır. Buna göre;
 - Motor silindir hacmi 1600 cm³'ü geçmeyen otomobillerde yüzde 37'den yüzde 18'e indirilen ÖTV oranı, yüzde 27 olarak,

- Üstü kapalı kasalı ticari araçlarda yüzde 10'dan yüzde 1'e indirilen ÖTV oranı, yüzde 3 olarak,
 - Açık kasalı ticari araçlarda yüzde 4'ten yüzde 1'e indirilen ÖTV oranı, yüzde 2 olarak,
 - Çekiciler, midibüsler, özel amaçlı taşıtlar ve kamyonlarda yüzde 4'ten yüzde 1'e indirilen ÖTV oranı, yüzde 1 olarak,
 - Otobüslerde yüzde 1'den yüzde 0'a indirilen ÖTV oranı, yüzde 0 olarak,
 - Minibüslerde yüzde 9'den yüzde 2'ye indirilen ÖTV oranı, yüzde 4 olarak,
 - 250 cm³'ü geçmeyen motosikletlerde yüzde 22'den yüzde 11'e indirilen ÖTV oranı, yüzde 16 olarak,
 - Beyaz eşyada yüzde 6,7'den yüzde 0'a indirilen ÖTV oranı, yüzde 2 olarak uygulanacaktır.
- Mobilya ve bilgisayarda 30.06.2009 tarihine kadar yüzde 18 yerine yüzde 8 olarak uygulanan KDV oranının süresi 30.09.2009 tarihine kadar uzatılmıştır.

2.8.3.3 İstihdam Destekleri (Aktif İşgücü Programlarının Güçlendirilmesi)

- Kısa çalışma ödeneğinin miktarı yüzde 50 oranında artırılarak, yararlanma süresi 3 aydan 6 aya çıkarılmıştır. (Ödenekten yararlanma süresi Bakanlar Kurulu Kararı ile 31.12.2009 tarihine kadar uzatılmıştır)
 - Genç ve kadın istihdam teşvikinin süresi uzatılmıştır.
 - İşsizlik ödeneği yüzde 11 oranında artırılmıştır.
 - Toplum yararına işler için oluşturulan çalışma programlarına aktarılan (TYÇP) kaynak artırılabacaktır.
- Okul, hastane vb. sağlık kurumlarındaki bakım ve onarım işleri, ağaçlandırma ve erozyon kontrolü, çevre düzenlemesi ve arazi ıslahı, park ve bahçe düzenlemesi konularındaki geçici istihdam amaçlı programlar genişletilecektir.
- Program kapsamında 120 bin işsize doğrudan istihdam olanağı sağlanacaktır.

- İŞKUR'un mesleki eğitim faaliyetleri genişletilecektir.
 - Vasıflı işgücü ihtiyacı karşılanacak ve işgücünün mesleki becerileri geliştirilecektir.
 - Eğitim süresince katılımcılara günlük 15 TL ödeme yapılacaktır.
 - Program kapsamında 200 bin işsize eğitim sağlanacaktır.
- Kişilere girişimcilik ve eğitim danışmanlığı verilecektir.
 - Proje, İŞKUR tarafından KOSGEB ile beraber yürütülecektir.
 - İşsizlere girişimcilik konusunda eğitim verilecektir.
 - Bireylere firma kurma ve işletme aşamasında danışmanlık hizmeti verilecektir.
 - Eğitim sonucunda, KOSGEB kriterleri çerçevesinde sunulacak projelere KOSGEB tarafından 4000 TL tutarında hibe verilecektir.
 - Program kapsamında 10 bin kişiye girişimcilik eğitimi verilecektir.
- İşbaşı eğitimleri çerçevesindeki stajlar desteklenecektir.
 - Meslek lisesi, dengi ve üstü eğitim kurumu mezunları yararlandırılacaktır.
 - İş tecrübesi olmayan gençlere deneyim kazandırılacak ve iş bulma olanakları artırılacaktır.
 - Stajyerlere 6 aya kadar İŞKUR tarafından günlük 15 TL ödeme yapılacaktır.
 - Program kapsamında 100 bin genç, stajyer olarak istihdam edilecektir.
- İşyerlerinde mevcut istihdamın üzerinde yaratılacak ilave istihdam için prim desteği sağlanacaktır.
 - İşyerlerinde Nisan 2009'daki mevcut istihdama ilave olarak işe alınan işçiler için uygulanacaktır.
 - Başvuru süresi 2009 yılı sonunda sona erecektir. Başvuru süresini 6 ay uzatmaya Bakanlar Kurulu yetkili olacaktır.
 - Asgari ücret üzerinden işveren primi 6 ay boyunca devlet tarafından karşılanacaktır.
 - Yararlanma süresini 6 ay uzatmaya Bakanlar Kurulu yetkili olacaktır.

- Aktif işgücü programlarının güçlendirilmesi konusundaki analitik çalışmalar kapsamında;

- İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulları'nın etkinliği artırılacaktır.
- İstihdam Şurası Toplanacaktır.
- Fon Yararlanıcılarının Profilleri Çıkarılacaktır.
- Teşviklerin Etkinliği İncelenecektir.
- Mesleki Eğitimler ve Kullanılan Kaynağın etkinliği incelenecektir

2.8.3.4 Yatırım Destekleri

- Yatırım ve istihdamın teşvikine ilişkin 5084 sayılı kanunun gelir vergisi, sigorta primi ve enerji desteği teşviklerinden yararlanma süresi 1 yıl uzatılmıştır.

- Bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltmayı, rekabet gücünü artıracak teknoloji ve ARGE içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımlara destek olmayı, sektörel kümelenmeyi desteklemeyi ve teşvik kapsamındaki yatırım konularında ekonomik ölçek kriterlerini öne çıkarmayı amaçlayan yeni bir teşvik sistemi hazırlanmıştır. Yeni teşvik sistemi; Büyük Proje Yatırımları, Bölgesel ve Sektörel Teşvik Sistemi ve Genel Teşvik Sistemi olmak üzere üç gruptan oluşmaktadır. Sistemin getirdiği bazı destekler aşağıda sıralanmıştır:

- Kurumlar/Gelir Vergisi İndirimi
- Sosyal Güvenlik Primi İşveren Hisselinin Hazine tarafından karşılanması
- Faiz Desteği
- Yatırım Yeri Tahsisi
- KDV İstisnası
- Gümrük Vergisi Muafiyeti

- Yüksek teknoloji ve sermaye gerektiren AR-GE ve teknoloji kapasitesini artıran 12 sektörde büyük proje yatırımları desteklenecektir.

- Tekstil, konfeksiyon, hazır giyim, deri ve deri mamulleri sektörlerinde faaliyette bulunan, asgari 50 kişilik istihdam sağlayan ve 31.12.2010 tarihine kadar 1. ve 2. bölgelerden 3. Ve 4. bölgelere taşınacak tesislere;

- Kurumlar vergisi oranı 5 yıl süreyle yüzde 20 yerine yüzde 5 oranında uygulanacak,
- Mevcut istihdam da dahil olmak üzere, bu tesislere taşındıkları bölgede (3. ve 4. bölgeler) 5 yıl süreyle SSK işveren primi Hazine tarafından karşılanacak,
- Hazine tarafından nakliye gideri desteği verilecektir.

2.8.3.5 Üreticiye ve İhracatçıya Sağlanan Kredi ve Garanti Düzenlemeleri

- Reel sektörü desteklemek amacıyla KOBİ'lere sıfır veya düşük faizli kredi desteği verilmiştir.
- Vergi ve SGK prim borcu bulunan esnaf ve sanatkarlar ile hizmet ve ticaret sektörlerindeki KOBİ'lere de KOSGEB kredilerinden yararlanma imkanı getirilmiştir.
- KOSGEB'in bütçesi, 2009 yılında 2008 yılına göre yüzde 48 oranında artırılmıştır.
- İhracatçılara kullanılmak üzere belirlenmiş olan ihracat reeskont kredisi limiti kademeli olarak artırılarak, 500 milyon ABD dolarından 2,5 milyar ABD Dolarına yükseltilmiştir.
- Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri'nin kullandığı düşük faizli tarım kredilerinin vadesi işletme kredilerinde 18 aydan 24 aya, yatırım kredilerinde 5 yıldan 7 yıla çıkarılmıştır.
- Firmaların Eximbank kredi kapsam ve limitleri artırılmıştır.
- Eximbank'ın doğrudan kullandığı kısa vadeli kredilerdeki geri ödeme vadeleri 2009 Ocak-Mart döneminde 3 ay uzatılmıştır.
- Hazine'nin 2009 yılında Eximbank'a sağlayabileceği toplam garanti ve ikraz limiti 4 milyar dolara çıkarılmıştır.
- Eximbank'ın ödenmiş sermayesi 1 Milyar TL'den 1,5 Milyar TL'ye yükseltilmiştir
- KOBİ'lerin finansman imkanlarına daha kolay erişebilmesi amacıyla Kredi Garanti Desteği uygulamasına başlanmıştır. Buna göre:

- Kredi garanti kurumlarına 1 milyar TL kaynak aktarılacaktır. Bu kaynak 10 milyar TL'lik krediye kefalet sağlanmasına imkan verecektir.
- Kredinin yüzde 65'ine Kredi Garanti Kurumu tarafından kefalet sağlanacak, kredi riskinin yüzde 35'ini ise bankalar üstlenecektir.
- Asgari 6 ay, azami 4 yıl vadeli TL, döviz ve dövize endeksli krediler destek kapsamında yer alacaktır.
- 15 Temmuz 2009 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararı'nı takiben iki yıl içinde kullanılacak krediler bu destekten yararlanacaktır.

2.8.3.6 Kredi Kullanımı ve Kredi Kartlarına İlişkin Düzenlemeler

- Döviz cinsi ve dövize endeksli kredi kullanımına ilişkin esaslarda yapılacak değişiklikle, tüketicilerin ve firmaların döviz cinsi ve dövize endeksli kredi kullanımları yeniden düzenlenmiştir. Buna göre;
 - Döviz geliri olan firmalar,
 - Yurtdışından döviz cinsi ve dövize endeksli kredi kullanmaya devam edecektir.
 - Daha önce 18 ay olan vade sınırı dikkate alınmaksızın döviz cinsi kredi kullanabileceklerdir.
 - Döviz geliri olmayan firmalar, Ortalama vadesi bir yıldan uzun olmak üzere, 5 milyon ABD Doları ve üzerinde yurtdışından döviz kredisi kullanabileceklerdir.
 - Türkiye'deki bankalarda bulundurulacak döviz ve/veya belirli nitelikleri haiz yabancı para menkul kıymetleri teminat göstermek suretiyle, teminat tutarı kadar vade sınırı olmadan ticari ve mesleki amaçlı yurtdışından döviz kredisi kullanabileceklerdir.
 - Vade ve tutar sınırlaması olmadan dövize endeksli kredi kullanmaya devam edeceklerdir.
 - Tüketiciler,

- Bugüne kadar yurtiçinden ve yurtdışından döviz cinsi kredi kullanamayan tüketiciler yeni düzenleme ile dövize endeksli kredi kullanamayacaktır.

- Kredi kartı borçlarının yeniden yapılandırılmasına ilişkin yapılan yasal düzenlemeyle, 31 Mayıs 2009 tarihi itibariyle ödeme ihtarı çekilmiş, icra takibi başlatılmış, ya da banka tarafından takip olunan krediler grubunda sınıflandırılmış kredi kartı borçlarının yeni bir ödeme planına bağlanması imkanı getirilmiştir.

- BDDK, yapılan düzenlemeyle, halihazırda yüzde yirmi olarak uygulanan asgari ödeme tutarını, Hazine Müsteşarlığı ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının olumlu görüşünü alarak; yüzde kırka kadar artırmaya ve artırdığı oranı yüzde yirmiye kadar düşürmeye yetkili kılınmıştır. Asgari ödeme oranı, BDDK tarafından, belirtilen sınırlar dahilinde kart hamili grupları itibariyle farklılaştırılabilecektir.

2.8.3.7 AR-GE Destekleri

- Ar-Ge Şirketlerinin de Ar-Ge teşviğinden yararlanmasının sağlanması amacıyla, Ar-Ge merkezi kuracak firmaların ayrıca üretim faaliyetinde bulunma koşulu olmadığına ilişkin yönetmelik hazırlanmıştır.

- Ar-Ge personelinin yararlandığı vergi indirimi desteği yeniden düzenlenerek, desteğin 5 yıl boyunca doğrudan firmalara verilmesi sağlanmıştır.

- Ar-Ge ve destek personelinin, çalışmaları karşılığında elde ettikleri ücretleri üzerinden asgari geçim indirimi uygulandıktan sonra hesaplanan gelir vergisinin, 31.12.2013 tarihine kadar; doktoralı olanlar için yüzde 90'ının, diğerleri için yüzde 80'inin verilecek muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden vergiden indirilmek suretiyle terkin edilmesini sağlayan yasal düzenleme hayata geçirilmiştir.¹¹⁰

¹¹⁰ http://www.hazine.gov.tr/doc/Guncel/Politika_Tedbirleri.pdf (28.03.2010)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZLERİN KOCAELİ İMALAT SANAYİNE ETKİLERİ

3.1. Kocaeli Sanayine Genel Bakış

Kocaeli Sanayi Odasına bağlı 2008 sonu yaklaşık 1843 sanayi kuruluşu faaliyetini sürdürmektedir. Sanayi kuruluşları ağırlıklı olarak Gebze, İzmit, Kartepe ve Körfez ilçelerinde toplanmıştır. Ülkemizin 100 büyük sanayi kuruluşunun 27'si Kocaeli'nde bulunmaktadır. Türkiye İmalat Sanayi Tüketim Mallarının %2,82'si, Ara Mallarının %22,03'ü ve Yatırım Mallarının %10,23'ü Kocaeli'nde üretilmektedir. Kocaeli'nin imalat sanayi açısından ülke içindeki payı %13, dış ticaretteki payı ise %18'dir. Kocaeli'nde faaliyet gösteren önemli sektörlerin Türkiye içerisindeki payı incelendiğinde %28 ile Kimya sanayi birinci sırada yer almaktadır. Bunu sırasıyla metal eşya sanayi, metal ana sanayi, otomotiv sanayi, makine sanayi ve taş ile toprağa dayalı sanayi izlemektedir. Ülke genelinde tüketilen elektrik enerjisinin yaklaşık %10'u Kocaeli sanayi tarafından tüketilmektedir. Üretiminde %33'ü ileri teknoloji kullanan Kocaeli sanayicisi, küresel ölçekte rekabet edebilme imkanını arttırmıştır. Kocaeli'nde sayıları 100'ü aşkın yabancı sermayeli sanayi kuruluşu bulunmaktadır. Bu kuruluşlar arasında Almanya birinci sırada yer almaktadır. Kişi başına düşen yıllık milli gelir açısından ise Kocaeli son 10 yıldır ülke genelinde birinci sırada yer almaktadır. Bu değer, Türkiye ortalamasının yaklaşık iki buçuk katıdır. Genel bütçe ve vergi gelirlerine katkı bakımından da Kocaeli %17,41 ile Türkiye sıralamasında 2. sırada yer almaktadır. Kocaeli bir sanayi kenti olarak il GSYİH'nın %69,9'unu sanayi sektöründe yarattığı bir bölgedir. Kocaeli, Türkiye'nin önemli ve büyük bir sanayi potansiyelini barındırmaktadır. Bu potansiyel, Kocaeli'nde sanayinin disipline olma ihtiyacını doğurmuştur. Kocaeli'nde 7'si aktif olmak üzere 12 adet organize sanayi bölgesi, 2 adet serbest bölge ve 3 teknopark bulunmaktadır.¹¹¹

¹¹¹ <http://www.kosano.org.tr/common/default.asp?id=176> 03.04.2010

3.2. Ekonomik Krizlerin İmalat Sanayine Etkileri

Bu bölümde kocaeli imalat sanayisinin 1994,2000-2001ve 2008 küresel finans krizlerinin etkileri incelenecektir.

3.2.1. Kapasite Kullanım Oranları

Kapasite kullanım oranı demek bir işletmenin üretim gücü demektir,yani bir işletmenin bir fabrikanın mevcut yatırımları,makinaları ve çalışanları kullanarak belli bir zamanada ne kadar üretim yapabileceğini ifade eder. Türkiye ve Kocaeli İmalat Sanayisinin kapasite kullanım oranları aşağıdaki tablo 3.1 'dedir.

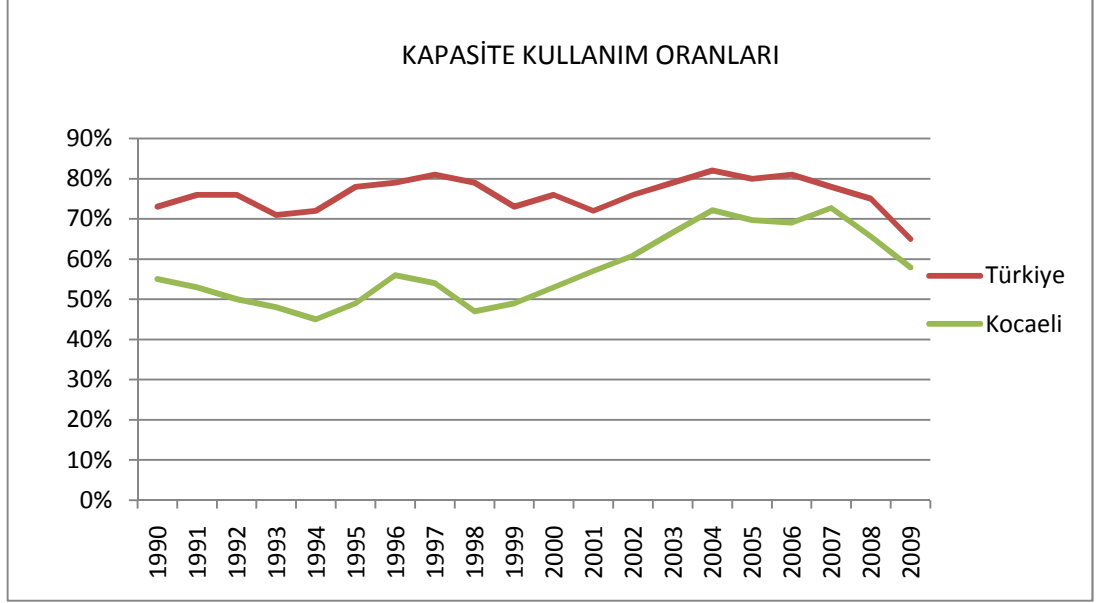
Tablo 3.1:Türkiye ve Kocaeli İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları

YIL	KOCAELİ	TÜRKİYE
1990	55%	73%
1991	53%	76%
1992	50%	76%
1993	48%	71%
1994	45%	72%
1995	49%	78%
1996	56%	79%
1997	54%	81%
1998	47%	79%
1999	49%	73%
2000	53%	76%
2001	57%	72%
2002	61%	76%
2003	67%	79%
2004	72%	82%
2005	70%	80%
2006	69%	81%
2007	73%	78%
2008	66%	75%
2009	58%	65%

Kaynak: TÜİK,Kocaeli Sanayi Odası

Tablo 3.1 Kocaeli imalat sanayisi kapasite kullanım oranı ile Türkiye imalat sanayisinin kapasite kullanım oranlarının 1990-2009 dönemini içermektedir.

Tablonun grafiği de aşağıdadır.

Grafik 3.1: Türkiye ve Kocaeli İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları

Kapasite kullanım oranları yıllık bazda kriz döneminde değişime uğramış ve azalmıştır. Grafik 3.1’de Türkiye ve Kocaeli sanayi kapasite kullanım oranları görülmektedir. Kriz dönemlerinde kapasite kullanım oranları her iki parametrede de azalma yönünde seyretmektedir 1994 krizinde alınan tedbirler neticesinde kapasite kullanım oranı Türkiye ve Kocaeli için benzer şekilde artış göstermiştir, bunun nedeni 5 nisan kararlarıyla azalan talebin artması ve uygulanan kur politikası ile TL’ni devalüe edilmesiyle ihracat artmış , bu artış ihracat yapan firmaların kapasite kullanım oranlarını da arttırmıştır. 1999 yılında yaşanan marmara depremi Kocaeli sanayisinde kapasite kullanım oranının azalmasına neden olmuştur, marmara depreminde mevcut sanayi kuruluşlarının büyük zarar görmesi sonucu üretimleri azalmış hatta durma noktasına gelmiştir. 1990-2009 aralığında Kocaeli sanayisinin kapasite kullanım oranı ortalama %58 gerçekleştirmiştir, Türkiye’nin ise aynı dönemde kapasite kullanım oranı ortalama %76 olarak gerçekleşmiştir. Kriz dönemlerine girerken Türkiye ve Kocaeli sanayileri benzer tepkiler vermekte ortalama %3-6 oranında kapasite kullanım oranı azalmakta krizden çıkış dönemlerinde ise aynı refleksleri verdikleri gözlenebilmekte, tablo 3.1 ve grafik 3.1’e bakıldığında dikkat çeken 2002 yılından sonra kapasite kullanım oranlarının Türkiye ile Kocaeli’nin birbirlerine yaklaştığı görülmektedir 2002-2009 yıllarında Türkiye ve Kocaeli sanayi kapasite kullanım oranları arasındaki fark ortalama %10 iken 1990-2002 yılları

arasında bu fark ortalama %24 olarak gerçekleşmiştir. Bu göstergeler 2002-2009 yılları arasında Kocaeli sanayi kapasite kullanım oranı ortalama %67 olarak gerçekleşmiş,aynı dönemde Türkiye sanayisinin kapasite kullanım oranı %77 dir,benzer periyoda gelmiştir.

3.2.2. Kocaeli İmalat Sanayi Kamu Yatırımlar

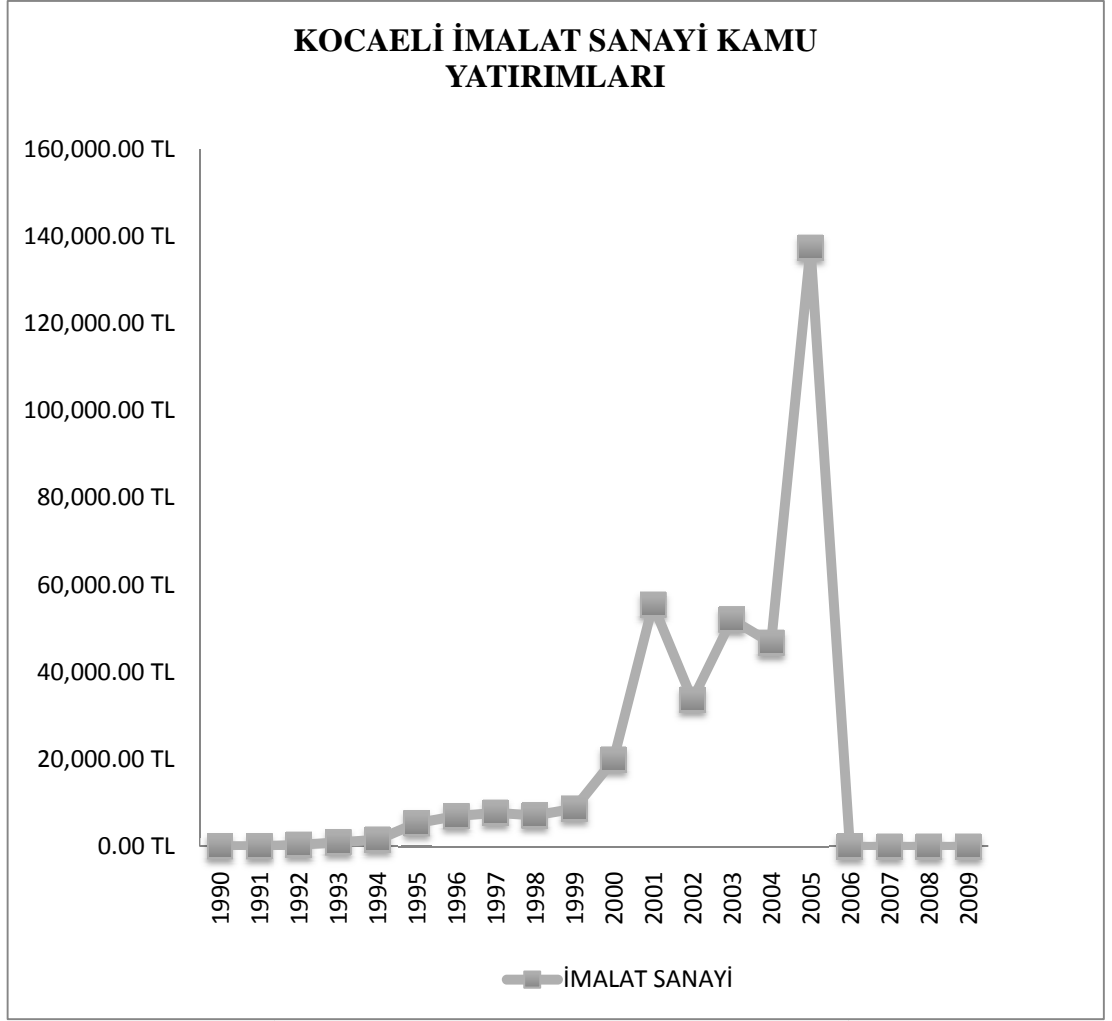
Kocaeli imalat sanayiinin kamu yatırımları açısından incelenmesi;

Tablo 3.2: Kocaeli İli Kamu Yatırımları

(Bin)

YIL	İMALAT SANAYİ
1990	132,29 TL
1991	137,95 TL
1992	451,69 TL
1993	1.044,54 TL
1994	1.650,25 TL
1995	5.459,81 TL
1996	7.096,08 TL
1997	7.808,59 TL
1998	7.221,29 TL
1999	8.786,95 TL
2000	20.007,16 TL
2001	55.546,00 TL
2002	33.745,00 TL
2003	52.131,00 TL
2004	46.769,00 TL
2005	137.417,00 YTL
2006	0,00 YTL
2007	0,00 TL
2008	0,00 TL

Kaynak: ww2.dpt.gov.tr/kamuyat/ilozet.html

Grafik 3.2: Kocaeli İmalat Sanayi Kamu Yatırımları

Kamu imalat sanayi yatırımlarının yıllar bazında hareketleri yukarıdaki Grafik 3.2’de görülmektedir,1994 krizinden sonra kamu imalat sanayi yatırımları 1995 yılında 1994 yılına göre %69,8 oranında artış göstermiştir. Devam eden yıllarda 1996 ile 1998 yılları arasında ortalama % 6,3 oranında kamu yatırımları Kocaeli imalat sanayisinde artış göstermiştir.1999 yılı ile Kocaeli imalat sanayisine kamu yatırımlarında dikkat çekici bir artış gözlenmekte ortalama artış oranı 1999-2001 yılları arasında % 46 olduğu görülmüştür.2000-2001 krizinden sonra Kocaeli imalat sanayisine kamu yatırımlarından ayrılan payda azalma görülmektedir. 2002 yılında Kocaeli imalat sanayisinde kamu yatırımlarında % 64,6’lık bir azalma görülmektedir,bu azalmada 2001 yılı güçlü ekonomiye geçiş programında alınan kararların etkisi olmuştur.2005 yılında 1991-2009 periyodunun en yüksek çizgisini görmekteyiz,2005 yılı yatırım tutarı 137.417.000,00-YTL olarak gerçekleşmiştir.2006 yılında ve daha sonraki yıllarda Kocaeli sınırlarında kamu

imalat sanayi yatırımları görülmemektedir. Bunun da nedeni özelleştirme politikaları sonucu Kocaeli sınırları içinde kamuya ait imalat sanayiinin kalmamasıdır. En son 2006 yılının ilk çeyreğinde TÜPRAŞ özelleştirilmiştir.

3.2.3. Türkiye-Kocaeli İhracat – İthalat Verileri Analizi

Türkiye ile Kocaeli'nin dış ticaret verileri ihracat ve ithalat açısından 1990-2009 aralığında incelenecektir. Kocaeli sanayisinin büyük bir kısmı ihracat yapmaktadır, özellikle imalat sanayinin %67 si ihracat yapmaktadır.

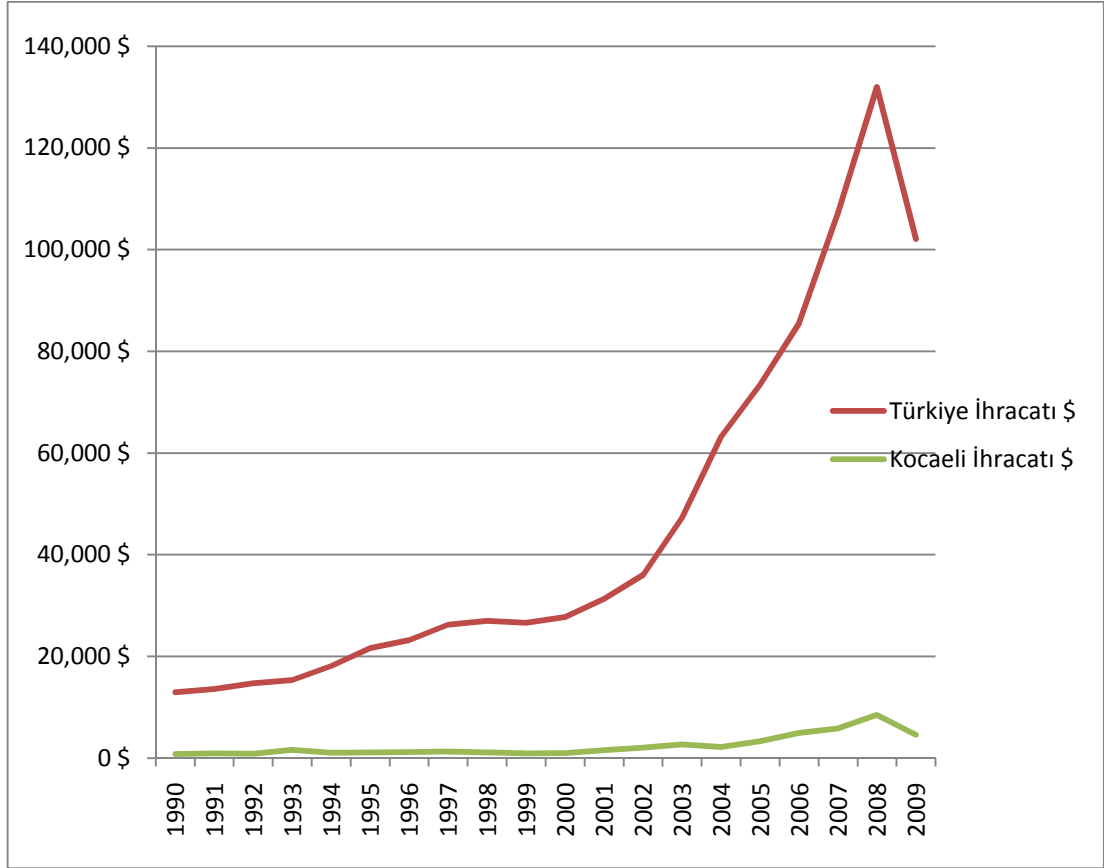
3.2.3.1. Türkiye-Kocaeli İhracat Verileri Analizi

Tablo 3.3: Türkiye- Kocaeli İhracat Verileri (Milyon \$)

Yıl	Kocaeli İhracatı \$	Türkiye İhracatı \$
1990	829 \$	12.959 \$
1991	911 \$	13.593 \$
1992	879 \$	14.715 \$
1993	1.651 \$	15.345 \$
1994	1.040 \$	18.106 \$
1995	1.114 \$	21.637 \$
1996	1.155 \$	23.224 \$
1997	1.289 \$	26.261 \$
1998	1.101 \$	26.974 \$
1999	918 \$	26.587 \$
2000	1.014 \$	27.775 \$
2001	1.570 \$	31.334 \$
2002	2.035 \$	36.059 \$
2003	2.671 \$	47.253 \$
2004	2.187 \$	63.167 \$
2005	3.328 \$	73.476 \$
2006	4.930 \$	85.535 \$
2007	5.860 \$	107.272 \$
2008	8.469 \$	132.027 \$
2009	4.558 \$	102.129 \$

Kaynak: TÜİK, Kocaeli Sanayi Odası

Tablo 3.3 TÜİK ve Kocaeli Sanayi Odası verilerine dayanılarak hazırlanmıştır. Grafikselle gösterimi Grafik 3.3'te görülmektedir.

Grafik 3.3: Kocaeli ve Türkiye İhracat Verileri

Grafik 3.3 bakıldığında kriz dönemlerinden önce ihracatta bir azalma eğilimi görülmekte bunun en önemli nedeni ulusal paranın aşırı değerlenmesi ve kur politikalarıdır. 1993 yılında Türkiye'nin ihracatı 15.345 milyon USD gerçekleşmiş, Kocaeli'nin ihracatı ise 1.651 milyon USD olmuştur. Kocaeli'nin Türkiye İhracatındaki payı ise %11'dir, bu oran 1990-2009 yıllarını kapsayan yıllar içinde en yüksek oran olarak gerçekleşmiştir. Diğer yıllar da Kocaeli'nin Türkiye İhracatındaki payı ortalama %5 olmuştur. Kocaeli ihracatının yıllar içindeki gelişimi incelendiğinde kriz sonrası dönemlerde artış gözlenmektedir. 1994 krizinde Kocaeli ihracatı 1993 yılına göre %59 oranında azalmıştır, 1995 yılında da %7 oranında artış göstermiştir. 1999 yılında yaşanan depremle Kocaeli imalat sanayinin durma

noktasına gelmesi 1999 yılında Kocaeli'nin ihracatı 918 milyon USD olarak gerçekleşmiştir, 2000 yılında ihracat artış göstermiş olup 1.014 milyon USD'ye çıkmıştır. Daha sonraki yıllarda 2008 yılına kadar ihracat hem Türkiye'de hemde Kocaeli'nde sürekli artış göstermiştir, yaşanan ekonomik krizler ihracatı sürekli arttırmıştır. Krizler sonrası alınan istikrar tedbirleri ihracatta sürekli artışa neden olmuştur, bunun nedeni ise 1994,2000-2001 krizlerinden sonra ilan edilen istikrar tedbirleri yurt içi talep daralmasına neden olmuştur,bu daralma sonucu üretim ihracata yönelmiştir. 2008 finansal krizinde ise durum farklıdır,2008 yılında hem Türkiye'de hemde Kocaeli'nde ihracat düşmüştür,ana sebebi dış talepteki daralmadır,Türkiye'nin ihracat pazarlarının bölgesel yapısına bakıldığında Avrupa Birliği büyük oranda yer tutmaktadır, 2008 finansal krizinden çok etkilenen AB ülkeleri dış taleplerini kısımları sonucu Türkiye imalat sanayinin %13 'ünü bünyesinde tutan Kocaeli'nin ve Türkiye'nin ihracatı da azalma göstermiştir.2008 yılı Türkiye ihracatı 132.027 milyon USD olarak gerçekleşmiştir,Kocaeli'nin ihracatı ise 8.469 milyon USD'dir. Her iki rakamda rekor düzeyde bir ihracat yapıldığını göstermektedir.2009 yılında ise 2008 finansal krizden dolayı Türkiye ve Kocaeli İhracatı sırasıyla %29 ve %86 oranında azalmıştır.

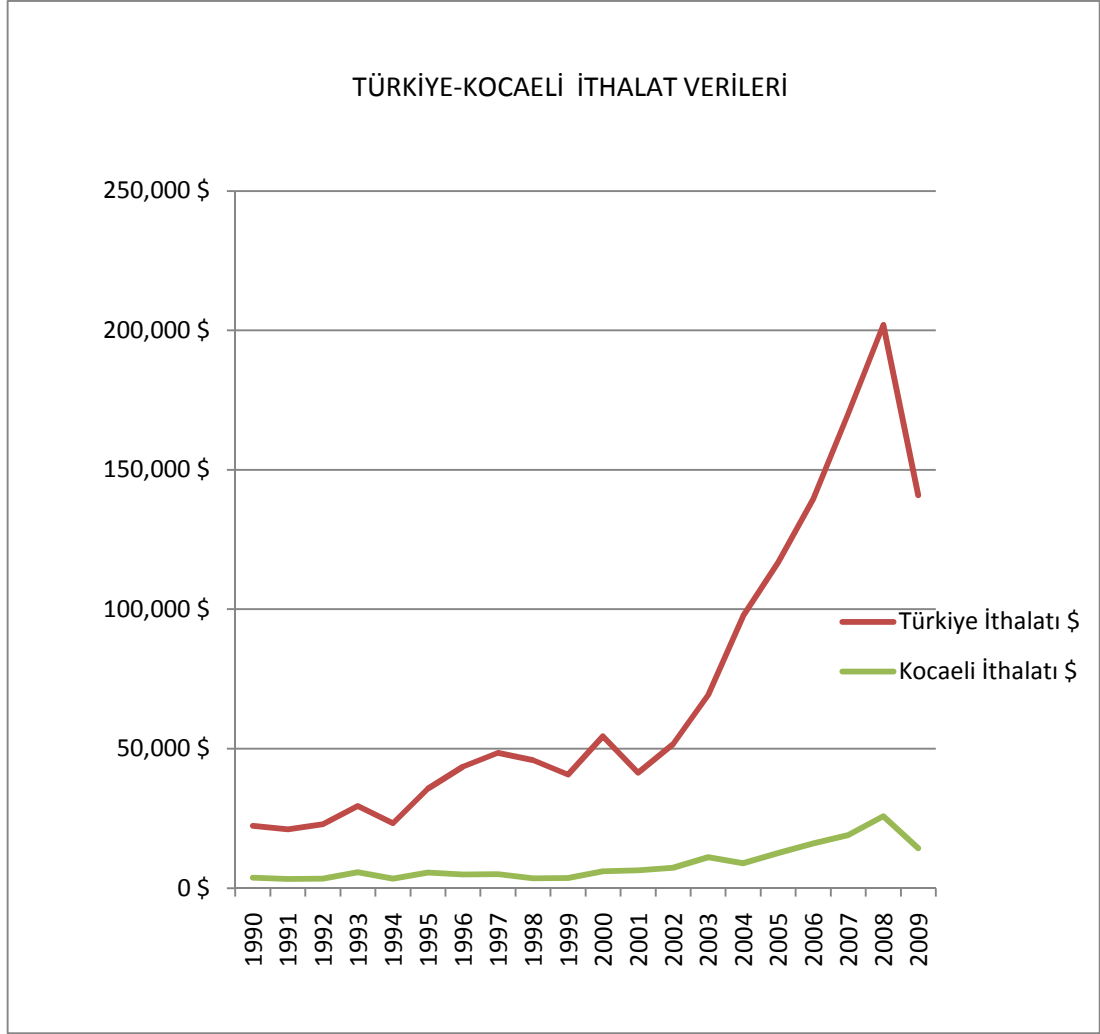
3.2.3.2.Türkiye-Kocaeli İthalat Verileri Analizi

Tablo 3.4: Türkiye- Kocaeli İthalat Verileri (Milyon \$)

Yıl	Kocaeli İthalatı \$	Türkiye İthalatı \$
1990	3.726 \$	22.302 \$
1991	3.313 \$	21.047 \$
1992	3.414 \$	22.871 \$
1993	5.705 \$	29.428 \$
1994	3.390 \$	23.270 \$
1995	5.628 \$	35.709 \$
1996	4.897 \$	43.627 \$
1997	4.957 \$	48.559 \$
1998	3.541 \$	45.921 \$
1999	3.663 \$	40.671 \$
2000	6.086 \$	54.503 \$
2001	6.375 \$	41.399 \$
2002	7.273 \$	51.554 \$
2003	11.126 \$	69.340 \$
2004	8.945 \$	97.540 \$
2005	12.549 \$	116.774 \$
2006	16.060 \$	139.576 \$
2007	18.957 \$	170.063 \$
2008	25.774 \$	201.964 \$
2009	14.348 \$	140.926 \$

Kaynak: TÜİK,Kocaeli Sanayi Odası

Tablo 3.4 TÜİK ve Kocaeli Sanayi Odası verilerine göre hazırlanmıştır.
Grafiksel gösterimi Grafik 3.4'te görülmektedir.

Grafik 3.4 : Türkiye ve Kocaeli İthalat Verileri

Grafik 3.4'te Türkiye ile Kocaeli ithalatı birlikte incelenmeye çalışılmıştır. Kriz dönemlerinde ithalat hem Türkiye'de hemde Kocaeli'de azalma göstermektedir. 1993 yılında ise ithalat Türkiye'de 29.428 milyon USD ,Kocaeli'inde ise 5.705 milyon USD olmuştur. 1994 yılında yaşanan ekonomik krizde Türkiye'nin ithalatı 23.27 milyon USD , Kocaeli'nin ise 3.390 milyon USD'dir. 1994 yılında yaşanan ekonomik krizde ithalattaki daralma Türkiye geneli için %-26'lık azalma ,Kocaeli için ise %-68'lik azalma meydana getirmiştir. İthalattaki daralmanın ana nedeni istikrar politikaları sonucu döviz kurundaki artışla ithal girdi maliyetleri artmaktadır , ithalat maliyetlerindeki artış iç talepte bir azalma meydana getirmektedir.TL'nin değer kaybı ithal ürünlere talebide kendiliğinden azaltmaktadır.1999 depremiyle durma noktasına gelen Kocaeli sanayisi ithalatı

%3 'lük bir oranda arttırmıştır, fakat Türkiye genelinde ithalat %13 oranında azalma göstermiştir. 2000-2001 döneminde yaşanan ekonomik krizde, ithalat verilerine bakıldığında Kocaeli ithalatındaki artışın iki yıllık ortalaması %22 ,Türkiye ithalatındaki azalışın iki yıllık ortalaması ise %-3 olduğu görülmektedir. İlginç olan ise 2001 yılı ithalatında Türkiye genelinde, ithalat %-32 oranında azalmıştır. 22 Şubat 2001'de dalgalı kur sistemine geçilmesiyle döviz kurları üzerindeki baskı kalkmış ve ulusal para değer kaybetmiştir,bu durum ithalatı olumsuz yönde etkileyerek azalmasına neden olmuştur.2001 krizinden sonra 2008 yılına kadarki dönemde ithalattaki değişim pozitif olmuştur,yani Kocaeli ithalatı ortalama %16 artarken aynı zamanda Türkiye'nin ithalatıda %20 oranında artmıştır. 2009 yılına gelindiğinde, Kocaeli'de ve Türkiye'de 2008 finansal krizin etkileri ithalat açısından da görülmektedir. Kocaeli'nin ithalatı bir önceki yıla göre %-80,Türkiye'nin ithalatı da %-43 oranında azalmıştır. 2008 finansal krizi dünya pazarlarında ve ithalat yaptığımız ülkelerde meydana getirdiği negatif etki sonucu ithalatımızda bir azalma olmuştur,ayrıca ithalatın ürün dağılımı yatırım ve ara mallarıdır, ithal edilen ara malları işlenerek tekrar ihraç edildiğinden ihraç pazarlarındaki daralmada ithalatın azalmasına neden olmuştur.

3.2.4. Türkiye–Kocaeli Milli Gelir Analizi

Tablo 3.5 :Türkiye ile Kocaeli Kişi Başına Milli Gelir Karşılaştırması

	USD	
Yıl	Türkiye	Kocaeli
1990	2.682 \$	6.992 \$
1991	2.621 \$	6.951 \$
1992	2.708 \$	7.274 \$
1993	3.004 \$	7.947 \$
1994	2.184 \$	5.924 \$
1995	2.759 \$	7.349 \$
1996	2.928 \$	7.096 \$
1997	3.079 \$	7.882 \$
1998	3.255 \$	7.501 \$
1999	2.879 \$	6.236 \$
2000	4.130 \$	7.556 \$
2001	3.020 \$	6.165 \$
2002	3.492 \$	7.700 \$
2003	4.559 \$	9.200 \$
2004	5.764 \$	11.100 \$
2005	7.021 \$	14.100 \$
2006	7.583 \$	15.300 \$
2007	9.234 \$	18.190 \$
2008	10.436 \$	20.000 \$

Kaynak : TÜİK,Kocaeli Sanayi Odası

Tablo 3.5'te kişi başına milli gelirin USD cinsinden Türkiye ile Kocaeli mukayesesi yapılmıştır. TÜİK ve Kocaeli sanayi odası verilerinden yararlanılmıştır. Milli gelir bir ülkenin ekonomik gücünü gösterir,kişi başına milli gelir ise bir ülkenin vatandaşlarının ortalama gelir düzeyi hakkında bilgi veren bir göstergedir. Kişi başına milli gelir toplam gayri safi milli hasılanın toplam nüfusa bölünmesiyle bulunur. 1990-2008 tarihleri arasında milli gelir de meydana gelen değişim grafik yardımıyla analiz edildiğinde aşağıdaki durum ortaya çıkmaktadır.

Grafik 3.5 : Türkiye ve Kocaeli Kişi Başına Milli Gelir

Grafik 3.5'e bakıldığında milli gelir Türkiye ve Kocaeli'de kriz dönemlerinde azalmakta diğer dönemlerde ise yükselme eğilimini göstermektedir. 1994 krizinde kişi başına milli gelir Kocaeli'de 5.924 USD, Türkiye'de ise 2.184 USD olarak gerçekleşmiştir. 1993 yılına göre 1994 yılındaki azalma Türkiye'de kişi başına milli gelir %-38 azalırken Kocaeli'nde de benzer oranda %-34 oranında azalma meydana gelmiştir. 1999 yılında da milli gelir azalma göstermiştir, marmara depremi Kocaeli milli gelirinin düşmesinde ana faktördür, milli gelir Kocaeli'nde %-20 oranında azalmıştır, ülke ölçeğinde ise azalma %-13 oranında gerçekleşmiştir. 2000-2001 krizinde de milli gelir azalmış bu azalma Türkiye genelinde %-37, Kocaeli'de ise %-23 oranında gerçekleşmiştir. 2002 yılından sonra gerek Türkiye genelinde gerekse Kocaeli'de milli gelir sürekli artış göstermiştir. Grafik 3.5'te bu görülmektedir. Kişi başına milli gelir bir ekonominin ne kadar büyük ve gelişmiş olduğuna dair fikir verebilmektedir, söz konusu ekonomide refah seviyesinin hangi düzeyde olduğunun da fikrini vermektedir. Siyasi istikrar ekoomik istikrarında

beraberinde getirmektedir. Türkiye’de koalisyon dönemlerindeki ekonomik stikrar ile koalisyonsuz dönemdeki istikrar farklılık göstermektedir. Koalisyonsuz dönemlerde ekonomik istikrar süreklilik göstermektedir. Milli gelir GSMH’daki değişimle doğru orantılıdır.

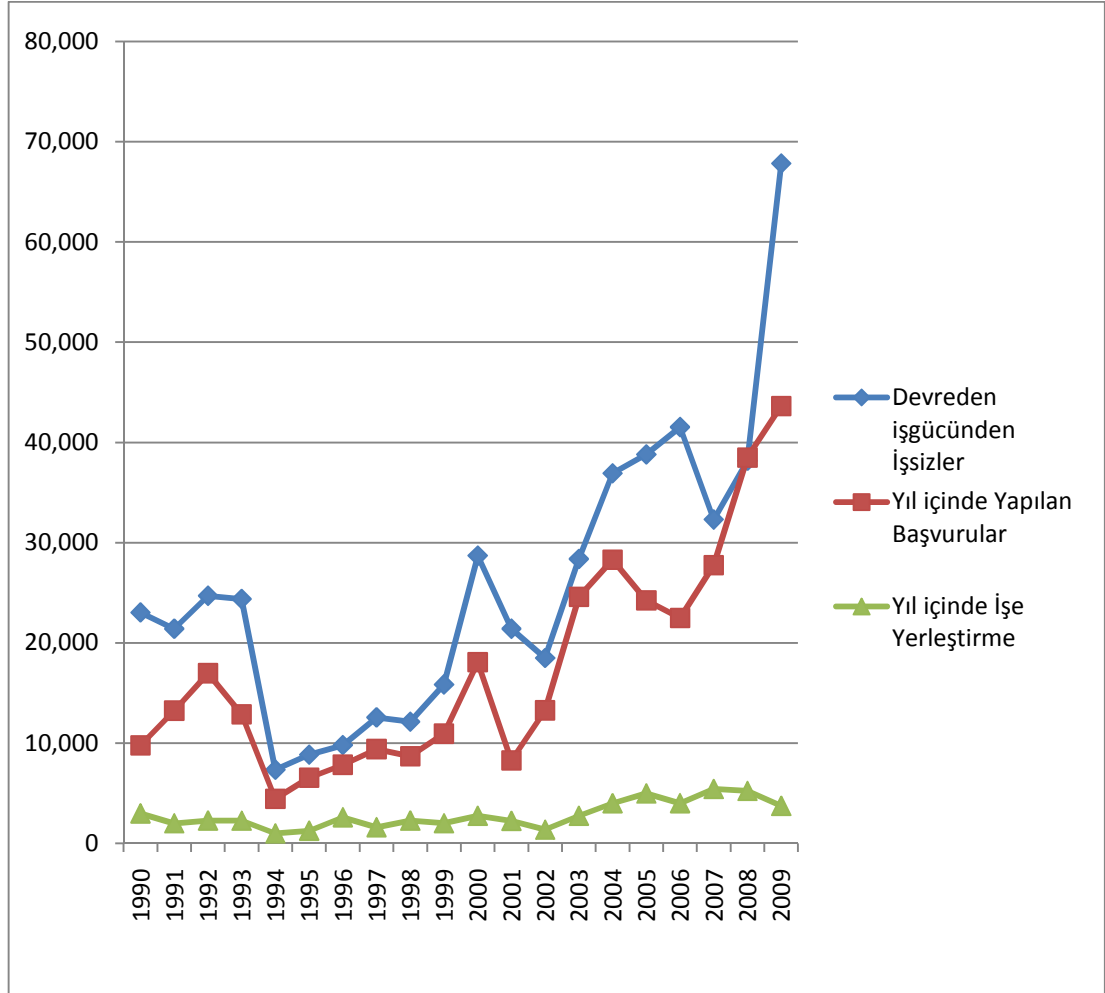
3.2.5. Kocaeli İstihdam Analizi

Tablo 3.6 : Kocaeli’de İşkur’a Kayıtlı İş İsteyenler ve İşe Yerleştirilenler

Yılı	Yıl içinde Yapılan Başvurular (Kişi Sayısı)	Yıl içinde İşe Yerleştirme (Kişi Sayısı)	Devreden işgücünden İşsizler (Kişi Sayısı)
1990	9.791	2.994	23.036
1991	13.245	2.009	21.415
1992	16.982	2.282	24.707
1993	12.881	2.275	24.385
1994	4.452	1.001	7.353
1995	6.550	1.266	8.854
1996	7.850	2.609	9.800
1997	9.413	1.616	12.569
1998	8.698	2.279	12.134
1999	10.949	2.010	15.853
2000	18.077	2.757	28.702
2001	8.288	2.252	21.412
2002	13.276	1.374	18.493
2003	24.608	2.758	28.377
2004	28.303	4.009	36.917
2005	24.250	4.994	38.800
2006	22.494	4.017	41.535
2007	27.752	5.436	32.310
2008	38.497	5.243	38.172
2009	43.631	3.749	67.826

Kaynak: <http://www.iskur.gov.tr/LoadExternalPage.aspx?uicode=statikistatistikindex>,
Kocaeli Sanayi Odası

Tablo 3.6 Kocaeli’ndeki 1990-2009 yılları arasında istihdamda meydana gelen gelişmeleri göstermektedir. Müracaat edenler işe yerleştirilenler ve daha sonraki yıla devreden işsizleri kişi sayısı olarak göstermektedir.

Grafik 3.6: Kocaeli’de İşkur’a Kayıtlı İş İsteyenler ve İşe Yerleştirilenler

Kocaeli’ndeki istihdam verileri yıl içinde işe yerleştirme, yıl içinde yapılan başvurular ve devreden işgücünden işsizler kriterlerini içermektedir. 1990 ile 2009 yılları arasında ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde Grafik 3.6’da işe yerleştirmeler, yıl içinde yapılan başvurular ve devreden işgücünden işsizler , eğrilerinde 1994 ve 2001 krizlerinde azalan bir eğri görülmektedir. 1994 krizinde yıl içinde yapılan başvurular bir önceki yıla göre %-189 oranında azalmış olduğu görülmekte, yıl içinde işe yerleştirme oranı ise %-127 oranında gerçekleşmiştir.

Ekonomik krizlerin meydana geldiği dönemlerde GSMH'da da azalma meydana gelmektedir,1994,2000-2001 ve 2008 finansal krizinde Türkiye'nin GSMH'sı yıllar itibariyle 1994'te %-6,1 ,2001'de %-9,5 ve 2009 yılında %-4,7 oranında gerçekleşmiştir. Ülke ekonomisinde meydana gelen daralma Kocaeli imalat sanayinde de daralma meydana getirmesi kaçınılmazdır. Bunun sonucunda Grafik 3. 6'da olduğu gibi 1994 yılında yıl içinde yapılan başvurular 1993 yılına göre %-189 ,yıl içinde yerleştirmeler ise %-127 oranında azalmıştır. Benzer istihdam hareketleri 2001 krizinde ise yıl içinde yapılan başvurular %-118 ,yıl içinde yerleştirmeler %-22 olduğu görülmektedir.2008 krizinde durum biraz daha farklılık göstermektedir, yıl içinde yapılan başvurular 2009 yılında 2008 yılına göre %12 oranında artış göstermiş, yıl içinde işe yerleştirilenler ise %-40 oranında azalmıştır. 1994 ve 2001 krizlerinde istihdam hareketleri incelenen parametreler açısından sürekli negatif bir büyüme gözlenmektedir , 2009 yılında Kocaeli'de yıl içinde yapılan başvurular pozitif bir artış eğilimi gösterirken işe yerleştirilenler negatif eğilim göstermektedir. 2009 yılında devreden işsiz sayısı 2008 yılına göre % 44 oranında artışla işsizliğin artığını göstermektedir. Ekonomik kriz dönemlerinde Kocaeli'de işsizlik oranı artış göstermektedir, işsizlik oranındaki artış sanayideki üretim endeksi ile kapasite kullanım oranlarının azalmasına veya sanayi kuruluşlarının faaliyetlerini sonlandırmalarına bağlıdır. Buna işgücü piyasasına yeni katılımlarında eklenmesiyle özellikle 2009 yılında devreden işsiz sayısı 67826 kişi olarak gerçekleşmiştir.

3.2.6. Türkiye-Kocaeli Vergi Gelirleri Analizi

Tablo 3.7: Türkiye-Kocaeli Vergi Gelirleri

Kocaeli'nin Vergi Gelirleri				Türkiye'nin Vergi Gelirleri		
Yıl	Tahakkuk (BinTL)	Tahsilat (BinTL)	Tahsilat Oranı %	Tahakkuk (BinTL)	Tahsilat (BinTL)	Tahsilat Oranı %
1990	4.852	4.494	92,6	52.854	45.400	85,9
1991	10.479	10.044	95,8	94.469	78.643	83,2
1992	18.658	17.815	95,5	173.361	141.602	81,7
1993	32.068	30.432	94,9	325.041	264.273	81,3
1994(1)	66.406	63.709	95,9	709.642	587.760	82,8
1994(2)	59.766	57.338	95,9	638.678	534.888	83,7
1995	158.953	155.067	97,6	1.266.319	1.084.351	85,6
1996	398.733	391.691	98,2	2.546.786	2.244.094	88,1
1997	901.708	886.707	98,3	5.284.671	4.745.484	89,8
1998	1.341.858	1.315.032	98,0	10.308.202	9.228.596	89,5
1999	2.241.502	2.182.194	97,4	17.058.659	14.802.280	86,8
2000	4.013.280	3.762.960	93,8	29.273.625	26.503.698	90,5
2001	6.712.800	6.495.870	96,8	43.990.363	39.735.928	90,3
2002	11.103.004	10.828.280	97,5	65.245.173	59.631.868	91,4
2003	13.968.416	13.577.143	97,2	91.117.632	84.316.169	92,5
2004	15.152.139	14.820.083	97,8	108.691.848	101.038.904	93,0
2005	18.725.288	18.358.636	98,0	129.564.058	119.250.807	92,0
2006	21.061.618	20.603.767	97,8	164.101.909	151.271.701	92,2
2007	23.923.812	23.059.536	96,4	187.768.858	171.098.466	91,1
2008	26.788.639	25.678.402	95,9	211.887.601	189.980.827	89,7
2009	24.935.219	23.632.390	94,8	224.481.776	196.289.914	87,4

Kaynak: Kocaeli Sanayi Odası

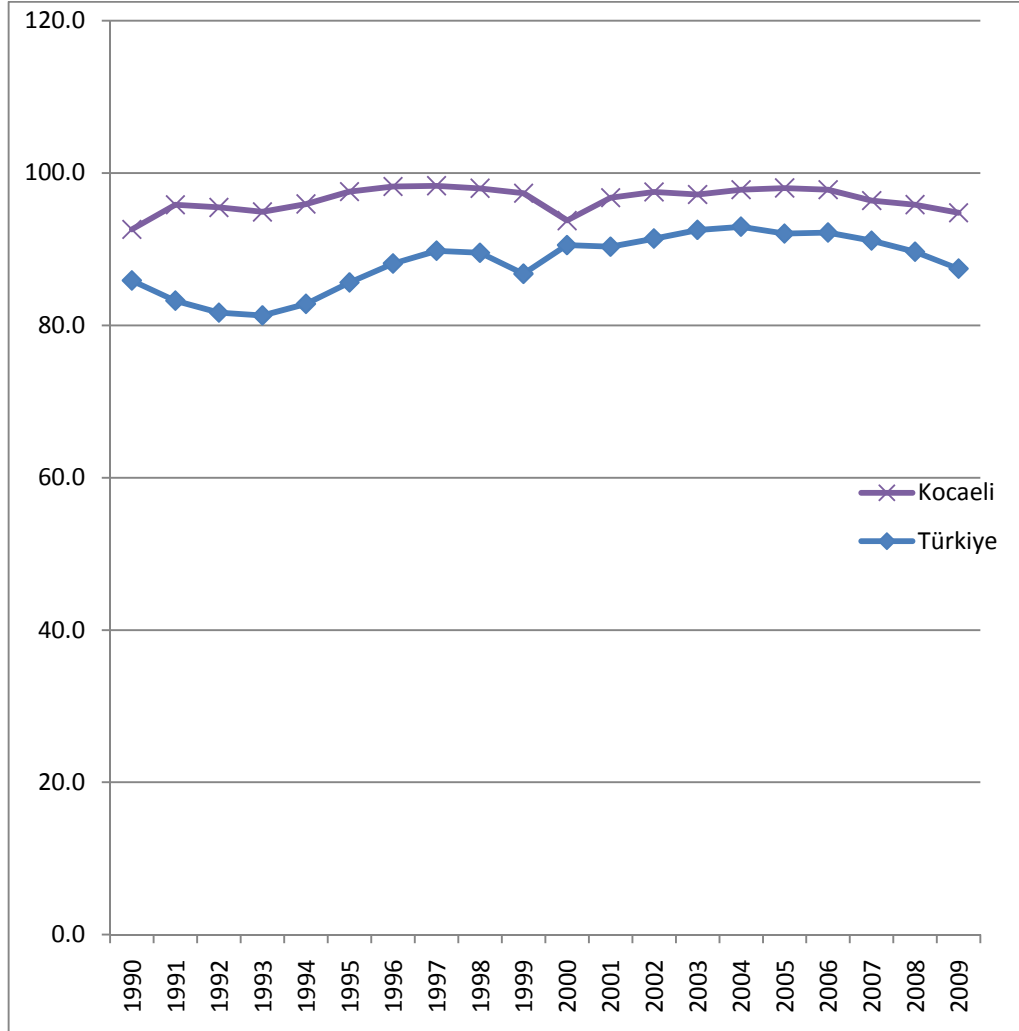
Kaynak: http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm Erişim 25.05.2010

(1) Ekonomik Denge Vergisi (EDV), Net Aktif Vergisi (NAV) ve Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi (EMTV) Dahil

(2) Ekonomik Denge Vergisi (EDV), Net Aktif Vergisi (NAV) ve Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi (EMTV) Hariç

Tablo 3.7 Kocaeli Sanayi Odası ve Gelir İdaresi Başkanlığı verilerinden yararlanılarak yapılmıştır. Tablo 3.7’de vergi gelirleri; tahakkuk eden vergi, tahsil edilen vergi ile tahsilat oranları yıllık olarak Türkiye ve Kocaeli karşılaştırılarak gösterilmiştir.1994 yılında yaşanan ekonomik krizden çıkış için ilan edilen istikrar

programı olan 5 Nisan kararlarındaki ek vergiler 1994 yılı satırında gösterilmiştir. Bu vergiler ,Ekonomik Denge Vergisi (EDV), Net Aktif Vergisi (NAV) ve Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi (EMTV) olarak tanımlanmıştır. Tablo 3.7'nin grafiği aşağıdadır.

Grafik 3.7: Türkiye-Kocaeli Vergi Tahsilatı Oranları

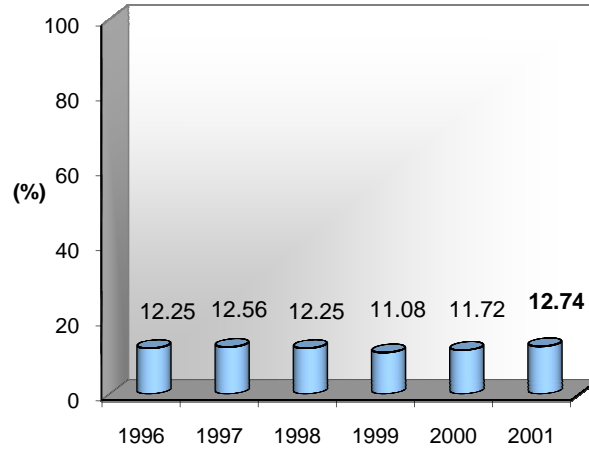
Grafik 3.7'de vergi tahsilatı oranlarına bakıldığında 1990-2009 yılları arasında Türkiye'de ortalama tahsilat oranı % 88 iken Kocaeli'de bu oran % 97 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumda grafiğin üst tarafındaki eğri Kocaeli'yi temsil etmektedir. Kocaeli vergi tahsilatı oranları eğrisindeki dalgalanma yıllık %1 ile %3 değişimler şeklinde ortaya çıkmakta, Türkiye vergi tahsilatı eğrisindeki dalgalanma yıllık %1 ile % 2 olarak gerçekleşmektedir. Türkiye'de yaşanan ekonomik krizler finansal krizler olduğundan tasarruf yetersizliğinden devlet giderlerini karşılayamamakta ,yeni yatırım harcamaları gerçekleştirememekte, 2000-20001

krizinde yaşandığı gibi aldığı borçların faizini ödeyemez duruma gelmekte bütçe adeta faiz bütçesi haline gelmiştir. Bütün bu yaşananlar sonucunda alınan istikrar tedbirlerinde devletin finansman kaynağı olarak başvurduğu en temel yol vergiler olmuştur,dolaylı ve dolaysız yeni vergiler yürürlüğe sokulmuştur. Grafik 3.7'de görüldüğu gibi kriz dönemlerinden sonra vergi gelirlerinde artış olmuştur.Kocaeli'de 1993 yılı ile 1995 yılı arasındaki vergi tahsilatındaki değişim %80 oranında bir artışı göstermektedir,2001 yılında ise benzer durum söz konusu olup yine artış %79 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu durum Türkiye genelinde ise %75 oranında gerçekleşmektedir. 2009 yılında ise vergi gelirlerinde Kocaeli'de ve Türkiye'de azalma görülmektedir. Kocaeli'de tahsil edilen vergi 2009 yılında 23.632.390.000-TL olmuştur. Türkiye'de ise 196.289.914.000-TL olarak gerçekleşmiştir. Türkiye genelindeki toplam vergi tasilatları içinde Kocaeli vergi tahsilatının payına bakıldığında 1990-2009 aralığında ortalama %14 olduğu görülmektedir. Ancak bu oran kriz dönemlerinde değişmektedir. 1994 krizinde %11'e 2009'da ise %12'ye inmektedir. Kocaeli vergi tahsilatı yönünden Türkiye birincisidir.

3.2.7. Kocaeli İmalat Sanayisinin Türkiye İmalat Sanayisi İle Karşılaştırması

Koceli imalat sanayiinin Türkiye imalat sanayii ile mukayesesi;

KOCAELİ İMALAT SANAYİİNİN TÜRKİYE İMALAT SANAYİ İÇERSİNDEKİ YERİ

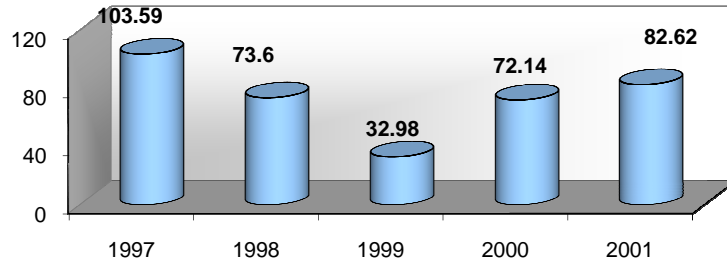
Grafik 3.8:Kocaeli imalat Sanayi Türkiye İmalat Sanayi İçindeki Yeri
Kaynak: Kocaeli Sanayi Odası

Koceli imalat sanayiinin Türkiye imalat sanayii içindeki yerini yukarıdaki grafikte inceleyecek olursak 1996 yılında kocaeli imalat sanayiinin ulusal imalat sanayiindeki payı %12,25 olarak tespit edilmiş olup takip eden yıllarda da bu oran devam etmiştir fakat 1999 yılındaki deprem Kocaeli imalat sanayinin ulusal bazdaki payında % 1,17 lik bir daralma meydana getirmiştir.2000 yılında ise nispeten bir artış söz konusu% 0,64 oranında.IMF destekli 2000-2001 krizi sonundaki programın da etkisiyle %1,02 lik bir artış olmuştur.

3.2.8. Kocaeli İmalat Sanayii Gelişme Hızı

Kocaeli İmalat Sanayii gelişme hızını (1997-2001) yılları bazında incelediğimizde, 1997 yılında yüksek bir trend yakalandığını, 1999 yılında ise büyük oranda bir düşüşün yaşandığını görülmektedir. Bunun nedenlerinin başında 1999 yılında meydana gelen deprem felaketi gelmektedir. 2000 yılında IMF destekli uygulanan ekonomik program ile gelişme hızında bir atış görülmektedir. Taşıt araçları sanayiindeki KİS gelişme hızı dikkat çekicidir. Ayrıca 2001 yılında yeni gıda yatırımları ile gıda sektörü bir yükseliş içindedir¹¹²

YILLAR İTİBARIYLA KOCAELİ İMALAT SANAYİİ GELİŞME HIZI

Grafik 3.9: Yıllar İtibariyle Kocaeli İmalat Sanayii Gelişme Hızı

3.2.9. Kocaeli İmalat Sanayinin Türkiye'nin 500 Büyük Firmasıyla Satış Karlılığı Karşılaştırması

Satış Karlılığı Açısından Kocaeli İmalat sanayii ile Türkiye'nin 500 büyük firmasının mukayesesi aşağıdaki tablolarda incelenmekte;

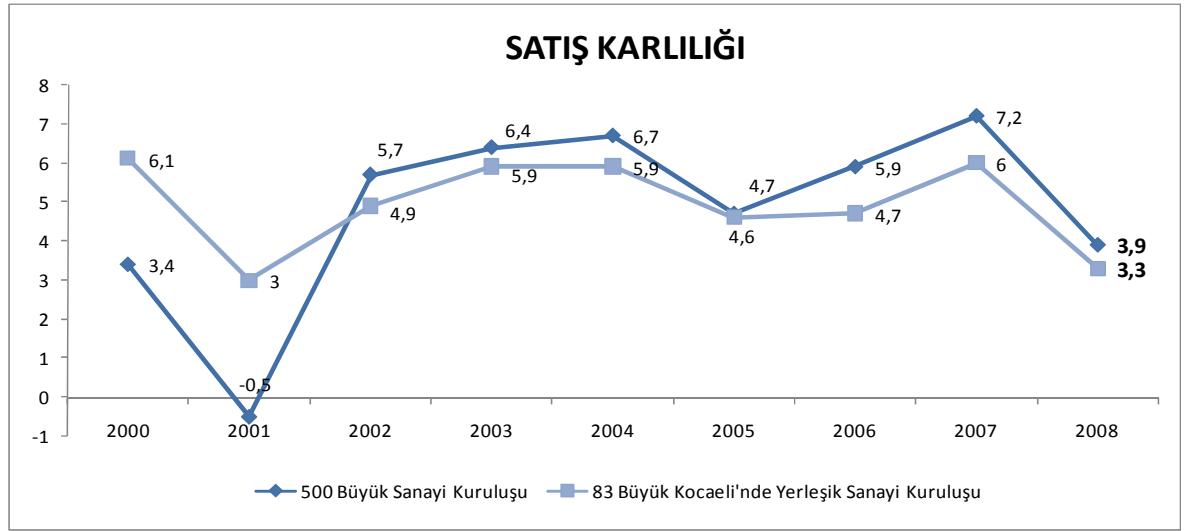
500 Büyük Sanayi Kuruluşun Satış Karlılığı (%)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Toplam	3,4	-0,5	5,7	6,4	6,7	4,6	5,9	7,2	3,9
Kamu	-0,4	-6,1	8,3	6,9	10,6	4,3	4,7	6,9	3,6
Özel	4,6	1,3	5,1	6,3	6,1	4,7	5,9	7,2	8,2

¹¹² Kocaeli Sanayi Odası Raporu;2001 Yılı

500 Büyük Sanayi Kuruluşu içersine giren Kocaeli’nde yerleşik 83 Büyük Sanayi Kuruluşunun Satış Karlılığı (%);

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Toplam	6,1	3	4,9	5,9	5,9	4,7	4,7	6,0	3,3
Kamu	6,6	3,2	2,2	5,6	7,7	-	-	-	-
Özel	5,7	2,8	5,8	6,1	5,4	4,7	4,7	6,0	3,3

Grafik 3.10: Satış Karlılığı

Kocaelide yerleşik sanayi kuruluşu ile 500 büyük sanayi kuruluşunun satış karlılığı mukayesesi yukarıdaki grafik ve tablolarla yapılmaktadır.

2007 yılında 500 Büyük Sanayi Kuruluşunda yer alan 450 kuruluş kar bildirmiştir. 2008 yılında ise 500 Büyük Sanayi Kuruluşu kapsamında kar eden kuruluşların sayısı 352’dir. Bu tablodan bir önceki yıla göre pek çok kuruluşun zarar ettiği görülmektedir. 2008 yılında zarar eden kuruluşların sayısı 148 olmuştur. 352 firmanın 59’u Kocaeli’nde yerleşik Büyük Sanayi Kuruluşudur. 2008 yılında zarar bildirenlerin sayısı 148’dir. Kar ve zarar eden kuruluşların sayısı açısından 2008 yılı 2001 sonrasındaki dönemin en kötü yılı olarak gözükmemektedir.¹¹³

¹¹³ <http://www.kosano.org.tr/common/default.asp?id=164> (Erişim Tarihi :24.04.2010)

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı 1990 sonrası dönemde Kocaeli İmalat sanayisinin Türkiye’de yaşana ekonomik krizlerden nasıl etkilendiği sorusuna cevap aramaktır. Yaşanan ekonomik krizlerden Kocaeli İmalat sanayisi olumsuz etkilenmiştir. Bu olumsuzluk kendini kapasite kullanım oranında,ihracat-ithalat’ta, milli gelirden , işsizlikte ve vergi gelirlerindeki azalma şeklinde göstermiştir. Kamu yatırımlarında durum biraz farklı olmuştur kriz dönemlerinde Kocaeli imalat sanayine kamu yatırımları artmıştır.

1990 yılından sonra uygulanan ekonomi politikaları Türkiye’yi yeni bir krize doğru hızla sürüklemekteydi. Uygulanan yanlış ekonomi politikaları neticesinde piyasalarda denge adeta pamuk ipliğine bağlı hale gelmiştir. Ekonominin iç ve dış dengelerindeki hızlı bozulma ciddi bir programın geciktirilmeden uygulanmasını zorunlu hale getirmiştir. 5 Nisan 1994 tarihinde uygulamaya konulan 5 Nisan İstikrar Kararlarıyla enflasyonu hızla düşürmek, Türk Lirasına istikrar kazandırmak, ihracatı artırmak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı bir daha bozulmayacak bir temele oturtmak amaçlanmıştır.

5 Nisan Kararları Ortodoks tedbirlerin uygulandığı kısa süreli bir istikrar programıdır. 5 Nisan kararları çerçevesinde uygulanan ekonomi politikaları sonucu ekonomi ciddi anlamda küçülmüş, vergi gelirleri azalmış, istihdam kaybı yüksek düzeylere çıkmıştır. Kocaeli imalat sanayisinde, 1994 yılında yaşanan ekonomik krizde kapasite kullanım oranı %45 olarak gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla göre üç puanlık bir azalma görülmektedir. 1994 yılında sadece cari işlemler dengesinde bir başarı sağlanmıştır.Kocaeli sanayisinin ithalatı azalmış,5.705 milyon USD’den 3.390 milyon USD’ye düşmüş,Türkiye’nin ithalatı da 29.428 milyon USD’den 23.270 milyon USD’ye inmiştir. 5 nisan kararları sonucu izlenen politikayla TL değer kaybettiğinden ithalat azalmıştır. Makro ekonomik göstergelerden olan kişi başına milli gelirdeki değişim 1993 yılında Kocaeli’ndeki milli gelir 7.947 USD iken 1994 yılında 5.924 Usd olmuştur. Türkiye’de ise 3.004 USD’den 2.184 USD’ye inmiştir.Bu verilerdeki değişim merkezi idarenin yaşadığı krizin etkileri tüm ülke sanayisi gibi Kocaeli sanayisinde etkilediği görülmektedir.

Türkiye, IMF ile 9 Aralık 1999'da yapılan stand-by anlaşması doğrultusunda 2000-2003 yıllarını kapsayan 3 yıllık bir ekonomik istikrar programını uygulamaya koymuştur. 9 Aralık 1999 İstikrar programının daha önce uygulanan diğer istikrar programlarından en önemli farkı, üretim ve istihdam kaybına yol açmaksızın enflasyonla etkin bir biçimde mücadele edilmesinin amaçlanmış olmasıdır. Enflasyon rakamlarının 3 yıl sonra kademeli olarak tek haneli rakama düşürülmesi hedeflenmiştir. Bu programla Türkiye ilk defa döviz kuruna dayalı bir istikrar programı uygulamıştır.

Programın yapısal reformlar ayağında geç kalınması, cari işlemler dengesinin daha da bozulması, yapısal reformlara bağlı yabancı sermaye girişinde beklentilerin gerçekleşmemesi gibi faktörlerin birleşmesi ile birlikte istikrar programının uygulanmaya başlanmasından bir yıl sonra Kasım 2000'de, Türkiye ekonomisi ciddi bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Bu kriz MB'nın piyasaya ek likidite sunması, rekor düzeyine çıkan faizler, IMF'nin verdiği 7,5 milyar dolarlık ek rezerv olanağı ve döviz piyasasına yapılan doğrudan müdahalelerle atlatılabilmektedir.

Türkiye, Kasım 2000 krizinin etkilerini henüz atlatmamışken üç ay sonra 2001 Şubat kriziyle yeniden sarsıldı. 2001 yılında ekonomi tarihi bir küçülme yaşarken işsizlik doruğa ulaştı, enflasyonla mücadele başarısızlıkla sonuçlandı, ödemeler dengesi rekor düzeyde açık verdi. Bütün bu olumsuzluklar sonucunda 9 Aralık 1999 istikrar programının uygulanmasına son verildi. 22 Şubat tarihinde döviz kuru çıpası terk edilerek dalgalı kur sistemine geçildi. Daha sonra Türkiye'yi her açıdan güçlendirmeyi ve kalkındırmayı amaçlayan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı adı altında yeni istikrar kararları alındı.2000-2001 krizinde Kocaeli sanayisi satış karlılığı açısından Türkiyenin 500 büyük firması ile mukayese edildiğinde Kocaeli'de yerleşik 83 büyük sanayi kuruluşu ile Türkiye'nin 500 büyük sanayi kuruluşunun zarar ettikleri görülmektedir. Milli gelir ve vergi tahsilat oranları açısından da bakıldığında milli gelirden Kocaeli'deki azalma %30,Türkiye'deki azalma ise %25 oranında gerçekleşmiş olup benzer durumu vergi tahsilat oranında da %3'lük bir değişimle görülmektedir. 2008 yılına gelindiğinde Türkiye tekrar bir krizle karşı karşıya gelmiştir,2008 krizini daha önceki krizlerden

ayırmak gerekir çünkü bu kriz dış kaynaklı bir kriz ABD’de başlayıp tüm dünyayı kasıp kavuran bir finansal kriz’dir.1990 sonrası dönemde yaşanan krizlerin (1994,2000-2001) kaynağı hükümetlerin yanlış politikaları ve spekülasyon hareketleridir. 2008 krizinde ise dış kaynaklı bir durum söz konusu Türkiye’de finansal piyasalarda krizin etkisi çok fazla olmamıştır.2001 Krizindeki gibi bankalar tasviye olmamış TMSF’ye devredilmemiştir. Bu da finans piyasalarının dışsal şoklara karşı güçlü bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Reel sektördeki daralma; dış talep yetersizliğine bağlı ve iç talepte istihdamdaki daralmayla artan işsizlik üretim miktarında azalma şeklinde ortaya çıkmıştır. Hükümet bir dizi tedbirler alarak dış dünyada yaşanan ciddi felaketlere benzer bir durumun ülke genelinde yaşanmasını engellemeye çalışmıştır. Bu dönemde tüm gelişmekte olan ülkelerin ortak sorunu olan siyasi istikrar ülkemizde sağlanmıştır. Bu da krizden çıkmak için önemli bir durumdur. Kocaeli imalat sanayiinde ise kriz dönemlerinde ülkemizin reel sektörde verdiği tepkilerin benzerini gözlemlemekteyiz MG’de azalma kapasite kullanım oranlarında düşüş görülmekte, ülke geneli için alınan tüm tedbirlerden de aynı oranda etkilenmekte, çünkü Türkiye İmalat Sanayiinin %13 ‘ü Kocaeli sınırları içindedir. 2006 yılında yapılan özelleştirmeyle Kocaeli’de kamuya ait imalat sanayi kuruluşu kalmamıştır. Enson özelleştirilen KİT TÜPRAŞ’tır.

1994 ve 2000-2001 krizleri için en az bizim kadar IMF’ye başvuran bütün ülkeleri aynı acı reçeteyi içmeye zorlayan IMF’nin de payı vardır. Sabit döviz kurunun sakıncaları bilinmesine ve bu politikayı uygulayan bütün ülkelere başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen IMF’nin bizi buna zorlaması düşündürücüdür. Aynı şekilde, sosyo-ekonomik yapımızı dikkate almadan uzun vadeye yayılması halinde hem bu şekilde bir dirençle karşılaşılmadan hem de daha etkin sonuçların alınması olası olan reformların çok kısa bir zaman dilimine sıkıştırılması, reformlar toplumsal ve siyasal dirençle engellenmeye çalışılınca, kredi dilimi ödemelerini erteleyerek piyasalarda spekülasyonların oluşmasına ve piyasaların kaos ortamına girmesine neden olması IMF’nin ihmalinden ve sorumsuzluğundan kaynaklanmaktadır.

Türkiye, geçmişte yaşadığı ekonomik krizlerden alınan sonuçları dikkate alarak, uyguladığı istikrar politikalarını yeniden gözden geçirmek zorundadır. Kriz

yaratabilecek yanlış politikalarından kaçınmak gereği artık benimsenmelidir. Başarılı bir istikrar programı çerçevesinde iç ve dış dengeler kurulduktan sonra, devletin sosyo-ekonomik işlevinin de yeniden tanımlanması ve kamu kesiminin buna göre yapılandırılması gerekmektedir. Dolayısıyla uygulanan programların başarısı ve devamlılığı için ekonomik istikrarın yanında politik istikrarın tesisi de gerekmektedir.

Türkiye 90'lı yıllardan itibaren başlayan yolsuzluğu, adaletsizliği, iyi yönetilememesini ve verimsiz yapıyı çok ağır bedellerle ödemiştir. Yaşadığımız bu krizlerden dersler çıkarıp ülkeyi düzluğe çıkarabilmek için içinde bulunduğumuz şartların iyi değerlendirilmesi, bunların bir daha yaşanmaması için gereken önlemlerin alınıp, derhal uygulamaya konulması gerekmektedir. 2008 finansal krizinde ise izlenen politikalar neticesinde IMF ile istikrar programı anlaşması yapılmamıştır. Türkiye için 2008 finansal krizinin diğer krizlerden en önemli farkı IMF yardımına gerek duyulmamış ve yardım talep edilmemiştir. Türkiye kendi imkanlarıyla krizden çıkmaya çalışmış ve ekonomik verilere göre de çıkışa geçmiştir.

Sonuç olarak Türkiye'de yaşanan ekonomik krizler Türkiye imalat sanayisinin %13'ünü sınırlarında tutan Kocaeli imalat sanayisi üzerinde doğrudan etki yapmaktadır. Kocaeli imalat sanayisi 2006 yılından sonra tamamen özel sektör eliyle varlığını sürdürmektedir. 1990 yılından sonra yaşanan ekonomik krizler sonucu hükümetlerin ilan ettiği istikrar programları kararlarıyla yapılan özelleştirmeler sonucu kamu sektörü Kocaeli imalat sanayinden çekilmiştir. Özel sektörle varlığını devam ettiren Kocaeli sanayisinin %70'i ihracat yapmaktadır. Tüm bu verilerde Kocaeli sanayisinin merkezi idarenin aldığı kararlardan doğrudan etkilendiğini görmekteyiz, ekonomik dalgalanmalar sanayi üretimini, istihdamı vb. parametreleri doğrudan etkilemektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

AKALIN ,Güneri, **Türkiye’de Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Ekonomik Kriz**,Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayınları,2001

ASLAN, Hadiye, İpotekli Konut Finansman Sisteminde Kriz, **BDDK 8.Kuruluş Yıl Dönümü Konferans Notu**, s.11.

BERKSOY, Taner, **IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye**, Ankara:Savaş Yayınları, 1982.

BORATAV, Korkut, “2000/2001 Krizinde Sermaye Hareketleri”, **İşletme-İktisat Finans Dergisi**, Yıl :16, Sayı : 186, Eylül 2001.ss.7-16

CELASUN,M.,2001 Krizi , Öncesi ve Sonrası, (Çevrimiçi)
<http://www.econ.utah.edu/ehrbar/erc2002/pdf/053pdf,25.11.2009>.

C. P. Kindleberger, **The Financial Crises of the 1930s an 1980 Similarities and Differences**, Kyklos Pres, New York, 1988.

CALVO,A.,G, “Capital Flow and Capital Market Cries:The Simple Economics of sudden Stops”,**Journal of applied Economics**,Vol:1,No:1,1998,p.33-54’dan Aktaran:TURHAN,İ.,M.

ÇAKMAN, Kemal, ÇAKMAK, Umut, “Krizin Olusumu Üzerine Yorumlar ve Prognoz”, **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**,Sayı 185, Ağustos 2001, ss.48-69

DEMİRKOL, Özgür,”Korea in 1997 and Turkey in 1994 How did crisis happen?”, **Hazine Dergisi**,Sayı 13, Ocak 2000.s.12

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Sayılarla Türkiye Ekonomisi, Gelişmeler (1980-2001), Tahminler (2002-2005)**, Ağustos 2002.

DOĞAN,Seyhun,**IMF İstikrar Programları ve Türkiye**,İstanbul: Işıklı Yayın-Tanıtım,1997.

DOĞAN,Seyhun, "2000-2002 Dönemi Stand-By Programının Türkiye Ekonomisi Hedefleri-Politikaları",**Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**Yıl:37, Sayı:5, Mayıs 2000.s.7

EĞİLMEZ, Mahfi ,**Küresel Finans Krizi**,İstanbul:Remzi Kitapevi,2009

EĞİLMEZ, Mahfi, **IMF, Dünya Bankası ve Türkiye**, İstanbul :Creative Yayıncılık, 1997.

EĞİLMEZ, Mahfi, KUMCU, Ercan,**Ekonomi Politikası**,İstanbul:OM Yayınevi,2002.

EMRE, Alper, "The Turkish Liquidity Crisis of 2000: What Went Wrong", **Russian and East European Finance and Trade**, Vol.37, No.6,2001

EMSEN, Sabri, **Ekonomik Krizler ve Türkiye Deneyimi**, İstanbul:Beta Yayınları, 2003.

EREN, Aslan, SÜSLÜ, Bora, "Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirilmesi", **Yeni Türkiye Dergisi** Ekonomik Kriz Özel Sayısı I, Yıl:7, Sayı:41, Ankara, Eylül-Ekim 2001.ss.664-665

EROĞLU, Ömer; ALBENİ, Mesut, **Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye**, Isparta:Bilim Kitabevi Yayınları, 2002.

GÖKÇE, Deniz, "Kriz Gereklimiydi?",**Görüş** , TÜSİAD Yayını, Mart 1994,ss.27-28

GÜLOĞLU, Bülent., ALTUNOĞLU, Ender ., Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler:Latin, ABD, Meksika, Asya ve Türkiye Krizi, <http://www.econturk.org/turkiyeekonomisi/finvekriz1.pdf>, 31.10.2009,s.15

HAN, Ergül, **İktisada Giriş**, Eskişehir:Anadolu Üniversitesi Basımevi, 1992.

HİÇ, Mükerrerem, “Ekonomik Kriz Anatomisi, Sonuçlar ve Alınacak Dersler”, **Yeni Türkiye Dergisi** , Eylül-Ekim 2001, Cilt :1 , Yıl : 7 ,Sayı: 41.,ss.518-523

İNAN,E,Alpar, “Finansal Krizler, Serbest Kur ve Ekonomik Büyüme”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı 41,2002.s.53

İstihdam ve Ücretler. “Yurtiçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler”,
<http://ekutup.dpt.gov.tr/teg/2002/02/teg.htm>. Erişim Tarihi: 30.10.2009

İYİBOZKURT, Erol,”Türkiye’nin Ekonomik Krizi ve Çözüm”, **Yeni Türkiye Dergisi** Ekonomik Kriz Özel Sayısı 1,Yıl:7, Sayı:41, Ankara, Eylül-Ekim 2001.s.291

KARAKOYUNLU, Erdoğan, “Ekonomik Kriz, Etkileri, Önlemleri ve Yöntemi”, **Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası Yayınları**, Yayın No:294, Mart-1999.

KAR, M., KARA, A., M., Türkiye’ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler,
<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz2003/sermaye%20hareketleri.htm>,
10/10/2009

KAYA, Kemal, “Ekonomik Krizin Yaşama Tarzı Üzerindeki Etkileri (Isparta Örneği)”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2002, Cilt: 7, S: 2.s.214

KAZGAN, Gülten, **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929–2001) Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme**, 2.b.İstanbul:İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.2002

KESKİN, Ünlü, Hidayet, “Ekonomik Krizlerde Küresel Güçler : 2001 Türkiye Ekonomik Krizi”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2004.

KEYDER, Nur, “Türkiye’de 2000-2001 Krizleri ve İstikrar Programları”, **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi** , Mayıs 1998.ss.37-53

KIGUEL A.,M.,LIVIATAN,Nissan.,”When do Heterodoks Stabilization Programs Works? Lesson From Experience”,The World Bank Research Observer,volume 7,No1,January 1992,s.54’dan,Aktaran;KESKİN,Ü.

KİBRİTÇİOĞLU, Aykut, “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001” , **Yeni Türkiye Dergisi** Ekonomik Kriz Özel Sayısı I, Yıl:7, Sayı:41, Eylül-Ekim 2001.s.175

KRUGMAN, Paul, “Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü”, Çeviri: Neşenur Domaniç, Literatür Yayıncılık, İstanbul Şubat 2003.

MADURA , Jeff, ‘Financial Market and Institutions’, **7th Edition, Thomson South Western**, ss. 442-445

MISHKIN, “Symposium of the Monetary Transmission Mechanism”, p.4-9’dan Aktaran:TURHAN,İ.,M.

MORGİL, Orhan, “Türkiye’de Ekonomik Kriz ve İstikrar Programları”, **Yeni Türkiye Dergisi** , Eylül-Ekim 2001 Cilt:1, Yıl :7, Sayı: 41.s.613

ONGUN, Tuba, “İstikrar Arayışından Krize: Bir Değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi Dergisi**,Şubat 2001.ss.1-13

OKAY, C., N., Tahvil ve Hisse Senedi Piyasalarının Gelişmesini Engelleyen Problemler, <http://www.elyadal.org/pivolka/08/tahvil.htm>., Erişim Tarihi:22.12.2009

ÖNDER, İzzettin, “Ekonomik Kriz” **Yeni Türkiye Dergisi**, Ekonomik Kriz Özel Sayısı I, Yıl:7, Sayı:41, Eylül-Ekim 2001.s.45

ÖZATAY,Fatih ,**Finansal Krizler ve Türkiye**,İstanbul:Doğan Kitap,2009

ÖZCAN, Enver, **Ekonomik Bunalımlar**, Ankara:SBF Yayınları,1981.

ÖZGÜVEN, Ali, “İktisadi Krizler” **Yeni Türkiye Dergisi**, Ekonomik Kriz Özel Sayısı I, Yıl:7, Sayı:41, Eylül-Ekim 2001.s.56

PARASIZ, İlker, **Kriz Ekonomisi, Hiperenflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadele Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan Kararları**, Bursa:Ezgi Kitabevi, 1995.

PARASIZ, İlker, **İktisada Giriş**, 6.b., Bursa:Ezgi Kitabevi, 1998.

PARASIZ, İlker, **Modern Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü**, Bursa:Ezgi Kitabevi, 1999.

PARASIZ, İlker,**Enflasyon,Kriz,Ayarlamalar**, Bursa:Ezgi Kitabevi, 2002

ROİSER, Bernard, **İktisadi Kriz Kuramları**, Çev.:Nurhan Yentürk, İletişim Yay., Ocak 1991.

ROMER, D., “Advanced Macroeconomics, THE McGraw-Hill, New York, 1996, page: 378-379, Alıntı: EREN, Aslan, SÜSLÜ, Bora, Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi”, **Yeni Türkiye Dergisi** Ekonomik Kriz Özel Sayısı I, yıl:7, S:41, Eylül-Ekim 2001.

SAVRAN, Sungur, “Kriz Nedir?” **Petrol İş Yıllığı**, Petrol İş Yayınları, Yayın No:33,Ankara,1992,s.550

SEVİĞ, Veysi, “ Ekonomik Krize Neden Olan Kamusal Karar Eksikliği-Yetersiz Vergileme, Aşırı Harcama eğilimleri”,**Yeni Türkiye Dergisi**, Eylül-Ekim 2001, Cilt:1, Yıl :7 Sayı:41.ss.785-797

SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası Finans**, 2.b., İstanbul:Güzem Yayınları, 1997.

SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası İktisat**,14.b., İstanbul:Güzem Yayınları, 2001.

SÖNMEZ, Mustafa, **100 Göstergede Kriz ve Yoksullaşma**,İstanbul:İletişim Yayıncılık,2002.

ŞAHİN, Hüseyin, **Türkiye Ekonomisi**, Bursa:Ezgi Kitapevi, 2002

TEMEL, Adil, “Ekonomik Program Uygulamasının Değerlendirilmesi ve Makroekonomik Gelişmeler”,**Yeni Türkiye Dergisi**,Eylül-Ekim 2001, Cilt:1, Yıl :7 Sayı :41.s.561.

TOBB, Ekonomik Rapor, 1994, 50. Genel Kurul, Mayıs 1995,s.3-53

TOPRAK, Metin, **Küresellesme ve Kriz**, Ankara:Siyasal Kitabevi, 2001.

TUNÇSİPER, Bedriye, Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye’de Enflasyon ve İstikrar Politikaları, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 5, Haziran 2001.s.47

TURHAN, İbrahim, M., “Finansal Krizler ve Reel Sektöre Etkileri; Türkiye Örneği”; (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul, 2001).

UÇAK, Ayhan, “Türkiye 2000 Yılı İstikrar Politikası ve Ekonomik Kriz”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, İstanbul 2003)

William Collins and Sons, Collins English Dictionary, London:Collins Co. Ltd., 1986.

YELDAN, Erinç, “ On The IMF-Directed Disinflation Program In Turkey: A Program For Stabilization and Austerity or A Recipe For Impoverishment and Financial Chaos”, (Çevrimiçi), <http://www.bilkent.edu.tr/yeldane/TurkCrisis2001.pdf>, 20.11.2009

YENTÜRK, Nurhan, “Kısa Dönemli Sermaye Girişlerinin Makroekonomik Yapı Üzerine Etkileri:1994 Krizinin Öncesi ve Sonrası" **Körlerin Yürüyüşü Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.112

YENTÜRK, Nurhan, “Finansal Sermaye Girişi Gölgesinde İstikrar Uygulaması: 2000 İstikrar Paketinin İncelenmesi”, **Körlerin Yürüyüşü, Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

YILDIRIM, Kemal ve KARAMAN, Doğan, **Makro Ekonomi**, Eskişehir:Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, Yayın No:145, 1999.

YILDIRIM, Oğuz, “Bankacılık Sektöründe Yaşanan Finansal Krizler (1980-2002)”, **İktisat Dergisi**, Sayı:455, Kasım 2004.s.45

YILMAZ, Ömer, KIZILTAN, Alaattin, KAYA, Vedat, “İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:24, Ocak-Haziran 2005.ss.77-96

<http://evds.tcmb.gov.tr>

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/politika/bahcecis/istikrar5.pdf>,25.11.2009

http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4, 25.11.2009

www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/eko_program/program.pdf, 25.10.2009

http://www.tim.org.tr/images/tim/haberler/2009-yil/2009-Yili_iHRACAT_RAKAMLARI_V1.xls,18.03.2010

http://www.hazine.gov.tr/doc/Guncel/Politika_Tedbirleri.pdf 28.03.2010

ww2.dpt.gov.tr/kamuyat/ilozet.html 15.04.2010

<http://www.kosano.org.tr/common/default.asp?id=164> 17.04.2010

http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/7475BDA1-95B7-4855-B351-9ADCE4362AFE/11921/menkulk%C4%B1ymetle%C5%9Firme_ealptekin.pdf,erişim:28 Mart 2010

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı : Hasan Ali ARPACI
Doğum Yeri-Yılı : İzmit-28.03.1970
Adres : Erenler Mah. Eski İstanbul Yolu No:11 İzmit/KOCAELİ
Telefon : 0 532 506 04 97

EĞİTİM DURUMU

Yüksek Lisans : Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı-KOCAELİ
Lisans : Erciyes Üniversitesi, İk.İd.Bil.Fak. KAYSERİ
Lise : İzmit Lisesi – KOCAELİ
Ortaokul : İzmit Ortaokulu – KOCAELİ
İlkokul : 27 Mayıs İlkokulu – İZMİT
Yabancı Dil : İngilizce